

**ERMENİSTAN VE TÜRKİYE İÇİN  
ALTERNATİF TARİH EĞİTİMİ MODÜLLERİ**

# TARİH VAKFI

Sarıdemir Mah. Rağıp Gümüşpala Cad. No: 10 34134 Eminönü/İstanbul  
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00  
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr  
Tarih Vakfı Yayınları  
Yayıncı Sertifika Numarası: 43377

**Proje Koordinatörü:** Pınar Sayan

**Yayına Hazırlayan:** Pınar Sayan, İsmet Akça

**Yazarlar:** Ömer Turan, Kristine Sahakyan, Ece Nişli, Lilit Mkrtchyan, Fırat Güllü, Karen Gasparyan, Yasemin Erdiñ, Özlem Çaykent

**Akademik Danışmanlar:** Ömer Turan, Armen Ghazaryan, Özlem Çaykent

**Editörler:** Pınar Sayan, Maria Karapetyan, Philip Gamaghelyan, Bülent Bilmez

**Çevirmen:** Deniz Keskin

**Redaksiyon:** Berrak Göçer

**Düzeltili:** Mustafa Çevikdoğın

**Kitap Tasarım ve Uygulama:** Aşkın Y. Seçkin

**Kapak Tasarımı:** Aşkın Y. Seçkin

## Baskı:

Yıkılmazlar Basın Yayın Prom. ve Kağıt San. Tic. Ltd. Şti.  
Evren Mahallesi, Gülbahar Cd. 62/C, 34212 Bağcılar/İstanbul Tel: (0212) 630 64 73  
Matbaa Sertifika Numarası: 11965

Birinci Basım: Ekim 2019  
ISBN: 978-975-8813-81-0  
© Tarih Vakfı Yayınları, 2019

Bu kitap “Ermenistan-Türkiye Normalleşme Süreci Destek Programı (ATNP)” kapsamında, Avrupa Birliği ve İsveç Dışişleri Bakanlığı’nın desteği ile hazırlanmıştır. Yayın içeriğinin tüm sorumluluğu yalnızca Tarih Vakfı ve Imagine Center for Conflict Transformation’a aittir ve yayın Avrupa Birliği’nin, İsveç Dışişleri Bakanlığı’nın, Avrasya Ortaklık Vakfı’nın veya Program yürütücüsü Konsorsiyum’un diğer üyelerinin görüşlerini yansıtan bir belge olarak değerlendirilmemelidir.

Bu yayını mümkün kılan atölyelerden biri, yayının çevirisi ve basımı Friedrich Ebert Stiftung’un mali desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

Association for Young Historians, proje ortaklarına destek vermiştir.



Support to the Armenia-Turkey  
Normalisation Process  
European Union Initiative



EURASIA  
PARTNERSHIP  
FOUNDATION



Government Offices of Sweden  
Ministry for Foreign Affairs

IMAGINE  
Center for Conflict Transformation

TARİH VAKFI

FRIEDRICH  
EBERT  
STIFTUNG



# ERMENİSTAN VE TÜRKİYE İÇİN ALTERNATİF TARİH EĞİTİMİ MODÜLLERİ

YAZARLAR

ÖMER TURAN, KRISTINE SAHAKYAN, ECE NİŞLİ  
LİLİT MKRTCHYAN, FIRAT GÜLLÜ, KAREN GASPARYAN  
YASEMİN ERDİNÇ, ÖZLEM ÇAYKENT

AKADEMİK DANIŞMANLAR

ÖMER TURAN, ARMEN GHAZARYAN, ÖZLEM ÇAYKENT

EDİTÖRLER

PINAR SAYAN, MARIA KARAPETYAN  
PHILIP GAMAGHELYAN, BÜLENT BİLMEZ



# İÇİNDEKİLER

1	YAZARLAR VE EDİTÖRLER HAKKINDA
5	ÖNSÖZ
11	BİRİNCİ MODÜL: ULUS İNŞASINDA MEDYANIN ROLÜ
11	1. <i>Ders:</i> Medya ve Uluslar: Kavramlar ve Yöntemler
11	1. <i>Bölüm:</i> Medya: Tanımlar ve İşlevler
13	2. <i>Bölüm:</i> Ulus, Milliyetçilik ve Ulusal Kimlik
17	2. <i>Ders:</i> Medya ve Ulusal Kimlik
28	KAYNAKÇA
29	İKİNCİ MODÜL: TOPLUMSAL HAREKETLER
31	1. <i>Ders:</i> Toplumsal Hareketler Nelerdir?
35	2. <i>Ders:</i> Toplumsal Hareketlerin Türleri
47	3. <i>Ders:</i> Hindistan Bağımsızlık Hareketi
55	4. <i>Ders:</i> 1968 Öğrenci Hareketi
61	İkinci Modül İçin Okuma Önerileri
62	KAYNAKÇA

65	<b>ÜÇÜNCÜ MODÜL:</b> <b>19 VE 20. YÜZYILLARDA KADIN HAREKETLERİ</b> <b>VE FEMİNİZMLER</b>
67	<b>1. Ders: Kadın Hareketleri ve Feminizmlere Giriş</b>
68	<b>1. Bölüm: Genel Bakış</b>
69	<b>2. Bölüm: Peki Nedir Feminizm?</b>
72	<b>3. Bölüm: Feminizmlerin Dalgaları:</b> <b>Feminizmler Tarihini Anlamak İçin Bir Araç</b>
75	<b>2. Ders: Diğer Toplumsal Hareketlerle Bağlantılı Olarak</b> <b>Kadın Hareketleri ve Feminist Hareketler</b>
79	<b>1. Bölüm: Liberal Feminizmler</b>
79	<b>2. Bölüm: Sosyalist, Marksist ve Anarşist Feminizmler</b>
80	<b>3. Bölüm: Feminizm ve Milliyetçilik</b>
81	<b>4. Bölüm: Radikal Feminizmler</b>
82	<b>5. Bölüm: Siyah Feminizmler</b>
83	<b>6. Bölüm: Din ve Feminizm</b>
85	<b>7. Bölüm: Ulus Aşırı Feminizmler</b>
86	<b>8. Bölüm: Ekofeminizmler</b>
87	<b>3. Ders: Kadın Hareketleri ve Feminizmlere Dair</b> <b>Grup Araştırması ve Sunumlar</b>
89	<b>1, 2 ve 3. Dersler İçin Okuma Önerileri</b>
91	<b>4.1. Ders: 19. ve 20. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu</b> <b>ve Türkiye’de Kadın Hareketleri</b>
91	<b>1. Bölüm: Genel Bakış</b>
95	<b>2. Bölüm: Osmanlı’nın Son Dönemindeki</b> <b>ve Cumhuriyet’in İlk Yıllarındaki</b> <b>Kadın Hareketlerinin Tarihini Yazmak</b>
109	<b>4.1. Ders İçin Okuma Önerileri</b>
111	<b>4.2. Ders: 19 ve 20. Yüzyıllarda Ermenistan’da Kadın Hareketleri</b>
111	<b>1. Bölüm: Giriş</b>
120	<b>2. Bölüm: Birinci Ermenistan Cumhuriyeti’nde</b> <b>Kadın Siyasetçiler</b>
123	<b>3. Bölüm: Sovyet Ermenistan’ında Kadın Hakları</b> <b>ve Feminizm</b>
132	<b>4.2. Ders İçin Okuma Önerileri</b>
133	<b>Kaynakça</b>

## YAZARLAR VE EDİTÖRLER HAKKINDA

---

**Armen Ghazaryan**, temel ilgi alanları arasında göç çalışmaları, Avrupa çalışmaları, Avrupa göç politikaları ve popülizm bulunan araştırmacı ve eğitimidir. Göç ve güvenlik konusunda yazılmış doktora tezini Ermenistan'da savundu. Tufts Üniversitesi Fletcher Hukuk ve Diplomasi Okulu'nda kamu siyaseti ve kamu yönetimi eğitimi aldı. 2016'da bir araştırma bursu kapsamında Fribourg Üniversitesi'nde iki ay boyunca göç ve güvenlik konusunda çalışmalar yürüttü. Göç ve popülizm üstüne farklı araştırma programlarında çalışmaktadır. Şu anda Ermenistan Göç Dairesi'nin başında bulunmaktadır.

**Bülent Bilmez**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde profesördür. Doktorasını Berlin Humbolt Üniversitesi Modern Yakın Doğu Çalışmaları Enstitüsü'nde yaptı. "Chester Projesi (1908-1923): Modern Türkiye'de Avrupa-Merkezli Modern Standardizasyona Dair Bir Vaka Çalışması" başlıklı doktora tezinin gözden geçirilmiş bir versiyonu 2000 yılında İstanbul'da yayımlandı. 2005'te Bilgi Üniversitesi'nde çalışmaya başlamadan önce Berlin Özgür Üniversitesi'nde, Elbasan Alexander Xhuvani Üniversitesi'nde ve Yeditepe Üniversitesi'nde dersler verdi. Araştırmalarında ve yayınlarında odaklandığı konular arasında Balkanlar'ın modern tarihi; son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyoekonomik, entelektüel ve siyasi modernleşme süreçleri; Türkiye Cumhuriyeti tarihi; Türkiye'de azınlıklar; sözlü tarih, kolektif hafıza ve geçmişle yüzleşme; (az)gelişmişlik, modernleşme, emperyalizm ve küreselleşme teorileri yer almaktadır.

**Ece Nişli**, Enka Lisesi'nde tarih öğretmenidir. 2012'de Notre Dame de Sion Lisesi'nden mezun oldu. 2017'de Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nü bitirdi.

**Fırat Güllü**, tarih alanında lisans eğitimi aldı ve Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde yüksek lisans yaptı. Boğaziçi Üniversitesi Oyuncuları (BÜO) bünyesinde yıllarca oyunculuk, eğitimlik ve yönetmenlik gibi etkinliklerde bulunmanın yanı sıra Tiyatro Boğaziçi'nin de (TB) çeşitli oyunlarında rol aldı. *Mimesis Tiyatro Çeviri Araştırma Dergisi*'nde çeşitli çeviri ve yazıları yayımlandı. Hâlâ Boğaziçi Gösteri Sanatları Top-

luluğu (BGST) ve *Mimesis* yayın kurulu üyesidir. 2008’de Osmanlı gösteri sanatı tarihi üzerine çalışmalarını *Vartovyan Kumpanyası ve Yeni Osmanlılar* başlığıyla yayımladı. Konstantin Stanislavski’nin yazdığı *Bir Rol Yaratmak*, Augusto Boal’un yazdığı *Arzu Gökkuşuğu* ve Kevork B. Bardakjian’ın yazdığı *Sivri Dilli Dâhi: Hagop Baronyan’ın Siyasi ve Toplumsal Hicvi* kitaplarının çevirmenlerindendir. Aynı zamanda Tarih Vakfı üyesi ve vakıf tarafından yayımlanan *Toplumsal Tarih* dergisinin yayın kurulu üyesidir. Özel bir lisede tarih öğretmeni ve yönetici olarak çalışmaktadır.

**Karen Gasparyan**, Erivan Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesi’nde doçenttir. Aynı zamanda Shirakatsy Lyceum Uluslararası Bilim ve Eğitim Kompleksi’nde ve Global Bridge eğitim kompleksinde tarih öğretmenidir. Doktora eğitimini Erivan Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesi’nde tamamladı. Association for Young Historians’ın başkan yardımcısıdır. Küresel barış meseleleri ve dünya düzeni konularıyla ilgilenmektedir.

**Kristine Sahakyan**, 2007’den bu yana tarih öğretmenliği yapmakta ve 2014’ten bu yana Uluslararası Bakalorya Diploma Programı’nda Dünya Tarihi dersleri vermektedir. Yüksek lisansını Erivan Brusov Dil ve Sosyal Bilimler Devlet Üniversitesi’nde İngiliz Dili ve Tarih alanlarında yaptı. Yüksek lisans tezinde Rusya’nın 20. yüzyıl başındaki Ermenistan siyasetinin önemini ve etkilerini ele aldı.

**Lilit Mkrtchyan**, tarih alanındaki doktora eğitimini Erivan Devlet Üniversitesi’nde tamamladı. Aynı üniversitede Dünya Tarihi Bölümü’nde doçenttir. Anania Shirakatsy Lyceum’da Sosyal Bilimler kürsüsü başkanıdır. Kuruculuğunu yaptığı Erivan merkezli Association for Young Historians’ın şu andaki başkanıdır. Bir monografi, öğretim metodolojisi konulu dört rehber kitap, bir ders malzemeleri derlemesi ve bir düzineden fazla makale kaleme aldı.

**Maria Karapetyan**, 2011-2018 arasında Imagine Center bünyesinde çalıştı. İtalya’nın Arezzo kentindeki Rondine Cittadella della Pace’de (Rondina Barış Kalesi) burslu olarak bulunduğu esnada, 2013-2015 arasında İtalyan ve uluslararası öğrenciler için eğitim programlarının tasarımı ve uygulaması üzerine çalıştı. Bu süreçle birlikte Roma Tre Üniversitesi’nde, “Tarihsel Anlatıların Anlatısal Dolayımı ve Eleştirel Söylem Analizi” başlıklı teziyle yüksek lisans eğitimini de tamamladı. *Caucasus Edition – Journal of Conflict Transformation* dergisinin editörlerinden biri olarak görev yaptı.

**Ömer Turan**, Bilgi Üniversitesi’nde öğretim üyesidir. Doktora eğitimini Central European University’de Sosyoloji ve Sosyal Antropoloji alanlarında aldı. Akademik ilgi alanları arasında toplumsal teori, tarihsel sosyoloji, düşünce tarihi, Türkiye siyaseti ve zorunlu askerlik hizmeti antropolojisi yer alıyor. Güven Gürkan Öztan’la birlikte *Devlet Akli ve 1915: Türkiye’de “Ermeni Meselesi” Anlatısının İnşası* (İletişim Yayınları, 2018) kitabını yaz-



dı. Editörlüğünü üstlendiği *1968: İsyân, Devrim, Özgürlük* başlıklı derleme kitap Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından yayımlandı (2019). *Focaal: the European Journal of Anthropology, Philosophy and Social Criticism, International Review for the Sociology of Sport, Birikim* ve *Toplum ve Bilim*, makalelerinin yayımlandığı dergilerden bazıları. *Toplum ve Bilim* ile *Toplum ve Tarih* dergilerinin yayın kurullarında görev yapmaktadır.

**Özlem Çaykent**, 29 Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesidir. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde aldı, yüksek lisans ve doktorasını Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yaptı. Araştırma alanlarının odağında dünya ve Avrupa düşünce tarihi; İskoç Aydınlanması, modernite, tarihyazımı, toplumsallaşabilirlik, sözlü tarih, İngiliz yönetiminde Doğu Akdeniz/Kıbrıs ve tarih ders kitapları bulunmaktadır. Mediterranean Worlds Conferences (Akdeniz Dünyaları Konferansları) kurucularından biridir. Yayımlanmış çalışmaları arasında *Islands of the Eastern Mediterranean* (çok editörlü) ve Aydınlanma fikirlerinin halk üzerindeki etkileri ve çatışma dönemi Kıbrıs'ından çocukluk anıları üzerine makaleleri sayılabilir. Türkiye ve Ermenistan arasında çeşitli diyalog projelerinde yer almıştır.

**Philip Gamaghelyan**, çatışma çözümü alanında akademisyen ve uygulayıcı olarak çalışmaktadır. Imagine Center'ın kurucularından biri ve yönetim kurulu üyesi olmasının yanı sıra *Caucasus Edition – Journal of Conflict Transformation*'ın idari editörüdür. Öğretim üyesi olarak görev yaptığı San Diego Üniversitesi, Joan B. Kroc Barış Çalışmaları Okulu'nda çatışma analizi ve çözümü, arabuluculuk, hafıza politikaları, program tasarlama, izleme ve değerlendirme konularında eğitim veriyor. *Conflict Resolution Beyond the International Relations Paradigm: Evolving Designs as a Transformative Practice in Nagorno-Karabakh and Syria (2017)* [Uluslararası İlişkiler Paradigmasının Ötesinde Çatışma Çözümlemesi: Dağlık Karabağ ve Suriye'de Dönüştürücü Bir Pratik Olarak Evrimleşen Tasarımlar] kitabının yazarıdır.

**Pınar Sayan**, Beykoz Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi ve Stockholm Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Enstitüsü'nde misafir araştırmacıdır. Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi'nde, yüksek lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi ve London School of Economics'te, doktora eğitimini Marmara Üniversitesi'nde tamamladı. Çeşitli üniversitelerde çalıştı, milliyetçilik ve etnik siyaset konularında yayınlar yaptı. Çatışma dönüşümü, insan hakları ve azınlık hakları konularındaki ulusal ve uluslararası sivil toplum projelerinde koordinatör, danışman, eğitimci ya da kolaylaştırıcı olarak yer almaktadır. Imagine Center Türkiye direktörü olmanın yanı sıra *Caucasus Edition – Journal of Conflict Transformation*'ın editörlerinden ve Roman Medya'nın yöneticilerinden biridir.

**Yasemin Bozođlu Erdinç**, 1999'da Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu ve aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tarih yüksek lisans programını tamamladı. Yirmi yıldır devlet okullarında ve özel okullarda Toplumsal Çalışmalar, Demokrasi ve İnsan Hakları, Bilgi Tarihi ve Teorisi dersleri vermektedir. Öğretmen Akademisi Vakfı'nda yarı zamanlı eğitici olarak çalıştı ve Türkiye'deki öğretmenlerin mesleki gelişimlerine katkıda bulunmayı amaçlayan çeşitli projelerde görev aldı. Ayrıca Avrupa Birliği, insan hakları, sosyal bilimler eğitimi alanlarındaki projelerde içerik sağlayıcı olarak yer aldı, çeşitli sunum ve atölyeler düzenledi. Şu anda İstanbul'da bir özel okulda Bilgi Tarihi ve Teorisi öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

## ÖNSÖZ

---

2016 Ağustos’unda Imagine Center ve Tarih Vakfı, Ermenistan ve Türkiye’de tarih eğitimi konusunda birlikte çalışmak üzere anlaşmaya vardı. Çalışmanın ilk adımı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Merkezi (SEÇBİR) ile Erivan merkezli Association for Young Historians’ın da katılımıyla gerçekleştirilen, “Tarih Kitaplarında Hafıza ve Unutma Siyaseti: Ermenistan-Türkiye İlişkileri Bağlamında Tarihçiler ve Tarih Öğretmenleri Ağı Oluşturmak” projesiydi. Proje, “Ermenistan-Türkiye Normalleşme Süreci Destek Programı: İkinci Bölüm” adlı Avrupa Birliği programının desteğini aldı. Bu ilk proje kapsamında Ermenistan’da ve Türkiye’de birer atölye düzenlenerek tarih öğretmenlerinden, tarihçilerden, akademisyenlerden, çatışma dönüşümü uzmanlarından oluşan bir ağ yaratıldı. Bu ağ, ortaklaşa yazılmış ve birbiriyile bağlantılı iki çalışma yürüttü ve bu çalışma, 2017 Haziran’ında “Türkiye ve Ermenistan’da Tarih Eğitimi: Eleştiri ve Alternatifler”<sup>1</sup> başlığıyla yayımlandı.

İlk çalışma, Ermenistan ve Türkiye’deki tarih eğitimini inceliyordu; incelemeye geçmiş dönemlerdeki ders kitaplarının mirası, yakın dönemde gerçekleşen eğitim ve ders kitabı reformları, güncel tarih müfredatı ile eğitim metodolojileri, ders kitabı üretim süreci politikaları ve tarih ders kitaplarındaki anlatılar da dahildi. Çalışmada, Ermenistan ve Türkiye’deki ders kitaplarına hâkim olan anlatıların tarihselciliği, özcülüğü, milliyetçiliği, cinsiyetçiliği ve militarizmi temel aldığı, ayrıca kısıtlı bir perspektife sahip olduğu öne sürülüyordu.

Bu eleştiri üzerine temellenen ikinci çalışmada, kapsayıcı ve barış odaklı bir tarih eğitimi için şu alternatif ilkeler önerildi:

- öğrencilerin mevcut düzenin ve güç ilişkilerinin yeniden üretimini sorgulayabilmelerini, çatışmaları ve ihtilafları görebilmelerini, ayrıca değişim ihtimallerinin hayaline ve fikir ayrılıklarına alan ayırabilmelerini sağlamak adına eğitimin yeniden politikleştirilmesi;

---

1 Bkz. [https://caucasusedition.net/wp-content/uploads/2019/04/Tarih-Vakfi-and-Imagine\\_2ndEd\\_April2.pdf](https://caucasusedition.net/wp-content/uploads/2019/04/Tarih-Vakfi-and-Imagine_2ndEd_April2.pdf)

- eğitimin ideolojilerden arındırılarak ideolojisizleştirilmesi;
- hem ders kitaplarında hem de sınıflarda tekseslilik aşularak çoklu seslere ve perspektiflere imkân tanınması; eğitim camialarında, tarihsel anlatıların içerdiği tutarsızlık, süreksizlik, çelişki ve belirsizliklere yönelik hoşgörünün artırılması; tarihin lineer, sığ, ilerlemeci ve tutarlı bir anlatı olarak değil ama süreksizlikler ve karmaşıklıklarla sunulması;
- siyasi bir ideoloji olan milliyetçiliğin sadece çoğulcu rekabet içinde yarışan pek çok dünya görüşünden biri olduğu yaklaşımıyla milliyetçiliğe karşı eleştirel bir tutum sergilenmesi;
- eğitimde militarizme dikkat çekerek, savaşların yarattığı insan kayıplarına, savaşlardan kaçınanlara ve başka türden muhalif seslere daha çok odaklanarak askerî tarih çerçevesinin ötesine geçen genel bir toplumsal tarih fikrinin teşvik edilmesi;
- özcülükten uzaklaşılması;
- öğrencilere, zaman ve mekânla ilgili terimleri çözebilmelerini, anlamalarını ve bilinçli, eleştirel bir şekilde kullanmalarını sağlayacak becerilerin ve yeterliliğin kazandırılması; daha kapsayıcı, farklılıkları kucaklayan ve olası ayrımcılık yapılarına hassas bir tarih eğitimi türünün teşvik edilmesi;
- bilginin yanı sıra becerilerin ve yeterliliğin de gelişeceği eğitim ortamlarının inşa edilmesi; tarih disiplinine tarihsel araştırma yönteminin de dahil edilmesi;
- tek bir vakayı derinlemesine incelemek ile konuyu bağlama oturtmak arasında doğru dengenin yakalanması;
- genel olarak ders kitaplarının otorite olduğu fikrinden uzaklaşılması, ders kitaplarının çeşitli kaynaklar içeren derlemeler ve bu kaynakları incelemede kullanılacak rehberler olarak yeniden tasarlanması;
- öğrencilerin, metinleri sorgulamak ve metinlerde kullanılan dilin gerekçeleri ile olası sonuçlarını anlamak için teşvik edilmesi;
- siyaset tarihinin, modernleşme tarihlerini ve modernleşme safhasında kurumların tarihlerini içerecek şekilde yeniden düşünülmesi; tarihin, devlet merkezli olmaktan uzaklaşarak ve marjinalleştirilmiş, susturulmuş, görünmez grupları da kapsayacak şekilde yeniden formüle edilmesi; müfredata feminist tarihlerin de eklenmesi;
- müfredata yerel tarihlerin de dahil edilmesi (102-103).

Bu yayının Ermenice ve Türkçe çevirileri tamamlandı; 2019’da yayımlanmış olacak. Bu süreç devam ederken Imagine Center ve Tarih Vakfı, 2018 yılında Association for Young Historians ile işbirliği yaparak projenin ikinci kısmına odaklandı. İkinci adım olan “Ermenistan ve Türkiye İçin Alternatif Eğitim Modülleri Geliştirmek” projesi, “Ermenistan-Türkiye Normalleşme Süreci Desteği” ve Friedrich Ebert Stiftung tarafından desteklenerek hayata geçirildi. Proje, bahsi geçen ağın getirdiği eleştiriler ve önerdiği ilkeler ışığında alternatif eğitim materyalleri geliştirmeyi hedefliyordu. Bu amaçla Ermenistan ve Türkiye’de üç atölye düzenlendi, ayrıca her iki ülkedeki paydaşlarla ve öğrencilerle toplantılar yapıldı. Öğrencilerle yapılan toplantılarda birbirine

paralel bulguların ortaya çıkması, proje açısından özellikle aydınlatıcı nitelikteydi. İki ülkedeki öğrencilerin de öğrenci merkezli, etkinlik temelli ve “sıradışı”, “küresel” konulara da eğilen bir tarih eğitimini tercih ettiği ortaya çıktı.

Ağ üyeleri, bu bulguların yanı sıra kendi uzmanlıklarını da temel alarak “Medyanın Ulus İnşasında Rolü”, “Toplumsal Hareketler” ve “19. ve 20. Yüzyıllarda Kadın Hareketleri ve Feminizmler” başlıklı üç modül oluşturmaya karar verdi. Her modül Ermenistan ile Türkiye’de çalışan öğretmenler, bir akademik danışman ve bir editör tarafından oluşturuldu. Her modül, dersler, öğretmenler için notlar, etkinlikler, anlamayı ölçme soruları, bilgiler ve kaynakça içeriyor. Öğretim faaliyetleri için modüller bir bütün olarak kullanılabilceği gibi derslerden ve etkinliklerden tek tek de faydalanılabilir.

Ermenistan ve Türkiye arasında oluşturulan sınır ötesi işbirliği, farklı eğitim metodolojileri deneyerek alternatif eğitim materyalleri oluşturmayı hedefliyor; buradaki modüller, bu işbirliğinin ilk ürünleri. Tarih eğitiminde farklı yaklaşımlara ve metotlara bir pilot uygulama teşkil etmek üzere hazırlandılar. Projenin ortakları –Imagine Center ve Tarih Vakfı– işbirliklerini sürdürerek tarihyazımı ile tarih eğitiminde çağdaş ve alternatif metotlar geliştirmek için gereken profesyonel kapasiteyi hem Türkiye hem Ermenistan’da oluşturmaya ve alternatif anlatılar ile sözlü tarihler içeren, eleştirel düşünce ile çok perspektifliliği teşvik eden interaktif, öğrenci merkezli, tartışma odaklı eğitim yöntemlerini geliştirmeye devam edecektir.



## BİRİNCİ MODÜL: ULUS İNŞASINDA MEDYANIN ROLÜ

**KRISTINE SAHAKYAN, FIRAT GÜLLÜ,  
ARMEN GHAZARYAN, BÜLENT BİLMEZ**

Dolayısıyla, kardeşlik, iktidar ve zamanı anlamlı bir şekilde yeniden birbirine bağlama arayışının da bu gelişmelerle birlikte başlaması şaşırtıcı olmasa gerek. Bu arayışı hem kıskırma hem de verimli kılma konusunda en önemli etken kapitalist yayıncılık oldu; sayıları hızla artmakta olan insanların kendileri üstüne düşünmelerine ve kendilerini başka insanlarla çok kökten bir anlamda yeni tarzlarda ilişkilendirmelerine imkân verdi.

– Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, 1983  
(çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, 2017)

Medya nedir? İnsan toplumlarını nasıl etkiler, bu toplumlardaki rolü nedir? Ulus nedir? Medyanın ulus inşasındaki rolü nedir? Bu modülde medya ve ulus inşası arasındaki etkileşimi inceleyeceğiz.

### **Öğretmenler İçin Notlar**

Birinci Modül iki dersten oluşuyor. 1. Ders medya ve ulus kavramlarına giriş yaptıktan sonra bu ikisi arasında esnek bir bağlantı kuruyor. 2. Ders ise bu bağı temel alarak medya ve ulus inşası arasındaki etkileşimi daha derinlemesine inceliyor.

Derslerin tamamı öğrencilerin aktif rol alacağı, etkinlik temelli dersler. Derslerde, kullanıp kullanılmayacağına zamana ve öğrenciler ile öğretmenlerin tercihlerine bağlı olarak karar verilecek çeşitli etkinlikler sunuluyor. Bu etkinlikler, yine zamana ve öğrenciler ile öğretmenlerin tercihlerine göre ödev olarak da verilebilir.





# 1. DERS

## MEDYA VE ULUSLAR: KAVRAMLAR VE YÖNTEMLER

### Öğretmenler İçin Notlar

1. Ders iki bölümden oluşuyor. 1. Bölüm medya kavramına giriş yapmaya, 2. Bölüm ise ulus kavramına giriş yapmaya odaklanıyor.

Derslerin tamamı öğrencilerin aktif rol alacağı, etkinlik temelli dersler. Etkinliklerden biri ya da daha fazlası, zamana ve öğrenciler ile öğretmenlerin tercihlerine bağlı olarak ödev olarak verilebilir.

Bu derste iki kavramı ele alacağız: medya ve ulus. Medya ve ulus ne anlama geliyor ve nasıl ortaya çıktılar? Aralarında bir bağlantı var mı?

## 1. BÖLÜM

### MEDYA: TANIMLAR VE İŞLEVLER

#### 1. Etkinlik: Ortadaki Medya

### Öğretmenler İçin Notlar

Birinci etkinliğin amacı öğrencilerin “medya” terimine dair halihazırda var olan bilgisini açığa çıkarmaktır.

Son sorunun tartışmasındaki olası bir öğrenme çıktısı da tespit edilen medya örneklerinin basılı medya (gazete, kitap vb.) ve elektronik medya (televizyon, radyo, internet vb.) olarak gruplanması olabilir. Aynı örnekler *geleneksel* ve *yeni* şeklinde iki gruba da ayrılabilir.

**1. Kısım:** Aşağıdaki soruları sınıfta tartışın.

1. Medya sözcüğünün kökü olan tekil haldeki “*medium*” ve çoğul haldeki “*media*” ne anlama geliyor? Bu terimlerin kullanıldığı bağlamlar nelerdir?

2. İngilizcede Akdeniz’in adı olan “*Mediterranean*” sözcüğü, Ortaçağ dönemini niteleyen “*medieval*” sözcüğü, Türkçede de ruhlarla iletişim kurduğunu iddia edenlere verilen “*medyum*” adı ve matematikteki “*medyan*” terimi aynı kökten gelir. Hepsinin kökü olan “*medium*” sözcüğünün ilk anlamı bu sözcüklere nasıl yansımıştır?

3. İletişim alanında kullandığımız haliyle “medya” sözcüğünün anlamı nedir?

4. Medya kaynaklarından oluşan bir liste hazırlayıp listedeki öğeleri gruplara ayırmaya çalışın.

**2. Kısım:** Tartışmanın ardından sınıfta kapsayıcı bir medya tanımı oluşturun. Tanımınızı sınıfa asın ve bu modül boyunca medyaya dair yeni şeyler öğrendikçe güncelleyin.

## 2. Etkinlik: Zamanının Bir Aktörü Olarak Medya

Medya yalnızca olup bitenleri yansıtan bir iletişim aracı değildir. Farklı yollarla topluma şekil de verir. Aşağıdaki soruları sınıfta tartışın ya da yazılı olarak yanıtlayın.

1. Sizce bir iletişim aracı olarak medya modern bir olgu mudur?
2. Modern öncesi zamanlarda hangi iletişim araçları kullanılıyordu?
3. İnsanlık tarihi boyunca ortaya çıkış sıralarına göre farklı medya türlerini ve bunların insanların sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel hayatlarını nasıl etkilediğini tartışın.

## 3. Etkinlik: Bir Tarihyazımı Kaynağı Olarak Medya

Medya, tarihçiler tarafından tarihi kayda almak için ya da akademik tabiriyle tarihyazımı için önemli bir kaynak kabul edilir. Bir tarihçi, elindeki medya kaynağının belli bir zamandaki olaylar hakkında *ne* söylediğini de bu yeniden söyleyişin *nasıl* gerçekleştiğini de inceleyebilir.

**1. Kısım:** Aşağıdaki bağlantıdan “Birincil ve İkincil Kaynakları Anlamak” isimli videoyu izleyin; bu video birincil ve ikincil kaynakların temel özelliklerini, bu kaynakların araştırma sürecinde nasıl kullanılabileceğini anlatıyor.

<https://www.youtube.com/watch?v=pmno-Yfctd8>

**2. Kısım:** Aşağıdaki soruları cevaplayın.

1. Ne tür kaynaklara birincil kaynak denir? Örnek verin.
2. Araştırmada birincil kaynak kullanmak neden önemlidir?
3. Ne tür kaynaklara ikincil kaynak denir? Örnek verin.
4. İkincil kaynaklar araştırmaya nasıl katkı sağlar?
5. Hangi tür kaynaklar hem birincil hem ikincil kabul edilebilir, neden?

## 4. Etkinlik: Birincil ve İkincil Kaynakların Tespiti

Aşağıda listelenmiş kaynakların hangi araştırma konuları için birincil veya ikincil kaynak olarak kullanılabileceğini belirleyin.

1. Leonardo da Vinci'nin “Mona Lisa” tablosunun orijinali
2. Birinci Dünya Savaşı hakkında 1999'da yazılmış bir kitap
3. 2018'de üretilmiş bir toprak kap
4. Prenses Diana'yı konu alan 2017 tarihli bir belgesel
5. Romalılar tarafından MS 45'te üretilmiş madenî paralar

6. Bir Van Gogh tablosunun 1975'te basılan bir posteri
7. Bir aile tatilinden kalma fotoğraf
8. Gazetede yayımlanmış bir makale
9. Dünün hava durumu kayıtları
10. Kendi bulduğunuz birincil ve ikincil kaynak örnekleri

## 2. BÖLÜM

### ULUS, MİLLİYETÇİLİK VE ULUSAL KİMLİK

#### 5. Etkinlik: Kimliği Tanımlamak

Kimlik, “Sen kimsin?” ve “Sen olmak ne anlama gelir?” gibi soruların cevaplarıyla ilgilidir. Kimlik, bir kişi ya da grubun niteliklerini, ifade biçimlerini, değerlerini ve inançlarını içerir.

Aşağıdaki soruları sınıfta tartışın.

1. Kimsiniz? Birkaç dakika bu soru üstünde düşünüp bir cevap oluşturun.
2. Cevapları sınıfta paylaşın ve verilen cevaplar arasındaki ortaklıklar ile farklılıkları tespit edin.
3. Verdiğiniz cevaplarda ulus, bölgesel aidiyet, dil, yaş, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, din ve benzeri gruplar ortaya çıkıyor mu?

#### 6. Etkinlik: Ulus Nedir?

**1. Kısım:** Aşağıdaki iki alıntıyı okuyun. Birincisi Ernest Renan'ın 1882'de Sorbonne Üniversitesi'nde düzenlenen bir konferansta yaptığı “Ulus Nedir?” başlıklı konuşmadan. İkincisi ise Benedict Anderson'ın 1983 tarihli *Hayali Cemaatler* kitabından.

##### 1. Alıntı

“[...] Ulus ruhtur, ruha dair bir ilkedir. Bu ruhu, bu ilkeyi, esasında birbirinin aynı olan iki şey oluşturur. Bunlardan birincisi geçmiş, diğeri ise şimdiki zamandır. Birisi zengin bir anı mirasına ortaklaşa sahip olmaktır, diğeri ise birlikte yaşamaya dönük şimdiki rıza ve arzudur, ortaklaşa devraldığımız mirasa yatırım yapmaya devam etme arzusudur.

Baylar, insan doğaçlama yapmaz. Ulus da birey gibi, çabalarla, fedakârlıklarla ve adanmışlıkla dolu bir geçmişin ürünüdür. Tüm kültürler arasında en meşrusu atalar kültürüdür: Bizi biz yapan, atalarımızdır. Ulus fikrinin üstüne yaslandığı toplumsal sermaye büyük insanlar ile şan ve şerefle (gerçek şan ve şerefi kast ediyorum) dolu kahramanca bir geçmiştir. Halk olmanın temel şartları bunlardır: Geçmişte ortak şan ve şerefe sahip olmak ve bunları şimdide de devam ettirme niyeti taşımak; birlikte büyük işler başarmış olmak ve bunu tekrar yapmayı istemek. İnsan, yaptığı fedakârlıklar ve çektiği zorluklar nispetinde sever. İnsan eliyle yaptığı ve miras bıraktığı evi sever. Spartalıların,

‘Siz neydiyseniz biz oyuz, neyseniz o olacağız,’ şarkısı, en basit haliyle, her anavatanın ulusal marşının bir özetidir.

Halk şan ve şeref dolu mirası, pişmanlıkları ve gerçekleştirilmesi gereken ortak bir programı paylaşır. Birlikte acı çekmiş, sevinmiş ve umutlanmış olmak ortaklaşa ödenen vergilerden ve stratejik fikirlere uyan sınırlardan daha kıymetlidir, ırksal ve dilsel değerlendirmelerden de bağımsızdır. ‘Birlikte acı çekmiş olmak,’ diyorum; çünkü ortak acı, ortak neşeden daha birleştiricidir. Esasında, yas dönemleri ulusal hafıza için zaferlerden daha kıymetlidir çünkü insanlara görevler yüklerler ve ortaklaşa çaba gösterilmesini gerektirir.

Dolayısıyla ulus, yapılmış ve hâlâ yapmaya gönüllü olunan fedakârlıkların verdiği histen doğan büyük bir dayanışmadır. Bir geçmiş var-sayar ama somut bir hakikat yoluyla şimdide yinelenir: yani rıza yoluyla, ortaklaşa hayatı sürdürmeye yönelik açıkça ifade edilen bir arzu yoluyla. Bir ulusun varlığı (benzetmenin kusuruna bakmayın) günlük bir plebisit gibidir, tıpkı bireyin varlığının hayatın sürekli olumlanması gibi. [...]” (Renan, 1882)

## 2. Alıntı

“[...] ulus hakkında şu tanıımı öneriyorum: Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur – kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. Hayal edilmiştir çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitemeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam eder. [...] Ulus sınırlı olarak hayal edilir çünkü belki de bir milyar insanı kapsayan en büyüğünün bile, ötesinde başka uluslara mensup insanların yaşadığı, esnek de olsa sonlu sınırları vardır. Hiçbir ulus kendisini insanlığın tümüyle örtüşüyor hayal etmez. [...] Ulus egemen olarak hayal edilir; çünkü kavram, Aydınlanma ve Devrim’in ilahi olarak buyrulmuş, hiyerarşik hanedanlık mülklerinin meşruiyetini aşındırmakta olduğu bir çağda doğmuştu. [...] [Uluslar] Tanrı’ya tabi olacaklarsa bile bu tabiiyetin doğrudan Tanrı’ya olduğu bir özgürlüğün rüyasını görürler. Bu özgürlüğün amblemi ve mihenk taşı egemen devlettir. Son olarak ulus, bir topluluk, bir cemaat olarak hayal edilir; çünkü her ulusta fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, ulus daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır. Son iki yüzyıl boyunca milyonlarca insanın, birbirlerini öldürmekten çok, böylesi sınırlı hayaller uğruna ölmeye razı olmalarını mümkün kılan şey, son kertede bu kardeşlikti.” (Anderson, 2017 [1983])

**2. Kısım:** İki yazar ulusu ne şekilde tanımlıyor? Yazarların fikirlerini ve sizin bunlara dair düşüncelerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

## 7. Etkinlik: Zihnimdeki Uluslar

**1. Kısım:** Aşağıdaki bağlantıdan “Uluslar, Ulusal Kimlikleri Nasıl Uydurur” isimli videoyu izleyin.

<https://www.youtube.com/watch?v=F9qF6FvwrHI&t>

**2. Kısım:** Videodaki argümanlara dair düşüncelerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

**3. Kısım:** Gruplar halinde çalışarak şu sözcüklerin tamamını ya da bazı- larını içeren bir kavram haritası oluşturun: ulus, ulus devlet, milliyetçilik, dil, sınırlar, ülke, kentleşme, basılı medya ve ulaşımdaki teknolojik gelişmeler, ki- lisenin ve feodal liderlerin gücünün azalması, demokrasi, liderlere tapınmak, yabancı düşmanlığı (zenofobi), ırkçılık, militarizm, ulus için topyekûn savaş. Kavram haritalarınızı sınıfta sunun ve tartışın.

### **Öğretmenler İçin Notlar**

Tartışmaya yön vermek için aşağıdaki fikirleri kullanabilirsiniz.

#### **Ulus, ulus devlet ve milliyetçilik**

Ulusların mı ulus devletleri yarattığı yoksa ulus devletlerin mi ulusları yarattığı konusunda kesin bir kanaat yoktur. Milliyetçilik, ulus olduklarına inanan bir grup insanı bir arada tutan merkezî ideolojidir. “Dil”, “sınırlar” ve “ülke” terimleri milliyetçilikte önemli bir rol oynar. Bir ulusun mensup- ları kendilerini ortak bir dil konuşan, uzun süredir belli bir tarihsel coğraf- yada yaşayan, diğer uluslardan ulusal sınırlar yoluyla ayrılan bir topluluk olarak görme eğilimindedir.

#### **Kentleşme, basılı medya ve ulaşımdaki teknolojik gelişmeler**

Gerçekte birbirini tanımadan kentlerde yaşamak, toplulukları araların- daki farkları ve ortak özellikleri düşünmeye itmiştir. “Biz” kavramı, basılı medya ve ulaşım yoluyla eriştiği geniş coğrafi bölgelerin etkileşimiyle iyice genişlemiştir. Dolayısıyla insanların ve bilginin yolculuğuyla ilgili teknolojik yenilikler “biz” ve milliyetçilik kavrayışları üzerinde rol oynamıştır.

#### **Kilisenin ve feodal liderlerin gücünün azalması, demokrasi, li- derlere tapınmak**

Feodal liderlerin (kralların, padişahların, imparatorların vb.) ve kilise- nin iktidarının zayıflamasının yanı sıra halkın devlet yönetiminde rol alma- ya başlaması ulus devletlere demokratik taraflarını kazandırmıştır. Ancak ulusların içinden çıkan “ulusal kahramanlar” veya “kurtarıcılar” da feodal liderlerinkine benzer güçlere sahip liderler olarak ortaya çıkar.

#### **Zenofobi ve ırkçılık**

Milliyetçiliği benimseyen topluluklar zaman içinde kendilerini diğer uluslardan üstün ve/veya daha güçlü görmeye başlayabilir. Ne yazık ki in- sanlık tarihi, zenofobi ve ırkçılığı tetikleyen bu gibi örneklerle doludur.

#### **Militarizm ve ulus için topyekûn savaş**

Bir ulus kendisini diğerlerinden üstün görürse veya başka ulusları her- hangi bir sebeple kendisine yönelik bir tehdit olarak değerlendirirse savaş kaçınılmaz olur. Milliyetçiliği en sıkı biçimde benimseyen toplumların ta- rihinde, ulusun varlığını mümkün kılan güçlü bir topyekûn savaş fikrinin ideolojik bir rolü vardır.

## 8. Etkinlik: İlk Ulusal Gazete

**1. Kısım:** Hangi gazeteyi ilk ulusal gazeteniz sayıyorsunuz? Şu soruları yanıtlamaya çalışın: Gazetenin ismi neydi? Gazete tam olarak nerede basılıyordu? Ne kadar süreliğine yayımlandı? Hangi dil ve alfabede yayımlanıyordu? Baş editörü ya da yayıncısı kimdi? Ayrıca lütfen konuyla ilgili olacağını düşündüğünüz diğer detayları da paylaşın.

**2. Kısım:** Bu gazetenin belli bir tarihteki kapak sayfasını temsil eden bir poster hazırlayın. Posteri sınıfla paylaşın.

**3. Kısım:** Hangi gazetenin ilk ulusal gazete olduğuna karar vermenizde en önemli etken neydi? Gazetenin kullandığı dil veya alfabe mi? Baş editör veya yayıncının kimliği mi? Gazetenin basıldığı coğrafi konum mu? Başka bir şey mi?

### Öğretmenler İçin Notlar

Türk bakış açısından “ilk” olarak değerlendirilebilecek bazı seçenekler şunlardır:

Türkçe dilinde (Arap harfleriyle) yayımlanmış ilk gazete 1828’de Mısır’da Mehmet Ali Paşa tarafından çıkarılan *Vaka-yı Mısıriye*’dir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk devlet gazetesi (yine Arap harfleriyle) Türkçe yayın yapan *Takvim-i Vekay*’dir. II. Mahmut’un emriyle 1831’de İstanbul’da çıkmaya başlamıştır. Aynı zamanda başka alfabelerde ve dillerde de yayımlanmıştır: Arap harfleriyle Arapça ve Farsça, Ermeni alfabesiyle Ermenice, Yunan alfabesiyle Yunanca ve Latin alfabesiyle Fransızca.

Osmanlı İmparatorluğu’nda Ermeni dili ve alfabesiyle çıkan ilk devlet gazetesi, *Takvim-i Vekay*’nin *Lro Gir* adıyla çıkan versiyonudur. Ermenice (Ermeni alfabesi kullanan) ilk özel gazeteler *Arshaluys Araratyan* (1840-1887) ve *Azdarar Byuzandyan* (1840-1841) gazeteleridir.

Türkçe (Arap harfleri kullanılarak) yayımlanan ve sahibi Müslüman olan (Agâh Efendi) ilk özel gazete 1860’ta yayına başlayan *Tercüman-ı Ahval*’dir.

Bazı yabancılar da Arap ve Latin alfabelerini kullanarak Türkçe gazeteler çıkarmıştır. William Nosworthy Churchill tarafından 1840 yılında çıkarılan *Ceride-i Havadis* bunlardan biridir.

Ermeni perspektifinden “ilk” olarak değerlendirilebilecek bazı seçenekler şunlardır:

Ermeni dilinde ilk gazete 1794’te Madras’ta Harutyun Shmavonyan tarafından çıkarılan *Azdarar* gazetesidir.

Erivan’da çıkarılan ilk Ermenice gazete Vasak Papajanyan’ın 1880’de yayımlamaya başladığı *Psak* gazetesidir.

Birinci Ermenistan Cumhuriyeti’nin ilk devlet gazetesi 1918’de *Karavaryun Lraber* adıyla çıkmıştır.

## 2. DERS

### MEDYA VE ULUSAL KİMLİK

#### Öğretmenler İçin Notlar

2. Ders, medyanın modernleşmeye katkılarını ve ulus inşasındaki etkisini daha derinlemesine incelemeyi hedefliyor.

Dersin tamamı öğrencilerin aktif rol alacağı, etkinlik temelli bir ders. Etkinliklerden biri ya da daha fazlası, zamana ve öğrenciler ile öğretmenlerin tercihlerine bağlı olarak ödev olarak verilebilir.

Bu derste medya ve ulus inşası arasındaki etkileşimi daha derinlemesine inceleyeceğiz.

#### 1. Etkinlik: Zuckerberg'den önce Gutenberg vardı

Alman bir demirci ve yayıncı olan Johannes Gutenberg, 15. yüzyılın ortalarında Avrupa'yı hareketli harflere sahip matbaayla tanıştırdı. Bu gelişme kitapların, broşürlerin, gazetelerin ve diğer yazılı materyallerin, yani fikirlerin kitlesel yayılımının mümkün olduğu çağı başlattı.



Johannes Gutenberg ve ortaklarının bir resmi. (Ressam: Bilinmiyor. Kaynak: <https://www.businessinsider.com/gutenbergs-apprentice-by-alix-christie-2015-2>.)

Basılı materyallerin seri üretiminin modernleşme çağını nasıl başlattığını kısaca araştırın. Basılı materyallerin seri üretimi ile kitlesel okuryazarlık, Reform hareketi, Rönesans, Bilimsel Aydınlanma ve Sanayi Devrimi arasındaki bağlantı neydi?

## 2. Etkinlik: Bir Ayın Olarak Gazete

1. **Kısım:** Aşağıdaki, Benedict Anderson'ın *Hayali Cemaatler* kitabından alınmış alıntıyı okuyun.

“Bu açıdan bakıldığında gazete kitabın ‘aşırı ucu’dur; devasa ölçekte satılan ama popülerliği uçucu bir kitap. Bir günlük best-seller’lar diyebilir miyiz? Basıldığı sabahın ertesinde gazetenin işi bitmişliği –tuhaf değil mi, kitlesel olarak üretilen ilk metalden birinin, modern dayanıklı tüketim mallarına içkin olan bu işi bitme, modası geçme eğilimini haber vermesi?– aynı zamanda, tam da bu yüzden, olağanüstü bir kitlesel ayini mümkün kılar: Bir kurgu olarak gazetenin neredeyse eşzamanlı olarak tüketilmesi (‘tahayyül’ edilmesi). Şu sabah ya da akşam baskısının, şu gün değil bugün, üstelik şu saatle bu saat arasında inanılmaz ölçeklerde tüketileceğini biliyoruz. (Yine kullanımı saate bağlanmamış, sürekli bir akış izleyen şekerle karşılaştırın; bozulabilir ama eskimez, modası geçmez.) Bu kitlesel ayinlerin –Hegel, gazetelerin modern insan için sabah dualarının yerini tuttuğunu söylemişti– paradoksal bir anlamı vardır. Kafatasının surları içinde, sessiz bir mahremiyet halinde yerine getirilir. Ama varlıklarından emin olunmakla birlikte kimlikleri hakkında en ufak bir fikre sahip olunmayan binlerce (veya milyonlarca) kişinin, aynı ayini eşzamanlı olarak yerine getirdiğine herkesin duyduğu güven tamdır. Dahası bu ayinler bitmez tükenmez bir şekilde günlük ya da yarım günlük aralıklarla takvim boyunca tekrarlanır. Hayalî bir cemaatin dünyevi, tarihsel bir saate bağlanmış bir biçimi için daha iyi bir örnek nasıl bulunabilir? Diğer yandan, kendi gazetesinin, tıpatıp aynılarının otobüste, berberde, komşularında tüketildiğine tanık olan gazete okuru, hayalî dünyanın gündelik hayata köklerini sıkı sıkıya salmış olduğu konusunda teskin edilmiş olur. [...] kurgu, gerçekliğe sessizce ve sürekli bir biçimde sızar; böylelikle de modern ulusların ayırt edici özelliği olan topluluk için anonimleşmeye duyulan güveni yaratmış olur.” (Anderson, 2017 [1983])

2. **Kısım:** Anderson'ın gazeteyi kitabın “aşırı ucu” olarak görmesine katılıyor musunuz? Katılmanızın ya da katılmamanızın sebepleri neler? Anderson ne tür bir “ayın”den bahsediyor? Bu “ayın”e katılan insan topluluğunu dünyevi, tarihsel zamana bağlı ve hayalî olarak niteleme sebebi ne olabilir? Hegel’in gazeteyi modern insanın sabah duası olarak tanımlaması konusunda ne düşünüyorsunuz? Telefonlar ve sosyal ağlar gibi yeni medyalarda da benzer bir ayın örneği düşünebiliyor musunuz? Bunlar ne tür bir topluluk inşa ediyor?



### 3. Etkinlik: Medyada İmparatorluklara Karşı Ulus Devletler

Milliyetçi ideoloji yayılmaya ve ulus devlet baskın bir siyasi örgüt haline gelmeye başladıkça klasik imparatorluklar ciddi bir krize sürüklendi. Osmanlı İmparatorluğu da bunlardan biriydi. Özellikle 19. yüzyılda milliyetçi fikirlerin Osmanlı İmparatorluğu içindeki farklı etnik gruplar içinde hızla yayılmasıyla imparatorluk ciddi siyasi ve ekonomik problemlerle boğuşmak zorunda kaldı ve imparatorluğu bir arada tutan bağlar zayıfladı.

**1. Kısım:** Aşağıdaki kaynakları inceleyin.

**1. Kaynak:** Aşağıdaki alıntı, Lyuben Karavelov tarafından 1869'da Bulgar gazetesi *Svoboda* için yazılmış bir başyazıdan alınmıştır.

“Nasıl ki karada yaşayan hayvanlar havaya, balıklar da suya ihtiyaç duyar, insan da her şeyden önce ve her şeyden çok özgürlüğe ihtiyaç duyar. Özgürlük olmadan insan kendine insan diyemez, yarım insandır ancak; özgürlük olmadan insan doğanın kendisine dair planına uymamış demektir, bu yüzden mutlu da olamaz.

Bireyin ihtiyaç duyduğu her şey bütün ulusun da ihtiyacıdır. Bir ulus ancak kendi tarihsel hayatına ve hem dışta hem içte özgürlüğüne sahipse, yani kendi siyasi ve fikrî bağımsızlığına sahipse yaşayıp gelişebilir. Siyasi özgürlüğü olmayan bütün uluslar, hâkim ulusun görünmez bir tür merkezileştirmeci etkisine daima –en özgürlükçü yönetimlere sahip olsalar dahi– maruz kalır ve bu etkinin köleleştirilmiş ulusu olumlu yönde etkilediği enderdir.” (Karavelov, 1985)

**2. Kaynak:** Aşağıdaki metin Namık Kemal'in Osmanlı gazetesi *İbret*'te 1873'te yayımlanan bir makalesinden alınmıştır. Metin günümüz Türkçesine uygun olarak sadeleştirilmiştir.

“Emin olunsun ki otuz seneye kadar [toplumsal birlikteliğin sağlanması için çaba gösterilmesi sonucunda] Mişon, Petraki, Karabet, İstolcu [gayrimüslim isimlerine örnekler]; Zeyd ile Ömer ile Ali ile Veli ile birlikte Joseflerden [Avusturya-Macaristan İmparatorluğu vatanına örnek], Yovanoflardan [Rus ismine örnek] her kim bu toprağa bir adım tecavüz etmek isterse onun göğsüne silah tutacak ve silahı karşısında can vereceklerdir. Vatanımıza saldırı nereden gelirse gelsin, hiçbirine müsaade etmeyeceğiz.” (Namık Kemal, 2005)

3. **Kaynak:** Yunan gazetesi *Aristophanes*'in 1882'de yayımladığı bir karikatür.



Yunan gazetesi *Aristophanes*'in 1882'de yayımladığı bir karikatür. (Kaynak: [http://cdrsee.org/jhp/pdf/workbook2\\_eng\\_ed2.pdf](http://cdrsee.org/jhp/pdf/workbook2_eng_ed2.pdf).)

Ortadaki beşiğin üstünde “Yunanistan” yazıyor. Alttaki metin şöyle diyor:

“TÜRKİYE: Yolumdan çekil, uzak dur, bebeği yiyeceğim.

AVRUPA: Geri dur Bayan Türkiye, zaten benim sayemde varsın.”

4. **Kaynak:** 1913'te Arnavutça *Dielli* gazetesinde çıkmış bir çizim. Çizimde Arnavutluk'u temsilen kullanılmış kadın figürü, İşkodra ve Yanya'yı maymundan (Karadağ), kaplandan (Yunanistan) ve yilandan (Sırbistan) korumaktadır.



1913'te Arnavutça *Dielli* gazetesinde çıkmış bir çizim. (Kaynak: [http://cdrsee.org/jhp/pdf/workbook3\\_eng\\_ed2.pdf](http://cdrsee.org/jhp/pdf/workbook3_eng_ed2.pdf))

2. **Kısım:** Yukarıdaki kaynakları yorumlayarak aşağıdaki tabloyu doldurun.

	<i>Svoboda</i>	<i>İbret</i>	<i>Aristophanes</i>	<i>Dielli</i>
Kaynakta bir ulus için en önemli şey ne olarak tanımlanıyor veya tasvir ediliyor?				
Kaynakta bir ulus için en büyük tehlike ne olarak tanımlanıyor veya tasvir ediliyor?				
Kaynaklarda ne tür bir milliyetçilik görüyorsunuz?				
Gazeteler ulus inşasına ne şekilde katkıda bulunuyor?				

#### 4. Etkinlik: İçerik mi Biçim mi? Ulusal Kimliklerin Şekillenmesinde Hangisi Daha Etkili Oldu?

Dilbilim profesörü Jaffer Sheyholislami, basılı medyanın ulusların ve ulusal kimliklerin oluşumuna iki şekilde katkıda bulunduğunu öne sürüyor: içerik ya da söylem yoluyla ve biçim ya da teknik özellikler yoluyla (Sheyholislami, 2011).

**1. Kısım:** Aşağıda, ulusal kimlikleri medya içeriğinin ya da söylemin şekillendirdiğini vurgulayan bir araştırmacının fikirlerini içeren bir metin okuyacaksınız.

Ruth Wodak gibi bazı araştırmacılar ulus inşası söyleminin üç ana boyutu olduğunu öne sürüyor: tematik içerik, söylemsel stratejiler ve icranın dilsel yol ve biçimleri. Birinci boyut ortak geçmiş, bugün ve gelecek gibi tematik alanları kapsar. İkinci boyut olan söylemsel stratejiler konusunda Wodak'ın tanımladığı stratejiler şunlardır: birliğin, özdeşleşmenin ve dayanışmanın yanında ayrıştırmayı da teşvik ederek belli bir ulusal kimlik inşa eden inşa stratejileri; ulusal kimliği korumak, desteklemek ve müdafaa etmek için tehdit altında bir ulusal kimlik tesis eden ve bunu yeniden üreten süreklilik stratejileri; görece oturmuş bir ulusal kimliği ve bileşenlerini başka bir kimliğe dönüştüren dönüştürücü stratejiler; son olarak, mevcut bir ulusal kimliğin yapısını parçalayan ama genellikle yerine yeni bir model koyamayan yıkıcı stratejiler. İcranın dilsel yol ve biçimlerine dair son boyutta ise Wodak, ulus inşasına katkıda bulunan *deixis*'i<sup>1</sup> tespit eder: mekânsal (burası-orası), kişisel (biz-onlar) ve zamansal (şimdi-o zaman).

**2. Kısım:** Aşağıda, bir ulus inşası aracı olarak medyanın teknik özelliklerinin rolünü vurgulayan araştırmacıların fikirlerini içeren metinler okuyacaksınız.

Başka araştırmacılar da milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve ulusal kimliğin oluşumunda medya üzerinden iletişimin içeriğiyle değil ama teknik özellikleri ve biçimleriyle önemli olduğunu öne sürüyor. İletişim teknolojileri, uzaklardaki insanların temas kurmasını ve etkileşimde bulunmasını mümkün kılar; birbirlerine aktardıkları mesajlar ne olursa olsun. Bu etkileşim de uzun vadede, özellikle aynı dil kullanıldığında bir ortaklık, birlik, homojenlik veya aynılık, son olarak da kolektif bir varlığa, yani ulusa bağlılık doğurur.

Bu araştırmacıardan bazılarının iddialarına daha yakından bakalım.

“16. yüzyılın sonuna gelindiğinde alfabenin ve matbaanın esnekliği yerel dillerde üretilen metinlerde bir çeşitlilik yaratmış ve Avrupa'daki ayrıştırmacı milliyetçilik için bir temel oluşturmuştu.” (Innis, 1951)

1 *Deixis*, konuşmacının kimliği veya konumu gibi bağlamsal bilgiye sahip olunmaksızın tam olarak anlamlandırılması mümkün olmayan “ben”, “burası” gibi kelime ve kalıpları ifade eder.

“Bizim ‘ulus’ dediğimiz şey Gutenberg’in teknolojisinden önce yoktu ve olamazdı.” (McLuhan, 1962)

“Basılı kitap ve basılı sayfa, tektiplik ve tekrar edilebilirlik, siyasi yöneticiye merkezîyetçilik ve homojenlik sağlamak için yeni bir araç vermiş oldu.” (McLuhan, 1960)

“En önemli ve kalıcı mesaj doğrudan iletişim aracının kendisi tarafından üretilir.” (Gellner, 1983)

“Etkin iletişimin yaygınlaşmasının etnik bilinç üzerinde bariz bir etkisi oldu; ama iletişim araçlarının tam etkisi, kendi geleceğini belirleme mesajının yaygınlaşmasından önce kendini göstermedi.” (Connor, 1994)

**3. Kısım:** Medyanın ulus inşasındaki rolüne dair iki yaklaşım hakkındaki fikirlerinizi belirtin. Hangisine daha çok katılıyorsunuz?

## **5. Etkinlik: Haberden Habere Uluslar**

**1. Kısım:** Ülkenizde yayımlanmaya devam eden beş gazetenin isimlerini sıralayın ve bu gazetelerin isimlerinin anlamları ile modern bir kolektif kimlik olarak ulusunuz arasındaki ilişkiyi tartışın.

**2. Kısım:** Aşağıdaki gazetelerin kapak sayfalarını inceleyin. Ulus hakkında ne tür açık ve örtük göndermeler yapıyorlar? Bunlar ulusunu nasıl tanımlıyor ve inşa ediyor?

1. Gazete:

# Cumhuriyet

SAL 3 TEMMUZ 2018

94 YIL SAYI 33872 KURULUS YÜZÜNCÜ YIL (1974) BAŞBAKANLIK MADR. NADİ (1949) KARAHİSARLIK (1992) 2001

RYA112 TL (DNY 6000) 100 TL 25 TL

Prof. Daron Acemoğlu, Toplum üzerindeki baskı kalkmalı dedi

## Özgürlük yoksa büyüme olmaz

### SARAY'DAN TEKLİF GELMEDİ

DARON Acemoğlu, son günlerde kendisi hakkında çıkan "Türkiye'de ekonominin başına gelebilir" iddiasını da cevapladı. Acemoğlu, gazetemize yaptığı açıklamada, "Böyle bir teklif gelmedi. Konuşulan sadece dedikodudan ibaret" diye konuştu. » 70c



Daron Acemoğlu

### SORUNLAR YAPISAL

MASSACHUSETTS Teknoloji Enstitüsü (MIT) İktisat profesörü Daron Acemoğlu, Cumhuriyet'in sorularını yanıtladı. Türkiye ekonomisinin sorunlarının "yapısal" olduğunu söyleyen Acemoğlu, "Son 10 yılda, çok fazla verimlilik artışı olmadı. Teknolojik gelişme veya gayrimenkul sektörü dışında yarı-otomatize üretim artışı yaşanmadı" dedi.

### RİSK BÜYÜK

TÜRKİYE ekonomisi için çok sert bir iniş riski olduğunu belirten Acemoğlu, "Siyasal özgürlüğü destekleyen siyasi kurumlar, büyüme için faydalıdır. Toplum baskıdan arındırılarsa, ifa-ye özgürlüğü varsa, demokratik kontrol mekanizmaları söz konusu büyüme etyolojisi edilir" diye konuştu. » 70c



## Meksika'da zafer solcu başkanın



Obrador

ÜLKE tarihinde en kanlı seçim kampanyası sürecinin ardından Meksika pazar günü sandık başına gitti. Meksika'da zafer, açık ara farkla solcu başkan adayı Andrés Manuel Lopez Obrador'un oldu. OBRADOR'UN zaferi, tek parti iktidarı olan son hükümet 2000'den beri seçilen ilk solcu başkan olmasıyla dünyaya yankı yandı. » 70c

## YOK BAŞKA BİR CEHENNEM, YAŞIYORSUNUZ İSTE



SİVASTA 25 yıl önce gerillerin Madımak Otel'i yakarak katliamları 33 aydın ve sanatçı, binlerce kişinin katliamıyla anıldı. Katliamda yaşamı yitirenlerin aileleri, öldürülen 33 aydının fotoğraflarını taşıdı. Madımak Otel'i'nin önündeki anıya sadece milletvekilleri ve yaşamı yitirenlerin yakınları alındı.

ANMADA 25 yıldır adalet mücadelesi veren ailelerin göz yaşları sel oldu. "Madımak Utancı Müzesi olsun", "Bizim ahımızda kara leke yok, basını çok tut", "Yarın Madımak Bize Kırbağı Olsun" dövizleri ile yapılan yürüyüşte, "Sivas'ta neyi sönmeyecek", "Kararlığı teslim olmayacağız" sloganları atıldı.

ANMAYA Katılan Alevi örgütleri adına ortak metni Alevi Birlikleri Federasyonu Başkanı Hüseyin Güzelgöl okudu. Güzelgöl, "Cennetimiz, cennetimiz burada inşaat değil bir sadık ve can verdiğimiz 25 vira ölmüş burada, bu sokakta yaşamın katliamı yitirdiğimiz 33 canımızın ateşi halkı yanıyor" dedi. » 02AN ÇEPİRİ 80c

İstanbul Üniversitesi'nden atılan akademisyene savcılıktan temiz belgesi verildi

## Niye ihraç edildim?

**AKPLİ ELİTAŞ**  
**19 Temmuz'da OHAL bitiyor**  
ESKİ AKP Grup Başkanvekili Mustafa Elitaş, sonbaharda erken yerel seçim iddialarına ilişkin olarak, "Bizim gündemimizde yerel seçimlerin önlenmesi yok" dedi.

ELİTAŞ, olağanüstü hâlin kalkıp kalkmayacağı tartışmaları için de "19 Temmuz gecesi OHAL kalkması olacak diye düşünmüyoruz" ifadesini kullandı. » 57c



CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu, eski Başbakan CHP İnce Başkanı Zahir Güder'in İstanbul'daki basın toplantısında konuştu.

**İNÇENİN TURU BAŞLIYOR**  
CHP'NİN cumhurbaşkanlığı adayları Muharrem İnce, "gideceğiz" ifadesiyle başlayarak 81 il ziyaret edeceği açıklaması doğrultusunda, ilk ziyareti yarım Erzurum'a yapacak. Kullandığı İnce'nin bundan sonra idareceği stratejiyle ilişkin tartışmaları ise devam ediyor. » KULU ÇEKİLE 47c

İSTANBUL Üniversitesi'nden ihraç edilince geçimini fesyule satarak sağlayan Yrd. Doç. Dr. Savaş Karabulut'a savcılıktan herhangi bir terör örgütüne üyeliği ve ByLock kullanıcısı olmadığı dair belge verildi. Ancak Karabulut henüz işine dönmüş değil.



Karabulut, isten çözüldükten sonra fesyule satarak yaşamaya devam ediyor.

BELGEYİ OHAL Komisyonu'na gönderen Karabulut, "İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü ve yönetimi beni savcıların işi olmaması için hangi belgeye dayanarak ihraç etti ve ardından hangi görevi işlediğini bilmiyorum. OHAL komisyonuna kararımı bekliyorum" diye konuştu. » ZİRA ÖZLEK 70c

SÖZCÜ AKSOY: TSK ÇEKİLECEK

## Dişlişleri: Afrin'i bırakıyoruz

16 ÇUKURDEN basan kuruluşu temsilcilerinin Afrin'e gittiren Dişlişleri Bakanlığının sözcüsü Hami Aksoy, Türkiye'nin Afrin'den çekileceğini açıkladı. Afrin konusunda Türkiye aleyhine bir alga operasyonu yürütmüştüğünü savunan Aksoy, çalışmalar bitirdikten sonra Türkiye'nin askeri Afrin'den çekileceğini ifade etti, "Afrin'i Afrinlilere bırakıyoruz" dedi. » 02AN ÇEPİRİ 80c

### TERCİH KAOSU

**Sistem ilk anda çöktü**

İŞİTSE kontrolleri açıkladı, bayırlar başladı ama e-tekstil sistemi çöktü. Sistemde giriş-çıkış, Sinavla öğrenci-öğretmen ilişkisi sayı da diğer ayrılmıştı. » 57c

### AĞ AVCILARI

**'Denize borçluyuz'**

SİRKÖ Ekşiyar, Volkan Nart ve Ercan Akpolat'ın oluşturduğu Hayat Ağ Avcıları, yıllardır Marmara Denizi'nin ekosistemini tahrib eden balıkçıların önüne geçmeye çalışıyor. » HALAL ÇEKİLE 70c



# ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԱԾԱԿԵՆ ԳԱԶԵՏ

HAYASTANI HANRAPETUTIUN DAILY, ЕЖЕДНЕВНАЯ ГАЗЕТА «ԱՃԱՏԻՆԻ ԱՌԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ», ՕՐԿԵՆՈՒՄ, LՈՒՏՍՈ Ե ՏԵՍՏԻՄԻ 1996 ՀՎԱՏՏՄԵՐԻՔԻ 9-18

18 ՄԱՐՏ 2016

## Մեր Սարգսյանը մասնակցել է ԵԿԿ գագաթնաժողովին

Արևսահմանային սարկ Բազիլի թիվային խորհուրդում Եվրոպական Մեր Սարգսյանը ներկայացրեց մասնակցել է Եվրոպական Կառավարության ԵԿԿ գագաթնաժողովին: Կառավարության նախագահի գագաթնաժողովում հանդես է եկել խոսելով, որով սարգսյանը էլ իրական զարգացող Նախասահ-Եվրոպական միություն հարաբերությունների և փոխադրյալ հեռավորացումը ներկայացրել էր ուղղորդված հասարակագիտական գաղափարներով, Նախասահում իրականացող լայնածավալ բարեփոխումները, որով ԵԱ ինքն են ներկայացրել հարաբերական կարևորություն են զարգացումը Մեր Սարգսյանը խոսել է Եվրոպական կառավարությունների և նրանց հեռավորացումը ու փոխադրյալ կերպով, այն օրինակներ հեռավորացումների և հավանաբար հավանաբար վարձատրվող դասակարգումների ճիշտացումը:



Սիրոյ Սարգսյանը և ԵԿԿ ճակատագրի մեծագույն խորհուրդի նախագահը Եվրոպական հասարակության ճակատագրի ճիշտացումը և իրականացումը:

Սիրոյ Սարգսյանը և ԵԿԿ ճակատագրի մեծագույն խորհուրդի նախագահը Եվրոպական հասարակության ճակատագրի ճիշտացումը և իրականացումը: Սիրոյ Սարգսյանը և ԵԿԿ ճակատագրի մեծագույն խորհուրդի նախագահը Եվրոպական հասարակության ճակատագրի ճիշտացումը և իրականացումը: Սիրոյ Սարգսյանը և ԵԿԿ ճակատագրի մեծագույն խորհուրդի նախագահը Եվրոպական հասարակության ճակատագրի ճիշտացումը և իրականացումը:

## Հանդիպել են Բալոյ Սահակյանը և Գուգիկ Չարսիսյանը

Արցախի խմբակցության նախագահ Բալոյ Սահակյանը և Գուգիկ Չարսիսյանը հանդիպել են Երևանում: Արցախի խմբակցության նախագահը հասարակական և քաղաքական գործունեության հարցերի վերաբերյալ հարցազրույց է անցկացրել Գուգիկ Չարսիսյանի հետ: Արցախի խմբակցության նախագահը հարցազրույցի արդյունքում ասել է, որ Գուգիկ Չարսիսյանը անհրաժեշտ է հարցազրույց անցկացրել Գուգիկ Չարսիսյանի հետ: Արցախի խմբակցության նախագահը հարցազրույցի արդյունքում ասել է, որ Գուգիկ Չարսիսյանը անհրաժեշտ է հարցազրույց անցկացրել Գուգիկ Չարսիսյանի հետ:

## Զննարկվել են անտանդի վերակազմման և զարգացման հիմնարկի 2016 թ. ծրագրերը



Հասարակական կառուցման և զարգացման հիմնարկի 2016 թ. ծրագրերը: Հասարակական կառուցման և զարգացման հիմնարկի 2016 թ. ծրագրերը: Հասարակական կառուցման և զարգացման հիմնարկի 2016 թ. ծրագրերը: Հասարակական կառուցման և զարգացման հիմնարկի 2016 թ. ծրագրերը:

## Ընդունվել է 77 բնակարանային կառուցման նախագրք

Հասարակական կառուցման և զարգացման հիմնարկի 2016 թ. ծրագրերը:

## Քոզեյր արժեքների ամրապնդումն այսօր էլ Նախագահի հանդիպել է Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին



Սերժ Սարգսյանը հանդիպել է Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին: Սերժ Սարգսյանը հանդիպել է Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին:



Սերժ Սարգսյանը հանդիպել է Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին: Սերժ Սարգսյանը հանդիպել է Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին:

## Զննարկում են արժեքները և կարգավորումը

Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին: Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին: Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին: Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին:

Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին: Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին: Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին: Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին:

## Սահայի բնակարանները երեսարաններին

Սահայի բնակարանները երեսարաններին: Սահայի բնակարանները երեսարաններին: Սահայի բնակարանները երեսարաններին: Սահայի բնակարանները երեսարաններին:

Սահայի բնակարանները երեսարաններին: Սահայի բնակարանները երեսարաններին: Սահայի բնակարանները երեսարաններին: Սահայի բնակարանները երեսարաններին:

## Քոզեյր արժեքների ամրապնդումն այսօր էլ Նախագահի հանդիպել է Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին



Քոզեյր արժեքների ամրապնդումն այսօր էլ Նախագահի հանդիպել է Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին: Քոզեյր արժեքների ամրապնդումն այսօր էլ Նախագահի հանդիպել է Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին:



Քոզեյր արժեքների ամրապնդումն այսօր էլ Նախագահի հանդիպել է Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին: Քոզեյր արժեքների ամրապնդումն այսօր էլ Նախագահի հանդիպել է Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին:

## Քոզեյր արժեքների ամրապնդումն այսօր էլ Նախագահի հանդիպել է Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին

Քոզեյր արժեքների ամրապնդումն այսօր էլ Նախագահի հանդիպել է Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին: Քոզեյր արժեքների ամրապնդումն այսօր էլ Նախագահի հանդիպել է Հանրային կյանքի արժեքներին և կրթության համայնքի ներքին:



#### 4. Gazete:



## ԷԼԵՏԻՐԱԼԵՆԵՐԳԻԱՅԻ ՍԱԿԱԳԻՆԸ ԶՊԵ՛ՏՔ Է ԹԱՆԿԱՆԵՄ

Երեկ Հայաստանի կյանքում արտառոց իրադարձություն գրանցվեց. ոստիկանությունը բիրտ ուժ կիրառեց իրախաղաղ ցուցարարների նկատմամբ, ինչն իր բացասական արձագանքը գտավ ինչպես երկրի ներսում, այնպես էլ ցազգային առյաններում: «ժողովուրդ» օրաթերթը, հավատարիմ մնալով իր կոչմանը, մշտապես ժողովրդի կողքի է. ուժերի ներածին չափով պայքարելու է քաղաքացիների իրավունքների վերականգնման համար: Մենք եա ՂԵՄ է էլեկտրաէներգիայի սակագնի բարձրացմանը եւ դատապարտում ենք ցուցարարների ու լրագրողների նկատմամբ թառված բռնությունները: Եւ ի աջակցություն երիտասարդության՝ այսօր «ժողովուրդ»-ն իր առաջին էջը տպագրուտւմ կիրականից տարբեր՝ օրվա երկու առանցքային իրադարձությունները՝ լրասակարներով: ⇨ էջ 4, 5, 7



*Joghovurd* gazetesinin 24 Haziran 2015 tarihli kapak sayfası. (Kaynak: <https://armlur.am/wp-content/uploads/2015/06/tttt1.jpg>)

## KAYNAKÇA

---

- Anderson, Benedict. 2017. *Hayali Cemiyetler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. Çev. İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları.
- Connor, Walker. 1994. *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton University Press.
- Gellner, Ernest. 1983. *Nations and Nationalism*. Ithaca: Cornell University Press.
- Innis, Harold Adams. 1951. *The Bias of Communications*. University of Toronto Press.
- Karavelov, Lyuben. 1985. *Събрани съчинения* [Tüm Eserleri]. Sofya: Bulgarski Pisatel.
- McLuhan, Marshall. 1960. "Effects of the Improvements of Communication Media." *Journal of Economic History* 566–575.
- . 1962. *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. University of Toronto Press.
- Namık Kemal. 2005. *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*. Haz. Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Renan, Ernest. 1882. "Qu'est-ce qu'une nation?" *Conférence faite en Sorbonne*. Paris: Michel Lévy Frères.
- Sheyholislami, Jaffer. 2011. "Discourse, Media and Nation." *Kurdish Identity, Discourse and New Media* içinde. New York: Palgrave Mac Millan.

## İKİNCİ MODÜL: TOPLUMSAL HAREKETLER

ÖMER TURAN, ECE NİŞLİ, MARIA KARAPETYAN  
KAREN GASPARYAN

İnsanları harekete geçirmekten ibaret bir toplumsal hareket, isyandan başka bir şey değildir. Hem insanları hem kurumları değiştiren bir hareket ise devrimdir.

– Martin Luther King Jr., *Neden Daha Fazla Bekleyemeyiz*,  
1964

Toplumsal hareketler nelerdir? Bu hareketleri diğer toplumsal olgulardan ayıran şeyler nedir? Toplumsal hareketlerin örnekleri nelerdir ve bunlar nasıl ortaya çıkmıştır? Ne tür değişiklikler yaratmışlardır? Bu modülde dünya çapındaki toplumsal hareketleri inceleyeceğiz.

### Öğretmenler İçin Notlar

İkinci Modül dört dersten oluşuyor. 1 ve 2. dersler daha genel içerikli, toplumsal hareketlerin tanımları ile türlerine odaklanıyorlar. 3. Ders toplumsal hareketlerle ilgili bir vaka incelemesi; Hindistan'ın bağımsızlık hareketinin hangi şartlarda ortaya çıktığını ve Gandhi'nin bu sürecin başarıya ulaşmasını sağlayan metot ve stratejilerdeki katkısını ele alıyor. 4. Ders de toplumsal hareketlerle ilgili bir vaka incelemesi; 1968 öğrenci hareketlerini odağına alıyor. 1968 öğrenci hareketini daha geniş toplumsal hareketler çerçevesinde ele alıyor.

Derslerin tamamı öğrencilerin aktif rol alacağı, etkinlik temelli dersler. Derslerde, kullanıp kullanılmayacağına zamana ve öğrenciler ile öğretmenlerin tercihlerine bağlı olarak karar verilecek çeşitli etkinlikler sunuluyor. Bu etkinlikler, yine zamana ve öğrenciler ile öğretmenlerin tercihlerine göre ödev olarak da verilebilir.



## 1. DERS

### TOPLUMSAL HAREKETLER NELERDİR?

#### Öğretmenler İçin Notlar

1. Ders toplumsal hareketlere bir giriş niteliğinde. Tamamen öğrencilerin aktif rol alacağı, etkinlik temelli bir ders. Öğrencilerin toplumsal hareketlere dair var olan bilgilerini birbirlerine aktarmalarını sağlamak ve İkinci Modül boyunca sürecek bir öğrenme temeli oluşturmak amacıyla hazırlanmıştır.

Dersin temel hedefi öğrencilerde toplumsal hareketlere dair temel bir kavrayış oluşturması, ayrıca bu hareketlerin isyan ya da devrim gibi toplumsal ve siyasi olgularla farkları ile benzerliklerini anlamalarını sağlamaktır. Bu ders aynı zamanda tartışma ve düşünme yoluyla grup olarak bilgi edinme yetisini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Bu derste toplumsal hareketlerin ne olduğunu, ayrıca diğer toplumsal ve siyasi olgulardan nasıl ayrıştıklarını inceleyeceğiz.

#### 1. Etkinlik: Toplumsal Hareketlerin Tanımına Doğru

#### Öğretmenler İçin Notlar

1. Etkinlik'in hedefi öğrencilerin toplumsal hareketler hakkında sahip oldukları bilgiyi açığa çıkarmaktır. Etkinlik içerisinde çok sayıda soru verilmiştir. Öğretmenlerin kendileri de öğrencileri için uygun buldukları soruları ekleyebilir. Öğrenciler soruları cevaplarırken resmî tanımları düşünmeye veya "doğru" cevapları bulmaya değil, özgürce beyin fırtınası yapmaya teşvik edilmelidir. Tüm sorular birer fikir belirtme aracı olarak görülmelidir.

**1. Kısım:** Aşağıdaki soruları sınıfta tartışın.

1. Toplumsal hareket nedir? İsyân nedir? Devrim nedir? Bu kavramlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?
2. İnsanlar neden toplumsal hareketlere katılır? Neden isyan eder? Neden devrim yapar?

3. Bildiğiniz toplumsal hareketler, isyanlar ve devrimler neler? Toplumsal hareketlerde, isyanlarda ve devrimlerde rol almış hangi önemli figürleri tanıyorsunuz?
4. Toplumsal hareketler ne tür araçlar ve stratejiler kullanır? En etkili araç ve stratejilerin hangileri olduğunu düşünüyorsunuz?
5. Sizce toplumsal hareketler her zaman ilerlemeyi mi hedefler?
6. Toplumsal hareketler hakkında neler öğrenmek isterdiniz?

**2. Kısım:** Sorular hakkında tartıştıktan sonra sınıfça kapsayıcı bir toplumsal hareket tanımı oluşturun. Tanımınızı sınıfa asın ve bu modül boyunca toplumsal hareketlere dair yeni şeyler öğrendikçe güncelleyin.

### Öğretmenler İçin Notlar

Aşağıda çeşitli toplumsal hareketler teorilerinin, öğretmenlerin tartışmayı yönlendirebilmesini sağlayacak temel akademik bilgiler içeren kısa bir değerlendirmesi yer alıyor. Bu değerlendirmenin amacı öğrencilerin vermesi beklenen cevapları tanımlamak değil. Bu, referans verilen okuma önerileri aracılığıyla öğretmenlerin kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik bir akademik değerlendirme.

Toplumsal hareketleri incelemenin yollarından biri Kolektif Davranış teorisidir. Sosyologlar Ralph H. Turner ve Lewis M. Killian, 1957 tarihli “Kolektif Davranış” çalışmalarında toplumsal hareketi “parçası olduğu toplum veya kuruluşu değiştirmek ya da desteklemek üzere bir tür devamlılık arz eden birliktelik” olarak tanımlar (Turner ve Killian, 1957). Turner ve Killian ayrıca toplumsal hareketler içerisinde geleneksel normların toplumsal harekete yön verecek kılavuzlar olmaya devam etmediğini, insanların kolektif olarak toplumun normal kurumsal pratiklerini ve çerçevelerini tersyüz ettiğini ya da aştığını öne süren Beliren Norm Teorisi’nden de faydalanır.

Kolektif Davranış teorisinin ismini kullanmaksızın dahi, öğrenciler toplumsal hareketleri konsere katılan bir grup insan veya belli bir sosyal medya platformunu kullanan insan kitlesi gibi başka kolektif davranış örneklerinden nelerin ayırdığını düşünmek üzere teşvik edilebilir. Bir kolektif davranış türü olarak toplumsal hareketleri örgütlü ya da kurumsal davranışlardan, örneğin resmî üyelik gerektiren ve değişim mücadelesi veren sivil toplum örgütlerinden ya da reform hedefleyen siyasi partilerden ayıran noktalar üstünde düşünmeye teşvik edilebilirler. Toplumsal hareketleri diğer kolektif davranış türlerinden ayıran ilgi alanlarını, hedefleri ve davranış normlarını düşünmeye teşvik edilebilirler.

Toplumsal hareketler Kaynak Mobilizasyonu teorisi üzerinden de incelenebilir. 1977 tarihli “Kaynak Mobilizasyonu ve Toplumsal Hareketler” çalışmalarında sosyologlar John D. McCarthy ve Mayer N. Zald toplumsal hareketi, “toplumsal yapının bazı öğelerini ve/veya toplumun ödül dağıtım sistemini değiştirmeye yönelik tercihleri temsil eden bir fikir ve inançlar dizisi” olarak tanımlamıştır (McCarthy ve Zald, 1977). Kaynak Mobilizasyonu teorisi bir grup çekirdek toplumsal hareketin kaynakları –finans ve insan kaynakları, görünürleşmek ve kendinden söz ettirmek için medya, iktidar sahipleriyle ittifaklar kurma, vs.– nasıl kullandığını ve diğer hareketlerle arasındaki işbirliği ve rekabet ilişkisinin dinamiklerini inceler.

Bu teoriyi daha yakından ele alabilmek için öğrencilerden toplumsal hareketleri askerî darbeler, seçim kampanyaları, devrimler vb. siyasi mücadele biçimlerinden nelerin ayırdığını düşünmeleri istenebilir. Öğrenciler ayrıca toplumsal hareketlerin kullandığı yürüyüş, toplantı, miting, protesto, grev, boykot, işgal, imza kampanyası, basın açıklaması, bildiri dağıtma vb. araçlar hakkında düşünmeye teşvik edilebilir.

Son olarak Yeni Toplumsal Hareketler yaklaşımı, 1960’lardan bu yana sanayi sonrası Batı toplumlarında ortaya çıkan çeşitli yeni hareketleri açıklamaya girişir. Bu yaklaşım, toplumsal hareketleri yapısal ve kültürel değişikliklerle ilişkilendirir. Sosyolog Alberto Melucci’nin 1980 tarihli “Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Teorik Yaklaşım” makalesinde de öne sürdüğü gibi, Yeni Toplumsal Hareketler alanında çalışan araştırmacılar bu hareketlerin ilgiyi ekonomik üretimden toplumsal ilişkilerin, sembollerin ve kimliklerin kültürel üretimine yönelttiğini vurgular (Melucci, 1980). Öğrenci hareketleri, hak hareketleri, kadın hareketleri, barış hareketleri ve çevreci hareketler yeni toplumsal hareketlerin örnekleridir.

Douglas McAdam ve birlikte çalıştığı araştırmacılar, iddia sahipleri ile bu iddiaların nesnelere arasında düzensiz, kamusal, kolektif bir etkileşim olarak mücadeleye ve mücadeleciler siyasete odaklanırlar. Mücadele, bir gerilim ânıdır ve itham etmeyi, karşı çıkmayı, direnmeyi, talep etmeyi içerir (McAdam, Tarrow ve Tilly, 2004). McAdam ve birlikte çalıştığı araştırmacılar, toplumsal rahatsızlık veya memnuniyetsizliklerin her zaman doğrudan toplumsal hareketlere yol açmadığını belirtir (McAdam, Tarrow ve Tilly, 2004). Toplumsal hareketlerin ortaya çıkması için oluşması gereken bir dizi koşul vardır. Buna bir örnek, mobilize edici yapılardır. Bunlar çoğunlukla bir potansiyel failer ağının oluşmasını mümkün kılan siyasi parti veya sivil toplum örgütleri olur. Bu mobilize edici yapılar, potansiyel failer arasında iletişim ve koordinasyonu sağlar. Başka bir koşul da ortak dünya görüşüdür; ortak dünya görüşü, toplumsal bağlamın ve vuku bulacak çatışmanın ortak yorumlanabilmesi için gereklidir. Bu ortak dünya görüşü sayesinde failerlerin eyleme bağlılığı mümkün olabilir. Toplumsal hareketler için bir diğer koşul da fikir ve talepleri görünür kılmaya yarayan eylem repertuarıdır.

## **2. Etkinlik: İki Alıntı**

Aşağıdaki iki alıntıyı okuyun ve sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

### **1. Alıntı:**

“İnsanları harekete geçirmekten ibaret bir toplumsal hareket isyandan başka bir şey değildir. Hem insanları hem kurumları değiştiren bir hareket ise devrimdir.” (King Jr., 2011 [1964])

### **2. Alıntı:**

“Bütün dünya sessiz kalırken tek bir ses bile güçlü olur.” (Yousafzai, 2013)



## 2. DERS

# TOPLUMSAL HAREKETLERİN TÜRLERİ

### Öğretmenler İçin Notlar

2. Ders, toplumsal hareketlere girişin bir devamı niteliğinde. Tamamen öğrencilerin aktif rol alacağı, etkinlik temelli bir ders. Öğrencilerin etkinlik yoluyla veya arkadaşlarıyla oynayacakları oyunlar yoluyla toplumsal hareket türlerini ve tarihten bazı örnekleri incelemelerini amaçlıyor.

Dersin amacı öğrencilerin bazı toplumsal hareket örneklerine tanışıklık kazanmalarını ve bu örneklerin çeşitli ilkeler etrafında ne şekilde sınıflandırılabileceğini görmelerini sağlamak. Dersin amaçlarından bir başkası da sosyal bilim alanındaki kategorilendirme/sınıflama/tipoloji becerilerini artırıp bu tür kategorilendirme/sınıflama/tipoloji çabalarının sınırlarına ve bu çabalara dair itirazlara dikkat çekmek.

Bir önceki derste toplumsal hareketleri, ayrıca bu hareketlerin onları diğer toplumsal ve siyasi olgulardan ayıran özelliklerini incelemiştik. Bu derste ise doğrudan toplumsal hareketlerin çeşitliliğine eğileceğiz. Toplumsal hareketleri birbirinden ayıran bazı özellikler ve dinamikler nelerdir? Dinamik ve özelliklerine dair bu farklılıkları toplumsal hareketleri sınıflandırmakta kullanabilir miyiz?

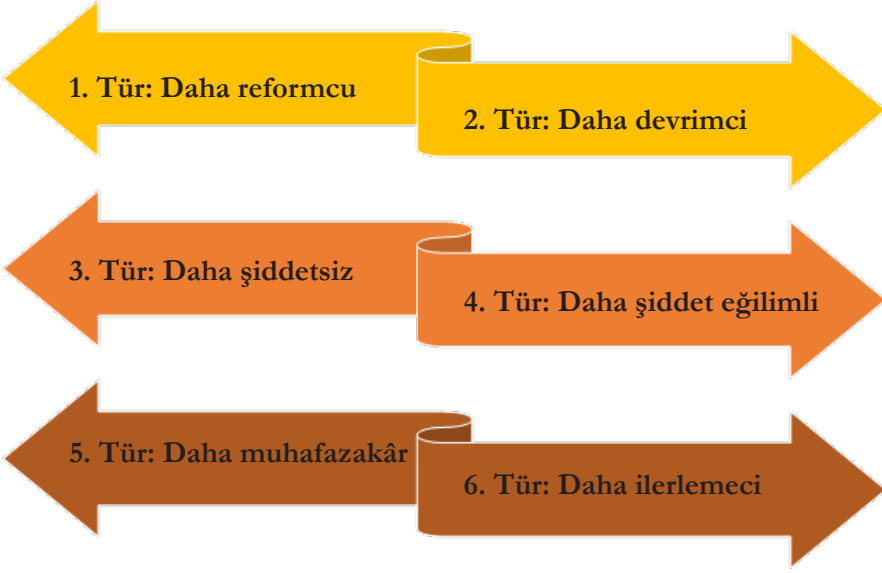
### 1. Etkinlik: Toplumsal Hareketlerin Takibinde Bir Gazeteci

Dünya çapında toplumsal hareketleri takip eden bir gazeteci olduğunuzu düşünün. Toplumsal hareketin türünü (A), tanımını (B), tarihsel örneğini (C) ve örneğe ait fotoğrafı (D) birbiriyle eşleştirin.

#### A. Türler

Aşağıda toplumsal hareketlerin altı türü yer alıyor. Öncelikle her bir türü doğru tanımla eşleştirin. Ardından, tarihsel örnekleri incelerken toplumsal hareketleri her zaman tek bir tür altında sınıflandırmanın mümkün olamayacağını aklınızdan çıkarmayın. Aşağıdaki şerit grafiği kullanarak hareketlerin bir spektrum üzerinde gösterilebileceğini ve genelde belli bir türe denk geldiğini ortaya koyabilirsiniz. Tabii ki bir toplumsal hareket birden fazla türe denk gelebilir.

1. Tür: Reformcu Hareketler
2. Tür: Devrimci Hareketler
3. Tür: Şiddetsiz Hareketler
4. Tür: Şiddet Kullanan Hareketler
5. Tür: Muhafazakâr Hareketler
6. Tür: İlerlemeci Hareketler



## B. Tanımlar

1. Tanım: Bu hareketler amaçlarına fiziksel güç kullanarak ulaşmayı hedefler, silahlı mücadeleyi de bu kapsamda görürler.

2. Tanım: Bu hareketler toplumsal sistemin tüm norm ve değerlerini değiştirmeyi amaçlar. Bütün toplumsal yapıyı yıkmak veya dönüştürmek peşindedirler. Genelde hızlı ve ani değişimi savunurlar, zaman zaman da radikal olarak nitelenirler.

3. Tanım: Bu hareketler amaçlarına fiziksel güç kullanarak değil barışçıl yöntemlerle ulaşmayı ve siyasi ya da toplumsal değişimi böylelikle mümkün kılmayı hedefler.

4. Tanım: Bu hareketler yeni norm ve değerler getirmeyi veya mevcut norm ve değerleri değiştirmeyi hedefler. Zaman zaman yenilikçi olarak nitelenirler.

5. Tanım: Bu hareketler mevcut norm, değer, yapı ve sistemlerin korunmasını ya da geçmiş norm, değer, yapı ve sistemlere dönülmesini savunurlar.

6. Tanım: Bu hareketler yalnızca sistemin bazı norm ve değerlerini değiştirmeyi hedefler. Toplumsal yapının tamamını yok edip yeniden kurmak ya da değiştirmektense spesifik bir değişiklik amaçlarlar. Genellikle yavaş, evrimsel bir değişimi savunur ve zaman zaman ılımlı olarak nitelenirler.

## C. Örnekler

### 1. Örnek: 19. Yüzyılda İngiltere’de Luddite Hareketi

Luddite Hareketi 19. yüzyıl İngiltere’sinde işçilerin, üretimde makinelerin kullanılmasına ve sömürüye karşı çıkan bir dizi kendiliğinden başlayan eylemine verilen addır. Bu eylemlere katılanlar protesto gösterisi olarak makineleri parçalıyorlardı. İşçiler makineleri içinde buldukları kötü toplumsal koşulların ve çalışma koşullarının kaynağı olarak görüyorlardı.

Aşağıda, İngiltere’nin Yorkshire Kontluğu’nda, Linthwaite köyünde 1812 yılının Mart ayında gerçekleşen bir makine parçalama hadisesinin anlatıldığı bir metin okuyacaksınız. Metin, John Sykes adında birinin yerel mahkemeye verdiği ifadeden alınmıştır.

“West Riding, Yorkshire

Bahsi geçen Riding’in Linthwaite köyünden, yine bahsi geçen Riding’de kumaş imalatçısı William Cotton’ın emrinde çalışan kumaş satıcısı John Sykes, majestelerinin Riding Sulh Mahkemesi reisi ben Joseph Radcliffe’in huzurunda 1812 senesinin Mart ayının 6. gününde şikâyetini dile getirmiştir.

Bu sabah saat bir ile iki arasında mezkûr efendisinin yaşadığı evin kapısına çok sayıda insan gelip kapıyı sertçe çalmış, içeri alınmazlarsa kapıyı kırarak açacaklarını söylemişler ve bunun üzerine John Sykes kapının kırılmasını önlemek için kapıyı açınca otuz veya daha fazla sayıda yüzünü siyaha boyamış ve kimliklerini gizleyecek şekilde giyinmiş insan içeri girerek evde silah ya da mühimmat bulunup bulunmadığını ve evin efendisinin nerede olduğunu sormuş, efendinin evde olmadığı söylenince ailenin bütün fertlerini derdest ederek aralarından bazıları yarım kilo mumu kendilerine alarak evdeki aletleri kırmaya başlamış, efendinin mülkünde olan on bahçe makasını ve bir fırça makinesini parçalamış, bunun üzerine aralarından liderleri olduğu anlaşılan birisi, bir daha geldiklerinde başka makine bulacak olurlarsa evi yakıp yıkacaklarını söylemiş ve ardından hepsi toplanarak gitmiştir.

Yeminli ifadeyi alan Joseph Radcliffe

İmzalayan John Sykes” (Büyük Britanya Ulusal Arşivleri, tarihsiz)

Luddite Hareketi hakkında daha fazla bilgi almak ve o dönemden kalan birincil kaynaklara ulaşmak için Büyük Britanya Ulusal Arşivleri’ni aşağıdaki bağlantıdan ziyaret edebilirsiniz:

<http://www.nationalarchives.gov.uk/education/politics/g3/>.

### 2. Örnek: Hollanda’da 1960’lar ve Sonrasında LGBTİ Hakları Hareketi

Hollanda’da 20. yüzyılın başından itibaren eşcinsel hareketleri var olduysa da İkinci Dünya Savaşı sırasında bu hareketler baskıya uğramış ama hemen sonrasında yeniden canlanmıştır. Aylık eşcinsel yayın *Levensrecht* (Flamanca “Yaşama Hakkı” anlamında) Hollanda’da 1940’ta çıkmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından derginin editörleri Amsterdam’da Shakespeare Kulübü’nü kurmuştur, bu kulüp 1948’de Kültür ve Dinlenme Merkezi (COC)

adını almıştır. Kulüp sosyal etkinlikler düzenlemenin yanı sıra, yetkilileri gay ve lezbiyenlere yönelik hoşgörünün artırılması konusunda etkilemek üzere lobi faaliyetleri de yürütüyordu.

COC 1951’de Uluslararası Cinsiyet Eşitliği Komitesi’ni (ICSE) kurdu. Bu komite, günümüzde LGBT örgütlerini kapsayan bir şemsiye örgüt konumundaki Uluslararası Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Trans ve İnterseks Birliği’nin (ILGA) öncülü niteliğindedir. Komite, eşcinsellik üzerine uzmanlar tarafından yürütülecek bir tartışma ortamı yaratabilmek için doktorlar, din adamları ve başka uzmanları bir araya getirdi. 1960’larda bu tartışma kamuoyunda yankı buldu ve her bireyi kapsayacak pek çok hak düzenlemesi yapılmaya başlandı. 1971’de eşcinsel ve heteroseksüel ilişkiler için farklı rıza yaşları öngören yasalar kaldırıldı. İki yıl sonra gay ve lezbiyenlerin de orduda görev alabilmesinin önü açıldı.

Bunu takip eden yıllarda COC kurumsal olarak tanınmaya başlandı ve LGBTİ haklarını savunmak üzere pek çok başka örgüt ortaya çıktı. Hollanda’daki LGBTİ hareketine dair daha fazla bilgiyi “Lezbiyen ve Gay Tarihleri ve Kültürleri Ansiklopedisi”nin (Zimmermann ve Haggerty, 2000) ilgili maddesinde bulabilirsiniz.

### **3. Örnek: 20. Yüzyılda Güney Afrika’da Apartheid Karşıtı Mücadele**

Aşağıdaki metin, Güney Afrika’da 1960’lı ve 1970’li yıllarda hüküm süren apartheid karşıtı Siyahi Bilinç Hareketi’nin liderlerinden biri olan apartheid karşıtı aktivist Steve Biko’nun “Siyahi Bilinç ve Gerçek İnsanlık Arayışı” adlı makalesinden alıntılanmıştır.

Güney Afrika’daki apartheid uygulaması konusunda daha fazla bilgiyi South Africa Online sitesinde bulabilirsiniz: <https://www.sahistory.org.za/article/history-apartheid-south-africa>

Steve Biko’nun makalesinin tamamını şuradan okuyabilirsiniz:

<https://www.sahistory.org.za/archive/black-consciousness-and-the-quest-for-a-true-humanity>.

“Liberal beyaz çevrelerde yere göğe sığdıramayan entegrasyon kavramında, beyazlara ait değerlere yaslanan, sorgulanmamış pek çok varsayım var. Uzun süredir beyazlar tarafından tanımlanan ve siyahların hiç sorgulamadığı bir kavram bu. Sistemde her şeyin yolunda olduğu, sadece en tepedeki mantıksız muhafazakârların sebep olduğu birtakım yönetimsel hatalar bulunduğu varsayımına dayanıyor. Entegrasyonu savunan insanlar bile çoğunlukla bu fikri inandırıcı kılmak için allayıp pullamayı unutuyorlar. Birbirlerine, iş kısıtlamaları olmasa rahat rahat sömürülecek güzel bir piyasa olacağını anlatıp duruyorlar. İnsanlar hakkında konuştukları akıllarından çıkıyor. Siyahları, karmaşık sanayi makinelerinin fazladan bir kolu gibi görüyorlar. İşte beyaz adamın entegrasyonu budur, sömürü esaslı değerlere dayanan bir entegrasyon. [...] Siyahi Bilincin bizim gibi konumlarda bulunan insanların çıkarına bir felsefe olarak kullanılabilmesi için birkaç

noktaya dikkat edilmesi gerekiyor. Sürekli bir hakikat mücadelesinin içinde bulunan insanlar olarak eski kavramları, değerleri ve sistemleri inceleyip sorgulamak zorundayız. Doğru cevapları bulduktan sonra, bu cevapları sonuca dönüştürmemizi mümkün kılacak süreci başlatılabilmek için bütün insanlara bilinç kazandırmak üzere çalışmalıyız. Bu süreçte, temel inanç ve değerlerimizden asla uzaklaşmadan, ihtiyaca ve duruma göre kendi tasarı, biçim ve stratejilerimizi geliştirmek zorundayız.” (Biko, tarihsiz)

#### **4. Örnek: 18-21. Yüzyıllar Arasında Amerika Birleşik Devletleri’nde Emek Mücadelesi**

Aşağıdaki metin Amerikan Emek Federasyonu ve Sanayi Örgütleri Kongresi’nin (AFL-CIO) internet sitesinden alınmıştır. Bu iki kuruluş Amerika Birleşik Devletleri’nde en uzun süredir faaliyet gösteren ve en etkili emek federasyonunu oluşturur. AFL-CIO ve Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Emek Mücadelesi’nin geneline dair daha fazla bilgi için internet sitelerini ziyaret edebilirsiniz: <https://aflcio.org/about/history>.

“Emek mücadelesi tarihimiz boyunca pek çok şey başardı. Eğer hafta sonu tatiliniz varsa, fazla mesai ücreti alıyorsanız, bu haklar uğruna mücadele vermiş sendika üyelerine bir teşekkür borçlusunuz. Hareketimizin başarılarının hepsi kız ve erkek kardeşlerimizin çabaları, örgütlenmesi ve mücadelesi sayesinde gerçekleşti. Fakat adaletsizlik hâlâ her yerde. Geçmişe yalnızca ilham almak için değil, mücadeleye devam etmek için ihtiyaç duyduğumuz araçları bulmak için de bakmamız gerekir. Bugün yaşadığımız sorunların kökleri geçmişimizde bulunabilir. Tabii ki geleceğimiz için ihtiyaç duyduğumuz çözümler de.” (Emek Tarihimizin Zaman Çizelgesi, tarihsiz)

#### **5. Örnek: 1989’da Çekoslovakya’da Kadife Devrim**

1989 yılında, şiddetsizlik yanlısı bir koalisyon olan Yurttaş Forumu’nun öncülük ettiği Kadife Devrim, Çekoslovakya’nın bir demokrasiye dönüşmesini sağladı. Kadife Devrim’in ayırt edici eylemleri, çok geniş katılımlı kitlesel gösteriler ve kolektif bir başkaldırı simgesi olarak anahtarlar sallayıp ses çıkarmaktı. Hareketin stratejisi ve eylem repertuarı çoğunlukla oyun yazarı Vaclav Havel tarafından belirleniyordu; Havel, Kadife Devrim’den sonra Çekoslovakya cumhurbaşkanı seçildi. Hareket, on yıllardır devam eden bir yeraltı muhalefetine ve kültürel muhalefete dayanıyordu; baskının hâkim olduğu yıllarda özellikle evlerde düzenlenen eleştirel tiyatro, müzik etkinlikleri ve seminerler muhalif ruhun gelişip serpilmesini sağlamıştı.

Çekoslovakya’daki Kadife Devrim hakkında o dönemden kalma afiş ve posterleri inceleyerek daha fazla bilgilenebilmek için Prag Şehir Müzesi’nin internet sitesini ziyaret edebilirsiniz:

<http://en.muzeumprahy.cz/the-velvet-revolution-in-the-city-of-prague-museum-s-posters/>.

## 6. Örnek: 20. Yüzyılın İkinci Yarısında Kuzey İrlanda'daki Sorunlar Dönemi

Kuzey İrlanda'da 20. yüzyılın ikinci yarısında bölgenin anayasal statüsüne dair yaşanan çatışmalar, tarihe Sorunlar Dönemi olarak geçmiştir. Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallık ile birlikteliğini savunan ve çoğunluğu oluşturan Protestanlar, Büyük Britanya içinde kalmayı savunurken milliyetçi ve cumhuriyetçi, neredeyse tamamen Katolik azınlık, İrlanda Cumhuriyeti'ne katılmak istiyordu. Sorunlar Dönemi, 5 Ekim 1968'de Londonderry'de yapılan bir vatandaşlık hakları yürüyüşüyle başladı ve genel kabule göre Kutsal Cuma Anlaşması'yla 10 Nisan 1998'de sona erdi. Sorunlar Dönemi'nde Kuzey İrlanda Vatandaşlık Hakları Hareketi gibi şiddetsiz örgütlenme ve hareketler olduğu gibi –Sorunlar Dönemi'ndeki en büyük cumhuriyetçi paramiliter örgüt olan– İrlanda Cumhuriyetçi Partisi (IRA) gibi şiddete başvuranlar da vardı.

Sorunlar Dönemi'yle ilgili daha fazla bilgi edinmek için BBC'nin internet sitesinde tarihin bu dönemine adanmış bölümü ziyaret edebilirsiniz: <http://www.bbc.co.uk/history/troubles>.

Aşağıdaki, IRA'nın siyasi kanadı olan Sinn Féin partisinin eski lideri Gerry Adams'tan alıntılar içeren metinleri okuyun. İlk alıntı Gerry Adams'la 2001'in Nisan ayında yapılmış bir röportajdan, ikincisi ise Gerry Adams'ın 2001'in Ekim ayında Belfast'ta yaptığı bir konuşmadan alınmıştır.

“1971-1972 döneminde, Britanya devletinin insanlık dışı ve onur kırıcı davranışta bulunmaktan mahkûmiyet aldığı yıllarda, beni kışlaya götürüp bayılına dek günlerce döven insanları, hatta bana kurşun sıkanları affetmezsem, siz onları affetmezseniz, sırtınızda fazladan yük taşır hale gelirsiniz. Benim öyle bir yük taşımaya niyetim yok.” (Hattenstone, 2001)

Röportajın tamamını *The Guardian* gazetesinin internet sitesinden okuyabilirsiniz: <https://www.theguardian.com/politics/2001/apr/30/northernireland.northernireland>.

“Geçmişte IRA'nın silahlı mücadeleye girme hakkını destekledim. Destekledim; çünkü Britanya'nın önünde eğilmeyi kabul etmeyenlerin ya da baskıyı görmezden gelmeyi reddedenlerin, ulusal bir cumhuriyet isteyenlerin başka seçeneği yoktu.” (Sinn Féin lideri Gerry Adams'ın konuşması, 22 Ekim 2001)

Konuşmanın tamamını Belfast, Kuzey İrlanda'daki Ulster Üniversitesi'nin internet sitesinde yer alan Conflict Archive on the Internet (İnternet Üstünde Çatışma Arşivi) üzerinden okuyabilirsiniz: <http://cain.ulst.ac.uk/events/peace/docs/ga221001.htm>.

## D. Fotoğraflar

### 1. Fotoğraf: Michigan eyaletinin Flint şehrinde Flint Oturma Grevi, Amerika Birleşik Devletleri, 1937

Film yapımcısı ve fotoğrafçı Sheldon Dick tarafından çekilmiş bu fotoğrafta, oturma grevindeki işçilerin Michigan eyaletindeki Flint şehrinde yer alan, General Motors firmasına ait 3 numaralı Fisher Kaporta Tesisi'nin pencere girişini koruduğunu görüyoruz. İşçiler sendikalarının –United Auto Workers [Birleşik Otomobil İşçileri]– toplu sözleşme aracısı olarak tanınmasını ve çalışma şartlarının iyileştirilmesini talep ediyorlar.

Flint Oturma Grevi hakkında daha fazla bilgiye Michigan State Üniversitesi'nin internet sitesinden ulaşabilirsiniz: <http://flint.matrix.msu.edu/organization.php>.



1. Fotoğraf: Flint'teki oturma grevi esnasında işçiler, Michigan, Amerika Birleşik Devletleri, Ocak-Şubat 1937 civarı. (Fotoğraf: Sheldon Dick. Kaynak: ABD Kongre Kütüphanesi internet sitesi: <http://loc.gov/pictures/resource/fsa.8c28670/>.)

## 2. Fotoğraf: Soweto şehrinde Afrikaans dilinin zorunlu eğitim dili olmasını protesto eden öğrenciler, Güney Afrika, 16 Haziran 1976

Aşağıda, fotoğrafçı Peter Magubane tarafından çekilmiş ve 16 Haziran 1976'da Soweto şehrinde protesto eylemi yapan öğrencileri gösteren bir resim yer alıyor. Bu eylemlere "Soweto Ayaklanması" ismi verilmişti. Öğrenciler, Afrikaans dilinin de İngilizcenin yanı sıra zorunlu eğitim dili yapılmasını protesto ediyorlardı. Bu uygulama, siyah öğrencilere diğerleriyle eşit olmadıkları hissini vermeyi hedefleyen 1953 tarihli Bantu Eğitim Yasası'nın beraberinde getirdiği uygulamalardan biriydi.

Soweto Ayaklanması hakkında daha fazla bilgi için, dönemin gençliğinin apartheid karşıtı mücadelede oynadığı rolü anmak amacıyla hazırlanmış Güney Afrika Tarihi Arşivleri internet sitesini ziyaret edebilirsiniz: [http://www.saha.org.za/youth/bantu\\_education.htm](http://www.saha.org.za/youth/bantu_education.htm).



2. Fotoğraf: Soweto şehrinde Afrikaans dilinin zorunlu eğitim dili olmasını protesto eden öğrenciler, Güney Afrika, 16 Haziran 1976. (Fotoğraf: Pere Magubane. Kaynak: <https://medium.com/@DontParty/a-historic-account-of-south-africas-soweto-uprising-by-the-photographer-who-captured-it-3df9817905cf>.)



### 3. Fotoğraf: Amsterdam'da, Pembe Cumartesi diye de bilinen Gay Özgürleşmesi ve Dayanışması gününde yapılan bir gösteri, Hollanda, 28 Haziran 1980

Aşağıdaki fotoğrafta kimliğini bilmediğimiz bir fotoğrafçı, Pembe Cumartesi diye de bilinen Gay Özgürleşmesi ve Dayanışması gününde, 28 Haziran 1980'de, Hollanda'nın Amsterdam şehrinde yapılan bir gösteriyi ölümsüzleştiriyor. Gay Özgürleşmesi ve Dayanışması günü ilk kez 1977'de yapılmıştı. 1979'da adı Pembe Cumartesi olarak değiştirilen etkinlik 1981'den beri her yıl Hollanda'nın farklı bir şehrinde düzenleniyor. Pembe Cumartesi genellikle haziranın son cumartesi günü, Amerika Birleşik Devletleri'nin New York şehrinde 1969 yılında yaşanan ve modern LGBTİ özgürleşme hareketinin başlangıç noktası kabul edilen Stonewall Ayaklanması'nı anmak için düzenleniyor.

Örgütün tarihi ve etkinliklerine dair daha fazla bilgi için COC internet sitesini ziyaret edebilirsiniz: <http://www.coc.nl/gelooft-cultuur/roze-zaterdag-verwacht-50-000-bezoekers>.



3. Fotoğraf: Amsterdam'da Gay Özgürleşmesi ve Dayanışması gününde yapılan bir gösteri, Hollanda, 28 Haziran 1980. (Fotoğrafi çeken bilinmiyor. Kaynak: Hollanda Ulusal Arşivleri Spaarnestad Koleksiyonu: <http://www.spaarnestadphoto.nl/search.pp?showpicture=7706&page=1&pos=1>.)

4. Fotoğraf: Üç örgü makinesini parçalayan kişileri yakalayana ödül verileceğini belirten bir afiş, Ocak 1812

# Frame - Breaking.

## £.200 Reward.

WHEREAS, on Thursday Night last, about Ten o'Clock, a great Number of Men, armed with Pistols, Hammers and Clubs, entered the Dwelling-house of *George Ball*, framework-knitter, of Lenton, near Nottingham, disguised with Masks and Handkerchiefs over their Faces, and in other ways,---and after striking and abusing the said *George Ball*, they wantonly and feloniously broke and destroyed five STOCKING FRAMES, standing in the Work-shop; four of which belonged to *George Ball*, and one Frame, 40 gage, belonging to Mr. *Francis Braithwaite*, hosier, Nottingham: all of which were working at the FULL PRICE.

### NOTICE IS HEREBY GIVEN,

THAT if any Person will give Information of the Offender or Offenders, or any one of them who entered such Dwelling-house and were concerned in such Felony, he or she shall receive a Reward of

£. 200,

to be paid on Conviction, in the Proportions following, (viz.) £50 under the King's Proclamation, £25 from the Committee of the Corporation of Nottingham, and £125 from the said *Francis Braithwaite*.

WE, the under-signed Workmen of the above-named *George Ball*, do hereby certify that we were employed in working the under-mentioned Frames, on the Work and at the Prices hereinafter stated, when the Mob came to break them,—that we had never been abated in our Work, either by Mr. Braithwaite, the hosier, who employed the Frames, or by the said *George Ball*, our master; of whom we never complained, or had any Reason so to do.

QUALITY OF WORK.	PRICE.	WORKMEN.	OWNERS.
40 Gauge, Single Shape, Narrowed Two-plain,	Maid's, 29 Shillings per Dozen,	Thomas Rew,	Mr. Braithwaite.
36 Gauge, Single Shape, Narrowed Two-plain,	Men's, 29 Shillings per Dozen,	John Jackson,	George Ball.
38 Gauge. Single Shape. Narrowed Two-plain,	Maid's, 26 Shillings per Dozen,	Thomas Naylor,	George Ball.

NB. The other two Frames were worked to another Hosier, but at the Full Price.

THOMAS REW,  
JOHN JACKSON,  
THOMAS NAYLOR.

Nottingham. 25th January. 1812.

4. Fotoğraf: Üç örgü makinesini parçalayan kişileri yakalayana ödül verileceğini belirten afiş, Ocak 1812. (Kaynak: The National Archives Kew: <http://www.nationalarchives.gov.uk/education/politics/g3/>)

## 5. Fotoğraf: Çekoslovakya'daki Kadife Devrim Esnasında Göstericiler, 1989

Karel Bucháček tarafından çekilmiş bu fotoğraf 1989'da Çekoslovakya'da gerçekleşen Kadife Devrim gösterilerinden.



5. Fotoğraf: Çekoslovakya'daki Kadife Devrim esnasında göstericiler. (Fotoğraf: Karel Bucháček. Kaynak: <http://nasregion.cz/jedinecne-fotografie-podivejte-se-na-teprve-nedavno-objevene-snimky-z-listopadu-1989-9063>.)

**6. Fotoğraf: Kuzey İrlanda'nın Londonderry şehrinde  
Britanya Ordusu'yla karşı karşıya gelen göstericiler, 30 Ocak 1972**



6. Fotoğraf: Kuzey İrlanda'nın Londonderry şehrinde Britanya Ordusu'yla karşı karşıya gelen göstericiler, 30 Ocak 1972. (Fotoğraf: Gilles Peress. Kaynak: <https://www.magnumphotos.com/newsroom/northern-ireland-troubles-capturing-the-conflict/>.)

### 3. DERS

## HİNDİSTAN BAĞIMSIZLIK HAREKETİ

#### Öğretmenler İçin Notlar

3. Ders toplumsal hareketlere dair bir vaka analizidir. Bu ders tamamen öğrencilerin aktif rol alacağı, etkinlik temelli bir ders. Hindistan'ın bağımsızlık hareketinin ortaya çıktığı şartları ve bu sürecin başarıya ulaşmasını sağlayan metot ve stratejilerde Gandhi'nin katkısını ele almayı hedefliyor.

Britanya 1858 ve 1947 arasında Hindistan'da doğrudan hüküm sürdü. 1880'lere gelindiğinde Hindistan'da artık bir orta sınıf ortaya çıkmıştı ve 1885'te bu sınıfa mensup meslek sahipleri ile entelektüeller, Hindistan bağımsızlık hareketine öncülük edecek olan Hindistan Ulusal Kongresi'ni kurdu. Mohandas Karamchand Gandhi veya kısaca Mahatma Gandhi 1921'de Hindistan Ulusal Kongresi'nin liderliğine geçti ve bağımsızlık hareketinin 1947'de zafere ulaşmasını sağladı. Bugün Gandhi arkasında tartışmalı bir miras bırakmış durumdadır. Şiddetsizlik, sivil itaatsizlik ya da işbirliği yapmama gibi metotları dünyanın dört bir yanındaki insanlara ilham vermeye devam etse de ırk, kadın ve cinsellik konularındaki fikir ve uygulamaları gitgide daha çok eleştirilmektedir.

#### 1. Etkinlik: İki Bakış Açısı

1. Kısım: Aşağıdaki iki alıntıyı okuyun.

Alıntılardan ilki 1905'te Hindistan Ulusal Kongresi başkanı seçilen Gopal Krishna Gokhale'nin bir konuşmasından; Gokhale aynı zamanda kongrenin mevcut devlet kurumlarıyla birlikte çalışarak reformlar yapılmasını savunan ılımlı kanadının liderliğini yapmıştır. Bu konuşma 25 Şubat 1910'da İmparatorluk Yasama Konseyi'nde, Hintlilerin Güney Afrika'da senetli kölelik şartları altında çalıştırılmasına bir son verilmesini savunmak için yapılmıştı.

İkincisi ise 1916-1921 arasında Hindistan'daki Britanya yönetiminin en üst temsilcisi olan Sömürge Valisi Lord Chelmsford tarafından yapılmış bir konuşmadan. Lord Chelmsford, Hindistan'da özyönetim alanlarının genişlemesini ve bağımsızlığa giden yolun ilk taşlarının döşenmesini mümkün

kılan reformların mimarıydı. Bu konuşması 9 Şubat 1921’de, Hindistan’da reformlar kapsamında başlatılan –Eyaletler Konseyi ve Yasama Meclisi’nden oluşan– iki kamaralı yasama uygulamasının açılış töreninde yapılmıştır.

### 1. Alıntı:

“[...] Sayın lordum [dönemin Sömürge Valisi Lord Minto’ya hitaben], bugün dile getirdiğim tüm şikâyetlerin ötesinde, hayati önem taşıyan üç soru belirlemektedir. Birincisi, bizlerin, Hintlilerin, bu imparatorluk içindeki statüsü nedir? İkincisi, İmparatorluk Hükümeti’ne bizlere bu imparatorluk içinde adil, insani ve hatta zaman içinde eşit muamele edilmesini sağlamak için ne gibi sorumluluklar düşmektedir? Üçüncüsü, bu imparatorluğun kendini yöneten mensupları, imparatorluğun temel ilkelerine ne ölçüde bağlıdır? Yalnızca ayrıcalıklardan faydalanacak ve iş zorlukları paylaşmaya gelince bundan kaçınacaklar mıdır? Sayın lordum, bu sorulara verilecek cevapların çerçevesini belirlemek bana düşmez; bunu yapması gerekenler imparatorluğun ve sömürgecinin devlet adamlarıdır. Ama şunu söylemeden edemeyeceğim, bu ülkenin genelinde ciddi düşünce ikliminin beslenmesine katkıda bulunmak zorundadırlar.

Sayın lordum, daha iki hafta önce bu konsey, basın özgürlüğü adıyla bilinen şeyi oldukça kısıtlayan birtakım düzenlemeler içeren bir kanunu kabul etti. Bu tedbirin alınması için destek verenlerden biri de bendim, üstelik içindeki çeşitli hükümlere hiçbir şekilde katılmama rağmen. Kanunu destekledim çünkü ülkenin çeşitli kesimlerinde basın özgürlüğünden çok daha derin ve çok daha hayati bir şeyin –yani barışçıl bir dönüşüm için bütün umudumuzu bağladığımız Britanya hâkimiyetinin sorunsuz devamının– tehlikede olduğunu ve hemen önlem alınmazsa, bu tehlikenin er ya da geç başka yerlere de yayılacağını hissediyordum. Fakat sayın lordum, bu tür fikirleri insanların kafasına şiddetle sokmaya devam eden sebepler var olmaya devam ettiği sürece, Britanya hâkimiyetinin sorunsuz devam etmesine engel teşkil edebilecek fikirlerin ifadesini engellemenin ne faydası olabilir? Öyle sanıyorum ki, Hintlilerin Güney Afrika’da kötü muamele görmeye devam edişi Hindistan’ın tamamında şimdiye dek hiçbir sorunun yol açmadığı kadar yoğun olumsuz duygulara neden olmuştur dersem yanlış konuşmuş olmam. Bu duygular karşısında Britanya hâkimiyetinin en büyük destekçileri dahi bir şey söyleyebilecek veya yapabilecek durumda değiller.” (Patwardhan, Ambekar ve Karve, 1962)

### 2. Alıntı:

“Konseyin ve yasama meclisinin saygıdeğer üyeleri, Hindistan Hükümeti Kanunu’nun 63. Maddesi uyarınca sizleri burada önemli tören için toplamış bulunuyorum. Hindistan’ın bugün başlayacak olan yeni yasama dönemi, ayrıntıları majestelerinin hükümeti tarafından 1917 Ağustos’unda duyurulmuş politikanın bir sonucudur. Bu duyuru, Hindistan’ın inişli çıkışlı tarihi boyunca yapılmış en mühim beyanat olarak da nitelendirildi; bu nitelemenin doğruluğuna ben de inanıyorum.

Fakat zaman içinde öğrendiğimiz üzere, tarih devamlı bir süreçtir. İnsanların işlerinde mutlak başlangıçlar yoktur, tıpkı doğada da olmadığı gibi; yoğun geçen birkaç yılın içerisinde ne kadar büyük değişiklikler sığdırılırsa sığdırılsın, bunlar tarihçinin nazarında başka değişimlerin, zamanında belki tam fark edilmemiş ya da anlaşılmamış değişimlerin kaçınılmaz sonuçlarıdır. Bunu en açık Hindistan'daki Britanya yönetiminin tarihinde görürüz. 1919 Kanunu, eski yönetim sisteminden büyük ve önemli bir sapma içeriyordu. Bir çağı kapatıp bir başkasını açtı. Fakat tabii ki en önemli hükümlerinin özü aslında geçen yüzyıla kadar uzanan çeşitli kararlara dayanmaktadır ve bu hükümlerin altında, İngilizlerin Hindistan'daki siyasetini en baştan beri yönlendirip etkileyen amaç ve ruh yatmaktadır.

Britanya siyasetinin karakterini bu şekilde yorumlamama itiraz edenler olacaktır. Onların gözünde Britanya Hükümeti'nin gerçek amacı hakiki iktidarın tamamını kendi elinde tutmaktır; hükümet yapısının liberalleşmesine yönelik her adım ise aslında hükümetin hepten reddetmeyi politik açıdan yanlış bulduğu talepler karşısında gönülsüzce ve oyalanarak verdiği tavizlerden ibarettir. Ben tarihin bu ithamı haksız çıkaracağından eminim. Gelecekteki tarihçiler Britanya'nın Hindistan'daki faaliyetini incelerken pek çok hata ve eksiklik tespit edecekler. Ama aynı zamanda Britanya'nın hüküm sürdüğü yıllar boyunca belli bir niyetin gitgide kuvvetlenerek varlığını sürdürdüğünü de görecek, İngilizlerin kendilerine verdikleri görevin eşi benzeri görülmemiş bir yapıda ve muazzam büyüklükte bir görev olduğunu da kabul edeceklerdir. Zira geçmişteki imparatorlukların hiçbirisi böylesi bir görev üstlenmiş değildi. Bu imparatorluklarda özgür kurumlar ya hiç var olmamıştı ya da Roma örneğinde olduğu gibi, imparatorluğun büyümesi imparatorluğun kurucularının lehindeki özgürlüklerin yok olmasına yol açmıştı. Elbette yerel yönetim biçimleri ile devletin çeşitli halklarına ve ırklarına mensup olanların şahsi ayrıcalıkları arasında farklar vardı; ama bu tür değişiklikler merkezî hükümetin otokratik karakterini kayda değer ölçüde etkilememişti. Oysa Hindistan ve Britanya'nın kaderleri, Britanya'da özyönetim kurumlarının işleyişi tamamıyla yerleştikten sonra birbirine bağlanmış ve o zamandan beri Britanya Hükümeti'nin amacı her zaman kendi kurumlarının yarattığı fayda ve ayrıcalıkları Hindistan için de mümkün kılmak olmuştur. Bu iddiam için bir kanıt istenecek olursa, Lord Macaulay'nin Hindistan'da eğitim dilinin ne olması gerektiğine dair soruya verdiği tarihî yanıtı gösterebilirim. Britanya'nın, Batı dünyasına ait fikirleri buraya kendi dilini kullanmadan taşıyamayacağı iddiası çok büyük sonuçlar doğurdu. Hindistan'da eğitilmiş kişilerin zihinlerini biçimlendiren ve nihayetinde kaçınılmaz olarak Britanya'yı örnek alan bir siyasi gelişme talebi doğuran şey, Britanyalı tarihçiler ile eğitimcilerin yazdıklarıyla ve fikirleriyle tanışmaları oldu." (Cornell University Kütüphanesi, tarihsiz)

**2. Kısım:** Gokhale'nin konuşmasında sorduğu üç soru nedir? Bu üç soruyu sorma nedeninin ne olduğunu düşünüyorsunuz? Gokhale bu konuşmasında reform fikrine mi yoksa radikal değişim fikrine mi yakın duruyor? Lord Chelmsford konuşmasında tarih ve değişime dair neler söylüyor? Gelecek-

teki tarihçilerin İngilizlerin Hindistan'daki hükmü hakkında neler yazacağını düşünüyor? Lord Chelmsford için Britanya'yı tarihteki diğer imparatorluklardan ayıran şey nedir? Lord Chelmsford'a göre Hint entelektüellerinin fikirleri nasıl doğmuştur? Fikirlerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

## 2. Etkinlik: Gandhi, Güney Afrika'da Hakikate Tutunuyor

Londra'da hukuk eğitimi alan ve memleketi Bombay'da (bugünkü adıyla Mumbai) bir süre avukatlık yapmaya çalıştıysa da başarılı olamayan Mahatma Gandhi, Güney Afrika'ya taşınıp burada 1893-1914 arasında yirmi bir yıl yaşadı. Siyasi görüşlerini ve etik anlayışını burada geliştirdi, sürekli dönüştürdüğü Satyagraha metodolojisini burada benimsedi.

**1. Kısım:** Aşağıdaki, Gandhi'nin *Güney Afrika'da Satyagraha* kitabından alıntılanan metni okuyun. Gandhi bu alıntıda, Satyagraha uygulamasının 11 Eylül 1906'da Johannesburg'da düzenlenen bir toplantıda, Transvaal sömürge hükümetinin Hintli ve Çinli nüfusun bir sömürge olarak kayıt altına alınması mecburiyeti getirmesi üzerine ortaya çıkışını anlatıyor.

“Toplantı, planlandığı gibi 11 Eylül 1906'da yapıldı. Transvaal'ın çeşitli yerlerinden delegeler gelmişti. Fakat şunu da açıkça söylemeliyim ki, ben bile çerçevesinin oluşturulmasına katkıda bulunduğum kararların tam olarak ne anlama geleceğini kavramış ya da yol açabilecekleri bütün sonuçları uzun uzadıya değerlendirmiş değildim. Eski İmparatorluk Tiyatro Salonu hıncahınc doluydu. Tuhaf bir şey yapılacağını ya da olacağını bekledikleri insanların yüzlerinden okunuyordu. [...]

Aşağıda, hatırımda kaldığı kadarıyla o gün söylediklerimin bir özetini aktarıyorum:

‘[...] En iyi sonucu umarak diyebiliriz ki Hintlilerin çoğunluğu kendini direnme adarsa ve kendini direnmeye adayan herkes sözüne sadık kalırsa bu yönetmelik çıkmayabilir, çıksa bile kısa süre içinde geri çekilebilir. Belki de bundan hiç zarar görmeyebiliriz. Fakat kendini bu direnişe adayan kişi bir yandan en yılmaz iyimser gibi davranmalı, öte yandan da en kötüye hazırlıklı olmalıdır. Dolayısıyla, sizlere bu mücadelede başımıza gelebilecek en kötü şeye dair biraz fikir vermek isterim. Burada en fazla üç bin kişiyiz ve hepimizin kendimizi direnişe adadığımızı düşünelim. Geriye kalan on bin Hintlinin de bunu yapmadığını farz edelim. Başta ancak alay konusu olacağızdır. Ayrıca şimdi yapacağımız bütün uyarılara rağmen direnişe katılanlar arasından ilk zorluk karşısında pes eden birkaç ya da birçok kişi olabilir. Hapse girmek zorunda kalabiliriz, orada aşağılanabiliriz. Aç kalabiliriz, sıcakta kalabiliriz, soğukta kalabiliriz. Zor işlere koşulabiliriz. Zalim gardiyanlardan dayak yiyebiliriz. Ağır para cezalarıyla karşılaşabiliriz ve direnenlerin sayısı iyice azalırsa mallarımıza el konabilir, bunlar haraç mezat satılabilir. Bugün varlıklımız yarın sersefil, yoksul kalabiliriz. Sınır dışı edilebiliriz. Hapiste aç kaldığı ve başka zorluklar yaşadığı için kimilerimiz hasta düşebilir, hatta ölebilir. Yani kısacası, bunların ve daha kötülerinin hiçbirisi imkânsız değil. Biri bana



direnin ne zaman ve nasıl biteceğini sorsa, hepimizin cesurca direnmesi halinde sonucun yakın olduğunu söyleyebilirim. Fırtınada, baskıyla karşılaşınca aramızdan çok sayıda kişi geri adım atarsa mücadelede uzayacaktır. Ama şunu hiç çekinmeden ve hiç şüphe etmeden söyleyebilirim ki, geride sözüne sadık sadece bir avuç insan bile kalsa mücadelenin ancak ve ancak bir sonucu olabilir ve o sonuç zaferdir.’ Hiçbirimiz hareketimize ne ad vereceğimizi bilmiyorduk. Öyle olunca ben ‘pasif direniş’ tabirini önerdim. Ağzımdan çıkan ‘pasif direniş’in neleri kapsayabileceğini tam olarak biliyor değildim. Yalnızca ortaya yeni bir ilkenin çıkmış olduğunun farkındaydım. Mücadele ilerledikçe ‘pasif direniş’ ifadesi zaman zaman kafaları karıştırdı ve bu büyük mücadelenin yalnızca İngilizce bir adla bilinmesine müsaade etmek utanç verici görünmeye başladı. Toplum içinde bu yabancı ifadenin verimli bir şekilde kullanılmasına pek imkân yoktu. Böyle olunca, *Indian Opinion* gazetesinde mücadele için en uygun ismi bulacak okura küçük bir para ödülü verileceğini duyurduk. Pek çok öneri geldi. O zamana dek *Indian Opinion*’da mücadelenin anlamı uzun uzadıya tartışılmış olduğu için yarışma kapsamında fikir belirtenler nasıl bir çerçeve içinde düşünceleri gerektiğine dair yeterince malzemeye sahipti. Yarışmaya katılanlardan biri Shri Maganlal Gandhi’ydi ve ‘iyi bir davaya bağlılık’ anlamına gelen ‘Sadagraha’ sözcüğünü önermişti. Sözcüğü sevdim ama ifade etmesi beklenen fikri tam anlamıyla temsil etmiyordu. Böyle olunca ben de sözcüğü ‘Satyagraha’ olarak düzelttim. Hakikat (satya), sevgiyi işaret ederken, bağlılık (agraha) da gücü işaret ediyor ve dolayısıyla onun eşanlamlısına dönüşüyordu. Böylelikle Hint hareketini ‘Satyagraha’, yani hakikat ve sevgiden, yani şiddetsizlikten doğan güç olarak adlandırmaya başladım ve ‘pasif direniş’ ifadesini bu bağlamda kullanmayı bıraktım. Öyle ki, bu ifadeyi İngilizce yazarken bile kullanmıyor, yerine ya doğrudan ‘Satyagraha’ ya da muadili bir İngilizce tanım kullanıyorduk.” (Gandhi, 1968)

**2. Kısım:** Johannesburg İmparatorluk Tiyatrosu’nda yapılan buluşmanın gerçekleştiği tarihsel bağlamı araştırın. Gandhi toplantıya katılanlara ne tür bir çözüm önermişti? Gandhi “pasif direniş” ifadesinin neden bu çözüm yolunu yeterince iyi ifade edemediğini düşünüyordu?

### 3. Etkinlik: Bağımsızlık Yolunda

Gandhi, Hindistan siyasetinde kendisini bilgilendiren Gokhale’nin ricası üzerine 1915’te Hindistan’a döndü. Hindistan Ulusal Kongresi’nin liderliğini devraldı ve Satyagraha’nın yanı sıra Swaraj, yani kendi kendini yönetme ilkesini, ayrıca Britanya yönetimiyle işbirliği yapmamayı şiar edinerek taleplerini artırmaya başladı. İngilizlerle işbirliği yapmamak Britanya malları ile kurumlarını boykot etmeyi, devletteki görevlerden istifa etmeyi ve İngilizlerin Hindistan Hükümeti’ni ekonomik, siyasi, yönetsel açıdan zayıflatacak başka tedbirlere başvurmayı beraberinde getiriyordu. 1930’daki Tuz Yürüyüşü Gandhi’nin öncülük ettiği en ünlü Satyagraha eylemidir.

### 1. Kısım: Aşağıdaki iki alıntıyı okuyun.

Alıntılardan ilki, Winston Churchill tarafından Londra'daki Hindistan İmparatorluk Cemiyeti'nde 18 Mart 1931'de yapılan "Hindistan'daki Vazifemiz" başlıklı konuşmadan alınmıştır. 1931'in Mart ayına gelindiğinde dönemin Hindistan Sömürge Valisi Lord Irwin, Gandhi'yi ve diğer kongre liderlerini hapisten salıvermiş ve onlarla Gandhi-Irwin mutabakatı denilen bir anlaşmaya varmıştı. Bu anlaşma Hindistan'da yeni bir federal anayasa için müzakereler yürütülmesini öngörüyordu. Churchill ve Muhafazakâr Parti yanlıları bu tür görüşmeler yapılmasına karşıydı.

İkinci alıntı ise Gandhi'nin 8 Ağustos 1942'de Bombay (Mumbai) Tank Maidan Parkı'nda yaptığı ve sonradan "Hindistan'dan Çık" söylevi olarak ünlenen, kendisinin Hintlilere, "Yap ya da öl!" diye seslendiği konuşmadan.

#### 1. Alıntı:

"Ben Gandhi'ye bu şekilde teslim olunmasına karşıyım. Lord Irwin ve Bay Gandhi arasındaki bu anlaşmalara, bu süreçte verilen sözlerle karşıyım. Gandhi demek Britanya'nın Hindistan'dan çıkması demektir. Gandhi, Britanya'nın Hindistan'da bir daha ticaret yapamaması demektir. Gandhi, Hindistan'daki Britanya yönetiminin yerine Brahman yönetimi gelmesi demektir. Gandhi'yle asla uzlaşamazsınız. [...] Hindistan'ı Brahmanların yönetimine bırakmak zalimce ve korkunç bir ihmalkârlık olur. Böyle bir suça imza atanlar bunun utancını ebediyen taşımak zorunda kalır. Batı liberalizminin ağızıyla konuşan ve Batı'nın ilkelerini ağızlarında geveleyen, felsefi ve demokratik siyasetçiymiş gibi pozlara giren bu Brahmanlar, kendi vatandaşları olan ve 'dokunulmazlar' dedikleri altmış milyon kişinin en temel haklara bile sahip olmasına karşı çıkan, bu insanları bu sefil durumu kabullenmeleri için binlerce yıldır baskıyla terbiye eden kişiler. [...] Hindistan'da bu Brahman teokrasisinin ve –dokunulmaz kastların yanı sıra en üst kastları da içeren– büyük Hindu nüfusun yanında savaşmaya, fethetmeye meyilli bir dine mensup, fiziksel olarak Hindulardan çok daha aktif ve acımasız bir ırk olan yetmiş milyon Müslüman yaşıyor."

#### 2. Alıntı:

"[...] Müsaade ederseniz [...] hemen şunu söyleyeyim, ben 1920'deki Gandhi'yle aynı kişiyim. Temel açılardan herhangi bir şekilde değişmiş değilim. O zaman şiddetsizliğe ne kadar önem verdiysem şimdi de o kadar önem veriyorum. Hatta artık bu konuyu daha çok vurguluyorum. Şimdiki çabamla eskiden yazıp söylediklerim arasında kayda değer bir karşıtlık yok.

[...]

Benim öngördüğüm demokraside, şiddetsizlik yoluyla kurulacak demokraside, herkes için eşit özgürlük olacak. Herkes kendisinin efendisi olacak. Sizi bugün davet ettiğim mücadele işte böyle bir demokrasinin mücadelesidir. Bunu idrak ederseniz Hindularla Müslümanlar arasındaki farkı unutacak, kendinizi yalnızca ortak bağımsızlık mücadelesine adanmış Hintliler olarak göreceksiniz. [...]

Sonra da İngilizlere karşı tavrınızın ne olacağı meselesi var. Fark ediyorum ki halk içinde İngilizlere yönelik bir nefret hâkim. İnsanlar İngilizlerin davranışları karşısında tiksinti duyduklarını söylüyorlar. Halk Britanya emperyalizmiyle İngiliz halkı arasında ayırım gözetmiyor. [...] Bu histen kurtulmak zorundayız. Bizim kavgamız İngiliz halkıyla değil, biz onların emperyalizmiyle mücadele ediyoruz.

[...]

Dolayısıyla, mümkünse derhal, hemen bu gece, şafak sökmeden özgürlük istiyorum. Özgürlüğün toplumsal birleşmenin tamamlanmasını bekleyecek vakti yok. Bu birliktelik sağlanmazsa, gerçekleşmesi için gereken fedakârlıkların ölçüğü kat be kat artacak. Fakat kongre özgürlüğü kazanmak zorundadır yoksa bu süreçte silinir gider. Şunu da unutmayın ki kongrenin elde etmek için çabaladığı özgürlük buradaki kongre üyelerinin kendileri için değil, Hindistan'daki kırk farklı millet içindir. Kongre üyeleri ebediyen halkın mütevazı hizmetkârları olarak kalmak zorundadır.

[...]

Sizinle kısa bir mantra paylaşayım. Bunu kalbinize işleyip her nefesinizle etrafa yayılmasını sağlayabilirsiniz. Mantra şu: 'Yap ya da öl! Ya Hindistan'ı özgürleştireceğiz ya da bu uğurda öleceğiz; köle olmaya devam ettiğimiz bir gelecekte yaşıyor olmayacağız. Kongrenin erkek ve kadın tüm saygıdeğer üyeleri, ülkemizi esaretin ve köleliğin pençesinde görmektense ölmeyi yeğleyecek bir kararlılıkla bu mücadeleye katılacak. Yemininiz bu olsun. Hapse girme fikrini aklınızdan çıkarıp atın. Hükümet beni serbest tutmaya devam ederse, onları bunca derdin arasında bir de aynı anda çok sayıda mahkûma bakma zorluğuna sokmayacağım. Her bir erkek ve her bir kadın, yaşamına şu andan sonra yediği her lokmanın, aldığı her nefesin özgürlüğe kavuşmaya adandığının, gerektiği takdirde bu amaca ulaşmak için can verebileceğinin farkında olarak devam etmelidir. Özgürlüğe kavuşana dek rahat bir nefes almayacağınıza, bu uğurda canınızı feda etmeye hazır olduğunuza dair Tanrı ve vicdanınızın şahitliğinde yemininizi edin. Can veren can bulur, canını kurtarmaya çalışan ise kaybeder. Özgürlük korkakların, ürkeklerin harcı değildir.' (Gandhi, 1960)

**2. Kısım:** Churchill, Gandhi'yle yapılan müzakerelere neden karşı çıkıyor? Churchill'e göre Hindistan'ın bağımsızlığından en çok fayda sağlayacak ve en çok zarar görecektir gruplar hangileridir? Churchill neden böyle düşünüyor? Sizce Gandhi parkta toplanan insanlara neden hâlâ aynı inançları taşıyan aynı kişi olduğunu belirtme ihtiyacı duyuyor? Yürüttükleri mücadele şiddetsiz bir mücadele idiye, Gandhi Hintlilere neden "Yap ya da öl!" diye sesleniyor? Hindistan nihayet 1947'de bağımsızlığını kazandı fakat Britanya sömürgesi Hindistan iki ülkeye bölündü: Hinduların çoğunlukta olduğu Hindistan'a ve Müslümanların çoğunlukta olduğu Pakistan'a. Gandhi bu bölünmeye karşı çıkmıştı. Gandhi'nin demokrasi, şiddetsizlik ve birlik arasında kurduğu ilişki neydi? Fikirlerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.



## 4. DERS

### 1968 ÖĞRENCİ HAREKETİ

#### Öğretmenler İçin Notlar

4. Ders toplumsal hareketlere dair bir vaka çalışması. Tamamen öğrencilerin aktif rol alacağı, etkinlik temelli bir ders. 1968 öğrenci hareketini daha geniş bir toplumsal hareketler çerçevesine yerleştirmeyi amaçlıyor.

Bu derste bir toplumsal hareket örneği olarak 1968 öğrenci hareketini inceleyeceğiz.

#### 1. Etkinlik: Bir Yıl, Çok Sayıda Hareket

#### Öğretmenler İçin Notlar

Birinci etkinliğin amacı öğrencilerin 1968 öğrenci hareketine dair mevcut bilgisini açığa çıkarmaktır.

Sınıf tartışması esnasında şu iki noktayı vurgulamak faydalı olabilir: 1968 öğrenci hareketi tek bir olay değil, bir dizi olaydan oluşan bir bütündür ve 1968 hareketi tek bir şehir ya da ülkeye ait değildi ama hakiki anlamda küresel bir protesto dalgasıydı. Öğrenciler notlarını paylaşırken öğretmenlerin de tahta ya da kâğıt panoda onlarla birlikte kendi notlarını yazmalarını faydalı olacaktır.

**1. Kısım:** Aşağıdaki sorular üzerine düşünüp notlar alın.

1. 1968 öğrenci hareketi hakkında neler biliyorsunuz?
2. 1968 öğrenci hareketi hangi ülke ve şehirlerde yayılmıştır?
3. 1968 hareketinde öğrencilerin talepleri nelerdi?
4. 1968 öğrenci hareketinden hangi figürleri hatırlıyorsunuz?

**2. Kısım:** Notlarınızı sınıfla paylaşın ve tartışın.

## 2. Etkinlik: Talepler

### Öğretmenler İçin Notlar

İkinci etkinlik, öğrencileri iki protesto örneği üzerinde düşünmeye teşvik etmek için hazırlanmıştır.

Öğrenciler bu etkinlikte bir belgesel ve bir film izleyerek aktivistlere dair bilgi edinme şansına sahip olacaktır.

**1. Kısım:** Aşağıdaki bağlantıdan *Delikanlım İyi Bak Yıldızlara* isimli belgeselin 4.00-11.30 dakikaları arasını izleyin.

<https://www.youtube.com/watch?v=zDB11E4nU0o>

**2. Kısım:** Aşağıdaki bağlantıdan *Doğum Yılı 68* isimli Fransız filmi izleyin.

<https://www.youtube.com/watch?v=oT1JwXIBR2A>

**3. Kısım:** Aşağıdaki soruları sınıfta tartışın.

1. Türkiye'deki öğrencilerin talepleri nelerdi?
2. Fransa'daki öğrencilerin talepleri nelerdi?

## 3. Etkinlik: Hedefler ve Stratejiler

### Öğretmenler İçin Notlar

Üçüncü etkinlik, 1968 öğrenci hareketinin strateji ve hedeflerinin çeşitliliğini göstermeyi amaçlayan bir grup etkinliğidir. Ayrıca Vietnam Savaşı'nın protestoları tetikleyici bir etken olduğunu vurgulamak için hazırlanmıştır.

Aşağıdaki fotoğrafları ve afişleri inceleyip düşüncelerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

**1. Fotoğraf:** İstanbul Üniversitesi işgali, Haziran 1968.



**2. Fotoğraf:** Sorbonne Üniversitesi amfisinde toplantı.



(Fotoğraf: Guy Le Querrec. Kaynak: <http://www.zones-subversives.com/2015/03/une-histoire-des-mouvements-sociaux.html>)

**3. Fotoğraf:** 1 Mayıs 1968 gösterisinden.



(Kaynak: [https://www.lemonde.fr/societe/article/2018/05/07/mai-68-des-femmes-dans-les-rues-mais-privees-de-parole-publique\\_5295644\\_3224.html](https://www.lemonde.fr/societe/article/2018/05/07/mai-68-des-femmes-dans-les-rues-mais-privees-de-parole-publique_5295644_3224.html))

4. Fotoğraf: 1968'de protesto gösterisi yapan kadınlar.



(Kaynak: <https://www.girlsglobe.org/2018/09/13/when-womens-rights-are-not-enough/women-of-the-world-unite/>)

5. Fotoğraf: Afişteki yazı: “Güzellik sokakta”.

LA BEAUTÉ



EST DANS LARUE

(Kaynak: <https://www.theparisreview.org/blog/2018/05/01/may-68-posters-of-the-revolution/>)



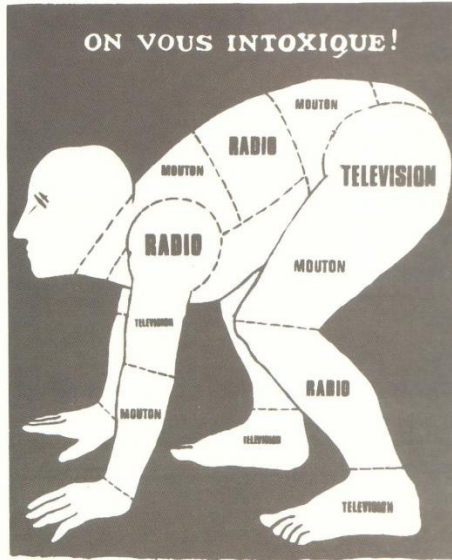
6. Fotoğraf: Afişteki yazı: “Sınırlar = Baskı”.

FRONTIÈRES  
REPRESSION



(Kaynak: <https://www.theparisreview.org/blog/2018/05/01/may-68-posters-of-the-revolution/>)

7. Fotoğraf: Afişteki yazı: “Zehirleniyorsunuz”.



(Kaynak: <https://www.theparisreview.org/blog/2018/05/01/may-68-posters-of-the-revolution/>)

**8. Fotoğraf:** Jeannette Rankin Tugayı, 1968'de Vietnam Savaşı'nı protesto ediyor.



(Kaynak: <https://weta.org/tv/program/vietnam-war/local/timeline>)

#### 4. Etkinlik: Küresel ve Yerel Bağlantılar

Aşağıdaki listeden üç küresel, üç yerel öge seçin ve seçtiğiniz olguyu görsel malzemelerle açıklayan bir poster hazırlayın. Tabloda yerel ve küresel etkileşimi göstermek için oklar kullanılmalıdır.

Küresel	Yerel
Yeni Sol	Türkiye İşçi Partisi
Vietnam Savaşı	Robert Commer
Vatandaşlık Hakları Hareketi	Mehmet Ali Aybar
Students for a Democratic Society (ABD)	Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF)
Sorbonne İşgali	İstanbul Üniversitesi İşgali
Prag Baharı	Toprak İşgalleri
Rudi Dutschke	Deniz Gezmiş
Kızıl Ordu Fraksiyonu	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
Woodstock	Doğu Mitingleri

## İKİNCİ MODÜL İÇİN OKUMA ÖNERİLERİ

---

Marwick, Arthur. 1998. *The Sixties: The Cultural Revolution in Britain, France, Italy and the United States, c. 1958-c. 1974*. New York: Oxford University Press.

Tarrow, Sydney. 1989. *Democracy and Disorder: Protest and Politics in Italy, 1965–1975*. Oxford: Clarendon Press.

Tarrow, Sydney. 1998. *Power in Movement*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tilly, Charles. 2004. *Social Movements, 1768-2004*. Colorado: Paradigm Publishers.

Turan, Ömer (der.). 2019. *1968: İsyân, Devrim, Özgürlük*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Zirakzadeh, Cyrus Ernesto. 1997. *Social Movements in Politics: A Comparative Study*. Londra ve New York: Longman.

## KAYNAKÇA

---

- Biko, Steve. tarihsiz. "Black Consciousness and the Quest for a True Humanity." *South African History Online*. Erişim tarihi: 10 Mart 2019. <https://www.sahistory.org.za/archive/black-consciousness-and-the-quest-for-a-true-humanity>.
- Cornell University Library. tarihsiz. "Speeches by Lord Chelmsford, Viceroy and Governor General of India." Erişim tarihi: 10 Mart 2019. <https://archive.org/details/cu31924073030821/page/n557>.
- Douglas McAdam, Sidney Tarrow, Charles Tilly. 2004. *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gandhi, Mohandas Karamchand. 1960. *My Non-Violence*. Ahemadabad: Navajivan Trust. [https://www.mkgandhi.org/myonnonviolence/my\\_nonviolence.htm](https://www.mkgandhi.org/myonnonviolence/my_nonviolence.htm).
- . 1968. *Satyagraha in South Africa*. Ahemadabad: Navajivan Trust. [https://www.mkgandhi.org/satyagraha\\_safrica/satyagraha\\_safrica.htm](https://www.mkgandhi.org/satyagraha_safrica/satyagraha_safrica.htm).
- Hattenstone, Simon. 2001. "The Survivor." *The Guardian*. Erişim tarihi: 10 Mart 2019. <https://www.theguardian.com/politics/2001/apr/30/northernireland.northernireland>.
- King, Jr., Martin Luther. 2011 [1964]. *Why We Can't Wait*. Boston: Beacon Press.
- McCarthy, John D., ve Mayer N. Zald. 1977. "Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory." *American Journal of Sociology* 1212-1241.
- Melucci, Alberto. 1980. "The New Social Movements: A Theoretical Approach." *Social Science Information* 819-835.
- National Archives of Great Britain. tarihsiz. *An Account of Machine-Breaking at Lintwhait, Yorkshire, March 1812*. Erişim tarihi: 10 Mart 2019. <http://www.nationalarchives.gov.uk/education/politics/g3/source/g3s1a.htm>.

- Patwardhan, R. P., D. V. Ambekar, ve Dattatraya Gopal Karve. 1962. *Speeches And Writings Of Gopal Krishna Gokhale*. The Deccan Sabha.
- tarihsiz. "Our Labor History Timeline." *American Federation of Labor and the Congress of Industrial Organizations*. Erişim tarihi: 10 Mart 2019. <https://afcio.org/about/history>.
- tarihsiz. "Speech by Gerry Adams, Sinn Féin President, 22 Ekim 2001." *Conflict Archive on the Internet*. Erişim tarihi: 10 Mart 2019. <https://cain.ulster.ac.uk/events/peace/docs/ga221001.htm>.
- Tilly, Charles. 1984. "Social Movements and National Politics." *Statemaking and Social Movements: Essays in History and Theory*, (der.) Charles Bright ve Susan Friend Harding. Ann Harbor: University of Michigan Press.
- Turner, Ralph H., ve Lewis M. Killian. 1957. *Collective Behavior*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Yousafzai, Malala (Christina Lamb ile). 2013. *I Am Malala: The Girl Who Stood Up for Education and was Shot by the Taliban*. Londra: Weidenfeld and Nicolson.
- Zimmerman, Bonnie, ve George Haggerty. 2000. *Encyclopedia of Lesbian and Gay Histories and Cultures*. New York: Garland Publishing.



# ÜÇÜNCÜ MODÜL: 19 VE 20. YÜZYILLARDA KADIN HAREKETLERİ VE FEMİNİZMLER

LILIT MKRTCHYAN, PHILIP GAMAGHELYAN  
YASEMİN ERDİNÇ, ÖZLEM ÇAYKENT

Feminizm, kadınların insan olduğuna dair radikal görüşü  
savunan fikirdir.  
– Cheris Kramerae, *Feminist Bir Sözlük*, 1991

Peki nedir feminizm? Ne zaman, nerede, ne şekilde ortaya çıkmıştır? Bu modülde dünya çapındaki diğer toplumsal hareketler bağlamında kadın hareketlerini ve feminizmleri inceleyeceğiz.

## Öğretmenler İçin Notlar

Üçüncü Modül, dört dersten oluşuyor. 1, 2 ve 3 numaralı dersler 18. yüzyıldan çağdaş toplumlara kadar dünya çapındaki diğer toplumsal hareketler bağlamında kadın hareketleri ve feminizmlerin tarihine odaklanıyor. Ders 4.1, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’de 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki kadın hareketlerine odaklanıyor. Ders 4.2, 19 ve 20. yüzyıllarda Ermenistan’daki kadın hareketlerine odaklanıyor: Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki, kısa ömürlü ilk Ermenistan Cumhuriyeti’ndeki ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ndeki Ermeni kadın hareketlerine.

Dersler farklı yapı ve metotlara dayanıyor. Derslerin bazı bölümleri öğretmenlerin yönlendirmesine dayalı olarak, bazıları ise öğrencilerin aktif rol alacağı şekilde kurgulanmış olsa da hepsi öğrenci merkezli ve öğrencilerin derslere doğrudan katılımının teşvik edilmesi büyük önem taşıyor. Derslerde, kullanıp kullanılmayacağına zamana ve öğrenciler ile öğretmenlerin tercihlerine bağlı olarak karar verilecek bölümler ve materyaller sunuluyor.





# 1. DERS

## KADIN HAREKETLERİ VE FEMİNİZMLERE GİRİŞ

### Öğretmenler İçin Notlar

1. Ders dünyadaki kadın hareketleri ve feminizmlere bir giriş niteliğindedir. Bu ders, öğrencilerin kadın hareketleri ve feminizmleri anlaması için bir zemin oluşturmayı amaçlıyor.

Etkinliklerden biri ya da daha fazlası, zamana ve öğrenciler ile öğretmenlerin tercihlerine bağlı olarak ödev olarak verilebilir.

Bu derste kadın hareketlerini ve feminizmleri incelemeye başlayacağız. Modern kadın hareketleri ve feminizmlerin ne zaman, nerede, nasıl ortaya çıktığını ve onları kavramsallaştırılıp incelemenin bazı yöntemlerini çalışacağız.

### 1. Etkinlik: Çağrışımlar

### Öğretmenler İçin Notlar

Birinci etkinlik, 1. Ders için bir ısınma egzersizi olarak kullanılabilir. 1. Kısım'ın amacı öğrencilerin, kadın ve erkek ikili karşıtlığıyla ele alındığında cinsiyetlerin özellik ve rollerine dair varsayımlarını ortaya çıkarmaktır. 2. Kısım'da ise toplumsal cinsiyetin kadın ve erkek ikili karşıtlığıyla ele alınışının nasıl toplumsal bir kurgu olduğunu, bunun toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasi sahada cinsiyetler ve toplumsal cinsiyetler arasında nasıl hiyerarşiye ve eşitsizliğe yol açtığını incelerken öğretmenlerin öğrencileri yönlendirmesi faydalı olacaktır.

**1. Kısım:** “Erkek” ve “kadın” deyince aklınıza hangi düşünceler geliyor? Bu iki kavramı tanımlamak için hangi sözcükleri kullanırdınız? Liste yaparken özellikler/sıfatlar, isimler/nesnelere, fiiller/eylemler, vb. gibi kategorilere başvurabilirsiniz. Aşağıdaki tabloyu aklınızdaki çağrışımlara göre tamamlayın. Listenizi sınıfla paylaşın

Kadın	Erkek

**2. Kısım:** Listenizdeki sözcükler olumlu şeyler mi çağrıştırıyor olumsuz şeyler mi? Olumsuz çağrışımlar, ilgili gruba mensup bireyler için ne tür toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasi problemler yaratıyor? Bu çağrışımları ve bunların altında yatan anlamları sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

## 1. BÖLÜM

### GENEL BAKIŞ

#### Öğretmenler İçin Notlar

Bu kısım ders öncesi okuma olarak ödev verilebilir, derse giriş okuması olarak kullanılabilir ya da öğretmenler tarafından kısa bir ders anlatımı şeklinde sunulabilir. Dersin ilerleyen aşamalarında bu kısma –18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılda kadın hareketleri ile feminist hareketlerinin nasıl ortaya çıktığı, zaman içinde ne şekilde evrimleştikleri ve bugün neye denk geldikleri konularına– tekrar tekrar dönülecek.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, özellikle de 19. yüzyılda devletlerin ve toplumların değişme hızı oldukça arttı. Teknolojik yenilikler ve modernleşmenin yükselişi, birbiriyle ilişkili iki süreç haline geldi. Avrupa devletlerinin sömürgeci yayılma faaliyetleri, ulaşım ile iletişim imkânlarının artışı ve sanayileşme, dünyanın farklı kısımlarının giderek daha çok iç içe geçmesine yol açtı. İktisat, toplum ve yönetim üzerine yeni teoriler ortaya çıktı. Bunların en önemli örnekleri liberalizm, evrimcilik, Marksizm ve milliyetçilikti. Bu teoriler büyük oranda hem eski hem de mevcut toplum ve yönetim sistemlerinin eleştirisini içeriyor, özellikle de “haklar” ve “ayrıcılıklar” a dair tartışmaları eşitlik, özgürlük, demokrasi, katılım ve adalet gibi kavramlara odaklanmak suretiyle ön plana çıkarıyordu.

Liberal hareket, sıradan insanı –köylüler, işçiler ve burjuvazi de dahil olmak üzere toplumun çoğunluğunu– dezavantajlı bir konuma iterek küçük bir elite –din adamları, aristokrasi ve askeriye’nin yanı sıra mülk sahiplerine– “haklar” ve “özgürlükler” sağlayan *Ancien Régimes*’in<sup>1</sup> elitist doğasını hedef alıyordu. Ürün ve teknoloji alışverişi maddi bir dönüşüm yaratmakla kalmamış, aynı zamanda idari, hukuki ve askerî sistemlerde bir reform ihtiyacı doğurmuştu. Eşit hak ve daha iyi çalışma koşullarına yönelik taleplerin yanı sıra vergi reformu ve idari reform talepleri de gitgide artıyordu.

Vatandaşlık hakları ve insan hakları gibi kavramların kökenleri de bu gelişmelere dayanıyordu. Haklar “yaradılıştan gelen”, “temel” ve “sadece” bir hükümdar, yasama organı ya da mahkeme tarafından bahsedilen ayrıcalıklar değil ama “doğal ya da ilahi kanunlardan doğan” kavramlar olarak tanımlanmaya başlandı. Bu tartışmalar da seçme hakkının genişletilmesi, mülk sahip-

1 *Ancien Régimes*, Fransızca “Eski Düzen” anlamına gelen bu ifade, Fransız Devrimi’nin ardından eski idari ve toplumsal yapıyı nitelemek için kullanılmaya başlanmıştır.

lerinin eşitliği ve seçkinliklerin dokunulmazlıklarının kaldırılması gibi fikirleri somutlaştırdı. Böylelikle sendika hareketleri, kölelik karşıtı kampanyalar ve kadın hareketleri gibi toplumsal hareketler ile emek hareketleri doğdu. Liberal hareketin eşitlik vurgusu, erkek ve kadın hakları arasındaki eşitsizliği eleştiren bir kadın hareketinin ortaya çıkışını tetiklemiş oldu.

Kadınlar için eşit eğitim ve vatandaşlık haklarına yönelik talepler, kentli seçkin kadın grupları arasında gelişerek 19. yüzyılın ve 20. yüzyıl başlarının ana akım liberal hareketleri içinde önemli bir adım haline geldi. Fransız felsefeci Charles Fourier “feminizm” terimini 1837’de ileri sürdü ama bu terim o zamandan bugüne büyük bir değişim geçirdi. 20. yüzyılda kadın hareketleri pek çok başka toplumsal hareketle bütünleşerek sol siyasetle ilişkilendi. 19. yüzyılda kadın hareketleri siyasi bir duruş kazanırken feminizm şiddet, toplumsal cinsiyet rolleri, beden politikaları ve etik gibi alanlarla ilgilenmeye başladı. Bugün feminizmin dönüştüğü çeşitli toplumsal ve siyasi hareketler artık sadece kadınlar için eşit eğitim ve vatandaşlık hakları talep etmekle kalmıyor ama toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal sistemler ve kültür gibi alanlarda kökleşmiş, daha sistematik eşitsizliklere ve hiyerarşilere de işaret ediyor. Bu toplumsal ve siyasi hareketlerin kimilerinde antimilitarist ve şiddet karşıtı tavırlar da baskındır. Yakın zamanlarda ise cinsiyet, toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk, din, yaş, kentli ya da köylü kökene sahip olmak gibi etmenlerin hepsinin iç içe geçmiş toplumsal kategoriler olduğu gözetilerek eşitsizlik ve hiyerarşilerin kesişimselliği ön plana çıkmıştır.

## 2. Etkinlik: Ne Öğrenmek İsterdiniz?

Genel Bakış bölümünde, hakkında araştırma yapmak isteyeceğiniz kavram, terim ve olguları tespit edin. Bunları not alın ve bu modül tamamlandığında kendinize koyduğunuz öğrenme hedeflerini ne ölçüde gerçekleştirmiş olduğunuzu kontrol edin.

## 2. BÖLÜM PEKİ NEDİR FEMİNİZM?

### Öğretmenler İçin Notlar

Bu kısım, 3 ve 4. Etkinlik’le birlikte sınıf içi okuma ve tartışma şeklinde işlenmeye daha uygundur. 5. Etkinlik ödev olarak verilebilir ya da ders esnasında bir kütüphanede veya internet erişimine sahip bir çalışma alanında araştırma yapmaya yeterli vakit varsa sınıfta da yapılabilir.

Feminizmin çeşitli tanımları olabilir. Feminist teori konusunda uzmanlaşmış bir siyaset bilimci olan Mary Hawkesworth<sup>2</sup>, feminizmin “bir fikir, bir

2 Mary Hawkesworth, kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmaları konularında uzmanlaşmış bir siyaset bilimcidir.

siyasi kanaatler dizgesi, diğer kadınlarla bir özdeşleşme yolu, bir kadın olma biçimi, kadın ve erkeklerin benimseyebileceği bir kolektif kimlik, bir siyasi mobilizasyon biçimi, bir siyasi hedef, bir miras, Beauvoir'ın<sup>3</sup> kadınlarda eksik olduğunu düşündüğü 'biz'i inşa etmenin bir yolu, bir ittifak kurma ve bağlılık oluşturma stratejisi, bir praksis, alternatif olasılıklara dair bir vizyon, hayali kurulan bir cemaat, yeni bir şey yaratma süreci, bir toplumsal ilişki dönüştürme taktiği, kapsayıcı olduğu kadar katılımcı bir siyaset biçimi ve ekonomik bölüşüm, siyasi hak ile özgürlükler, kolektif sorumluluklar ve ihtilaf giderme gibi meseleleri kapsayan büyük ölçekli bir adalet fikri" olarak kavramsallaştırılabileceğini savunur (Hawkesworth, 2006). Feminizmler ifadesindeki çoğul kullanımının sebebi de budur.

Tarihçi Karen Offer feminizmi şöyle tarif eder: "Feminizm özü gereği kadın yanlısıdır. Fakat bu illa ki erkek karşıtı olmasını gerektirmez, hatta geçmiş zamanlarda kadın meselesinin en önemli savunucularından bazıları erkekler olmuştur. Feminizm, verili bir toplum içerisinde kadınlar ile erkekler arasında toplumsal, ekonomik ve siyasi gücün dengelenmesi için, her iki cinsiyetin ortaklaştıkları insanlık adına –fakat farklılıklarına saygı duyarak– taleplerde bulunur" (Offen, 1988).

Dolayısıyla feminizm cinsiyetler arasında şahsi, siyasi, ekonomik ve toplumsal eşitlik hedefinde ortaklaşan pek çok hareket ve ideolojiyi kapsayan bir yapıdır.

### 3. Etkinlik: Feminizmde Anlaşılmayacak Bir Şey Yok

1. **Kısım:** Aşağıdaki bağlantıdan, feminist aktivist Malala Yousafzai'nin feminizmi açıkladığı "Feminizmde Anlaşılmayacak Bir Şey Yok" isimli videoyu izleyin.

<https://www.youtube.com/watch?v=wfxLLyM8iGI>

2. **Kısım:** Videoyu izlerken ya da sonrasında notlar alın ve videonun içeriğine dair fikirlerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

### 4. Etkinlik: Modern Feminist İtirazın Ortaya Çıkışı

1. **Kısım:** Aşağıdaki, siyaset bilimi ve kadın çalışmaları profesörü, feminist yazar ve aktivist Fatmagül Berktaş'ın yazısından alıntılanan metni okuyun.

Kadınların siyasal ve toplumsal mücadelesi, esas olarak 18. yüzyıl sonlarında başladı. Feminizmin doğuşu ile modernleşme, burjuva devrimi ve "rasyonel insan"ı temel alan doğal ve evrensel insan hakları teorisinin gelişimi arasında yakın bir ilişki olduğu açıktır. Ne var ki, "eşitlik, özgürlük, kardeşlik" bayrağını yükselten burjuvazinin "insan" soyutlaması da yüzlerce yıllık geleneği sürdürerek kadınları dışlayan bir nitelik taşıyordu ve yeni oluşmakta olan ulus-devletin

3 Simone de Beauvoir, Fransız bir feminist ve entelektüeldi.

kardeşliği, kadınları oy hakkının dışında bırakmasının açıkça ortaya koyduğu gibi, “erkek kardeşlik”ti.

Feminist bilinç, kadınların ezilen bir gruba mensup olduklarının ve dolayısıyla haksızlığa uğramış olduklarının farkına varmalarını ve bu haksızlığın doğal değil de toplumsal/kültürel bir olgu olduğunu kavramalarını içerir. Kadınlar, bu teorinin ve pratiğin içerdiği tutarsızlıkları fark edip eleştirmekte ve kendileri için de “doğal haklar” talep etmekte gecikmediler. Mary Astell ve Mary Wollstonecraft gibi erken dönem feministler, ‘doğal haklar’ bağlamında kadınların görünmezliğini sert bir şekilde eleştirdiler. “Devrime etkin olarak katılan kadınlardan Olympe de Gouges işte bu yüzden 1791’de ‘Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’ni ilan etti ve gene o nedenle, ‘kadın cinsine yakışmayacak biçimde politika yapmaya kalkıştığı için’ devrimci mahkeme tarafından giyotine gönderildi” (Berktaş, 2004).

**2. Kısım:** Modern feminist itirazın ortaya çıktığı tarihsel bağlamı tarif edin. Gerekliyse daha fazla araştırma yapın. 18. yüzyıl sonunda feministler neden ve nasıl eyleme geçip taleplerini dillendirdiler?

## 5. Etkinlik: Feminist Etik

**1. Kısım:** Aşağıdaki, Stanford Felsefe Ansiklopedisi’nden alınmış alıntıyı okuyun.

“Feminist Etik, geleneksel etiği kadınların ahlaki deneyimini hakir gören ve kıymetsizleştiren yanları itibarıyla *gözden geçirme, yeniden formüle etme* ve yeniden düşünme girişimidir. Başkalarının yanı sıra feminist felsefeci Alison Jaggar da geleneksel etiğin kadınları birbirleriyle bağlantılı beş açıdan dezavantajlı durumda bıraktığını *öne sürer*. *Birincisi*, kadınlarla erkeklerin meseleleri ve ilgilerine kıyasla daha az ilgilendirir. İkincisi, kadınların ev işi yaptığı, çocuklara, sakatlara ve yaşlılara baktığı, mahrem dünya adı verilen alanda ortaya çıkan ahlaki meseleleri gözden geçirir. Üçüncüsü, kadınların genel olarak ahlaken erkekler kadar olgun ya da derin olmadığını ima eder. Dördüncüsü, ‘bağımsızlık, otonomi, zekâ, irade, ihtiyat, hiyerarşi, hâkimiyet, kültür, aşkınlık, ürün, çilecilik, savaş ve ölüm’ gibi kültürel açıdan ‘maskülen’ özellikleri haddinden fazla vurgularken ‘birbirine bağımlılık, toplum, bağ kurma, paylaşma, duygu, beden, güven, hiyerarşi yokluğu, doğa, ayrılmazlık, süreç, neşe, huzur ve hayat’ gibi kültürel açıdan ‘feminen’ özellikleri gözden geçirir. Beşincisi ve sonuncusu, kuralları, hakları, evrenselliği ve tarafsızlığı vurgulayan ‘erkeksi’ ahlaki muhakeme yöntemlerini ilişkileri, sorumlulukları, hususiyeti ve tarafsızlığı vurgulayan ‘kadınsı’ ahlaki muhakeme yöntemlerine yeğ tutar.” (Tong ve Williams, 2009)

**2. Kısım:** Aldatma, kürtaç vb. gibi gerçek hayatta olabilecek bir etik problemi seçin ve feminist etiğin geleneksel etiğe yönelttiği eleştirilerin bu probleme nasıl uygulanabileceğini araştırın. Araştırmanıza dair notlar alın ve eleştirileri sınıfla paylaşın. Hangi eleştirilere katılıyor ya da katılmıyorsunuz? Neden?

### 3. BÖLÜM

## FEMİNİZMLERİN DALGALARI: FEMİNİZMLER TARİHİNİ ANLAMAK İÇİN BİR ARAÇ

#### Öğretmenler İçin Notlar

3. Bölüm'ün amacı feminizmler tarihini sistemleştirebilmek için bir yöntem önermektir. “Dalgalar” yaklaşımı epey tartışmalı olsa da öğrencilerin kadın hareketleri ve feminist hareketlerin farklı zamanlar ve bağlamlardaki özelliklerini daha derinden anlamalarına yardımcı olabilir. Öğretmenlerin tabloyu, lineer bir yaklaşımdan kaçınarak, dikkatli bir şekilde kullanmaları önerilir.

6. Etkinlik sınıf içinde yapılabileceği gibi, sonuçları bir sonraki dersin başında paylaşılmak üzere ödev olarak da verilebilir.

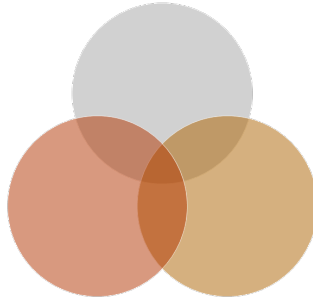
Feminizmlerin ortaya çıkışı, gelişimi ve yayılması genellikle “dalgalar” kavramı kullanılarak ele alınır. Bu yaklaşıma göre feminizmler hedeflerine ve etkin oldukları zaman dilimine göre üç ana dalga halinde sınıflandırılır. Yakın zamanlarda bir de dördüncü dalga tartışması başlamıştır. Dalgalar yaklaşımı feminizmler tarihini ele almaktaki temel yöntemlerden biri olsa da, holistik (bütüncül) yaklaşıma sahip olmadığı, Batılı olmayan feminist hareketleri kapsamayı başaramadığı, “dalgalar” arasındaki geçişi görmezden geldiği ve ünlü ya da ana akım figür ile olaylar dışındaki etmenleri hesaba katmadığı için eleştirilir.

## 6. Etkinlik: Feminizmlerin Dalgaları

1. Kısım Aşağıdaki tabloyu inceleyin.

Birinci Dalga	İkinci Dalga	Üçüncü Dalga
18. yüzyıl sonundan 20. yüzyıl başına dek	İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'lere dek	1980'ler ve 1990'lar
Orta veya üst sınıf beyaz kadınlar	Orta veya üst sınıf beyaz kadınlar; beyaz olmayan ka- dınlar; işçi sınıftan kadınlar ve dünyanın dört bir yanından kadınlar	Her konumdan kadınlar
Liberal hareketlerle bağlantılı	Sosyalist, anarşist ve milliyetçi hareketlerle bağlantılı	Farklı türlerde hareketlerle bağlantılı, postmodern yorum- lar (post-feminizm) de dahil
Seçme hakkı ve bir ölçüye kadar siyasi eşitlik vurgusu; yardımlaşma/hayır kam- panyaları; kölelik ve alkol karşısı hareketlerle paydaşlık; kadınların eğitimsizliğinin ve şiddete maruz kalışlarının sorunsallaştırılması	Kadın hakları için daha kapsamlı kampanyalar; kamusal alanları sahiplenme çabaları; maddi fırsat ve yüksek eğitim talepleri; ırksal eşitsizliğe ve kadınlara yönelik şiddete karşı mücadele; son- radan cinsellik, aile, çalışma ortamı, üreme hakları (doğum kontrolü, kürtaj vb.) konula- rıyla ilgilenme	Toplumsal cinsiyet rolleri ve hakları konularına reviz- yonist yaklaşım; cinsiyetlerin kavramsal olarak sorgulanma- sı; kurumsal siyaset ve medya üzerinde eşit nüfuz talebi; ev içi şiddetle, cinsel şiddetle (tecavüz, genital mutilasyon/ kadın sünneti vb.), cinsel tacizle, kadına ve queer'lar ile LGBTİ'lere karşı şiddetle mü- cadele; ayrıca üreme hakları, annelik izni ve eşit maaş için mücadele
Mary Wollstonecraft, Emmeline Pankhurst, Olympe de Gouges, Jane Addams, Sojourner Truth, Elizabeth Blackwell ve başka figürler	Simone de Beauvoir, Betty Friedan, Shulamith Firestone ve başkaları; "Kadınlar Barış İçin Grev Yapıyor", kadın çalışmalarının ortaya çıkışı	Judith Butler, bell hooks ve başkaları; Üçüncü Dalga Doğ- rudan Eylem Ortaklığı; güçlü kadın ikonları: Madonna, Queen Latifa, Mary J. Blige; televizyon dizileri: Buffy the Vampire Slayer, Sex and the City, Girlfriends ve başkaları

2. Kısım: Farklı feminizm dalgaları arasındaki benzerlik ve farklılıkları aşağıdaki Venn şemasını kullanarak gösterin.







## 2. DERS

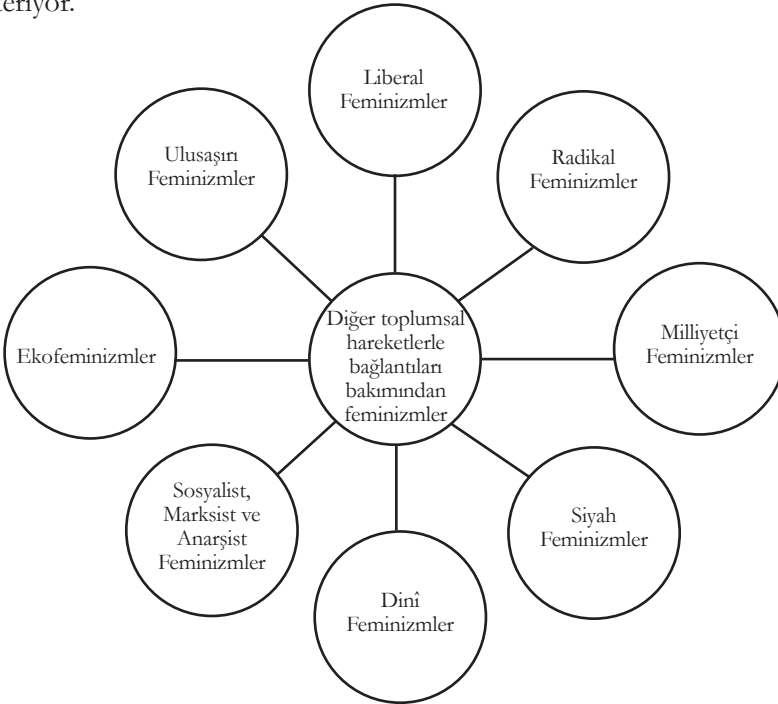
# DİĞER TOPLUMSAL HAREKETLERLE BAĞLANTILI OLARAK KADIN HAREKETLERİ VE FEMİNİST HAREKETLER

### Öğretmenler İçin Notlar

2. Ders dünyadaki kadın hareketleri ve feminizmler konusuna girişin devamı niteliğindedir. Bu dersin amacı öğrencilerin feminizmin monolitik bir kavram olmadığını, dünyanın dört bir yanında farklı bağlamlarda farklı feminizmler olduğunu ve bunların başka toplumsal hareketlerle yakından ilişkili olduğunu daha iyi anlamalarına yardımcı olmaktır.

Öğretmenler, tüm kısımları ve etkinlikleri sınıfta mı yapacaklarına yoksa bazılarını ödev olarak mı vereceklerine zamana ve öğrenciler ile öğretmenlerin tercihlerine bağlı olarak karar verebilirler.

Bu derste 18. yüzyıl sonundan çağdaş toplumlara dek kadın hareketlerini ve feminizmleri farklı toplumsal hareketler bağlamında ele almaya devam edeceğiz. Aşağıdaki tablo bu kadın hareketleri ve feminizmlerden bazılarını gösteriyor.



# 1. BÖLÜM

## LİBERAL FEMİNİZMLER

Liberal feminizmler toplumun ana akım yapısı içinde kalıp kadınları da bu yapıya entegre etmeye çalışır. Liberal feminizmlerin kökleri Aydınlanma Çağı fikirlerine dek gider. Liberal feminizmler kadınların haklarını erkeklerinkine eşitlenmesi ve eşit işe eşit ücret verilmesinin sağlanmasına yönelik siyasi ve yasal reformlar için mücadele eder.

### 1. Etkinlik: Kadınların Hakları

**1. Kısım:** Aşağıdaki iki alıntıyı okuyun. Birinci alıntı Fransız Devrimi esnasında Fransız Ulusal Meclisi'nde 26 Ağustos 1789'da onaylanan İnsan<sup>1</sup> ve Vatandaş Hakları Bildirgesi'nden (*Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*). İkinci alıntı ise 5 Eylül 1791'de Olympe de Gouges isimli bir feminist aktivist tarafından yayımlanan "Kadının ve Kadın Vatandaşın Hakları Bildirgesi"nden (*Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*).

#### 1. Alıntı:

"İnsan haklarına dair cehaletin, ihmalin ve hor görünün kamusal felaketlerin ve devletlerin yozlaşmasının yegâne sebebi olduğu kanaatiyle Ulusal Meclis çatısı altında toplanan Fransız halkı temsilcileri insanın doğal, reddedilemez ve kutsal haklarını bir bildirgeyle ilan etmeye karar vermiştir; bunu yapmaktaki gaye, bildirgenin toplumun her bir mensubunun önünde durarak onlara haklarını ve görevlerini sürekli hatırlatmasını sağlamak; yasama ve yürütme erklerinin eylemlerinin tüm siyasi kurumların amaçlarıyla ve hedefleriyle her an kıyaslanabilir olmasını, böylelikle yasama ve yürütmeye daha çok saygı duyulmasını sağlamak; son olarak da vatandaşların, tanımını bu andan itibaren basit ve itiraza kapalı ilkelere dayalı sıkıntılarının anayasanın düzenlenmesine katkıda bulunmasını ve herkesin mutluluğuna vesile olmasını sağlamaktır. Dolayısıyla Ulusal Meclis yüce varlığın da himayesi altında aşağıdaki insan ve vatandaş haklarını tanıy ve ilan eder:

1. İnsan özgür ve eşit haklara sahip olarak doğar ve yaşar. Toplumsal ayrımlar ancak ortak fayda esası üstüne kurulabilir.

[...]

4. Özgürlük, başkasına zarar vermeyen her şeyi yapma serbestliğidir; dolayısıyla her insanın sahip olduğu doğal hakların icrasının sınırları sadece, toplumun diğer üyelerinin de aynı hakları kullanmasını sağlayan sınırlardır. Bunlar ancak kanunla belirlenebilir.

5. Kanun yalnızca topluma zararlı olan eylemleri yasaklayabilir. Kanun tarafından yasaklanmamış hiçbir şeye engel olunamaz ve hiç kimse kanunun izin vermediği bir şey yapmaya zorlanamaz.

6. Kanun genel iradenin ifadesidir. Kanunun yapılış sürecine her bir vatandaşın şahsen veya temsilcisi yoluyla katılma hakkı vardır. Tüm

1 Türkçeye geleneksel olarak "insan" şeklinde çevrilen İngilizce "men" ve Fransızca "l'homme" sözcüklerine esasen "erkek" de denebilir. (ç.n.)

vatandaşlar kanunun gözünde eşit olduğundan herkes her türlü paye, kamusal mevkiye ve mesleğe layıktır. Bu da yeteneklere göre belirlenir, erdem ve meziyet dışında hiçbir ayırım gözetilemez.

[...]

10. Hiç kimse fikirleri sebebiyle susturulamaz; dinî inançlar da kanunla tesis edilmiş kamu düzenini bozmadan ifade edildikleri sürece bu kapsamdadır.

[...]

13. Kolluk güçlerinin ve idarenin masrafı için herkesin katkıda bulunması esastır. Bu sorumluluk vatandaşlar arasında, imkânlarıyla orantılı olarak adilane bölüştürülmelidir.

[...]

17. Mülkiyet dokunulmaz ve kutsal bir hak olduğu için hiç kimse bu haktan mahrum edilemez; tek istisna, kanun tarafından belirlenen kamusal gereksinimin bunu açıkça gerektirmesidir ki o halde dahi mülk sahibinin mutlaka önceden adil bir şekilde zararı karşılması gerekir.” (The Avalon Project, tarihsiz)

## 2. Alıntı:

“Kadının Hakları

Erkekler, adil olma yetiniz var mı? Bu soruyu soran bir kadın; soru sorma hakkını da elinden alacak değilsiniz herhalde. Söyleyin, size cinsiyetimi baskılamak üzere tahakküm kurma iradesini veren nedir? Gücünüz mü? Yetenekleriniz mi? Gözlerinizi yaratıcının bilgeliğine açın, uyum içinde yaşamak ister gibi görüldüğünüz tabiatı en görkemli haliyle didik didik edin ve gösterebiliyorsanız bana böylesine zalımce bir tahakküm örneği gösterin. Dönüp hayvanlara bir bakın, doğanın temel öğelerini ve bitkileri inceleyin, son olarak organik maddenin tüm değişimlerine bir göz atın ve size sonuçları gösterdiğimde kanıtları kabullenin; yapabiliyorsanız doğanın hâkimiyeti altındaki cinsleri arayın, inceleyin ve tasnif edin. Her yerde iç içe geçmiş olduklarını göreceksiniz; bu ölümsüz şaheserin içinde her yerde uyumlu bir birliktelik içinde işbirliği yapıyorlar.

Sadece insanın erkeği kendi istisnai durumunu bir ilkeye çevirmiş durumdadır. Erkek, bütün tuhaflığı ve körlüğüyle bilimin kibrine kapılarak –hem de bir aydınlanma ve bilgi çağında– cehaletin en galiz biçimine bürünmüş; kendi akli melekelerine yüzde yüz hâkim bir cinsiyete despotça hükmetmek istiyor; devrimi yaşar ve eşitlik hakkını talep eder gibi görünüyor ama sırf bu konuda başka bir söz daha etmemek için.

Kadının ve Kadın Vatandaşın Hakları Bildirgesi

Ulusal Meclis’in son oturumlarında ya da bir sonraki yasama döneminde karara bağlanması talebiyle:

Giriş

Anneler, kızlar, kız kardeşler [ve] halkın temsilcileri bir ulusal meclis çatısı altına girmeyi talep ediyorlar. Kadın hakları konusundaki bilgisizliğin, bu hakları görmezden gelmenin veya küçümsemenin kamusal felaketin ve hükümetlerin yozlaşmasının yegâne sebebi olduğuna inanan [kadınlar] kadının doğal, reddedilemez ve kutsal haklarını kanuni bir bildirme halinde sunmaya kararlıdır; bunu yapmaktaki gaye,

bildirgenin toplumun her bir mensubunun önünde durarak onlara haklarını ve görevlerini hatırlatmasını sağlamak; kadınların resmî eylemlerinin ve erkeklerin resmî eylemlerinin tüm siyasi kurumların amaçlarıyla her an kıyaslanabilir olmasını, böylelikle bu amaçlara saygı duymasını sağlamak; vatandaşların, tanımı bu andan itibaren basit ve itiraz götürmez ilkelere dayanan taleplerinin anayasayı, güzel ahlakı ve herkesin mutluluğunu gözetmesini sağlamaktır. Dolayısıyla en az diğer cinsiyet kadar güzel, anneliğin çilelerini çekerek de gösterdiği üzere en az diğeri kadar cesur olan cinsiyetin mensupları yüce varlığın da himayesi altında aşağıdaki Kadın ve Kadın Vatandaş haklarını tanıır ve ilan eder:

1. Kadın özgür doğar ve erkekle eşit haklara sahip olarak yaşar. Toplumsal ayrımlar ancak ortak fayda esası üstüne kurulabilir.

[...]

4. Özgürlük ve adalet, başkasının hakkını teslim etmekle mümkün olur; dolayısıyla kadının doğal haklarının icrası üstündeki tek sınırlama süregiden erkek tiranlığıdır; bu sınırlama doğa ve akıl kanunlarıyla düzeltilenektir.

5. Doğanın ve aklın kanunları topluma zararlı her türlü eylemi men eder; bu akli ve ilahi kanunlar tarafından yasaklanmamış hiçbir şeye engel olunamaz ve hiç kimse bu kanunlar tarafından emredilmeyen bir şeyi yapmaya zorlanamaz.

6. Kanun, genel iradenin bir ifadesi olmalıdır; tüm kadın ve erkek vatandaşlar kanun yapma sürecine şahsen ya da temsilcileri yoluyla dahil olmalıdır; kanunlar herkes için aynı olmalıdır, hukuk karşısında eşit olan kadın ve erkekler her türlü payeye, kamusal mevkiye ve mesleğe eşit derecede layık görülmelidir. Bu da yeteneklere göre belirlenmeli, erdem ve meziyet dışında hiçbir ayırım gözetilememelidir.

[...]

10. Hiç kimse fikirleri sebebiyle susturulamaz; kadın darağacına çıkma hakkına sahip olduğu gibi, eşit bir şekilde hatip kürsüsüne çıkma hakkına da sahip olmalıdır, eylemlerinin kanunun tesis ettiği kamu düzenine zarar vermemesi kaydıyla.

[...]

13. Kolluk güçlerinin ve idarenin masrafı için erkeğin ve kadının katkısı eşittir; kadın da bütün vazifeleri ve zorlu görevleri erkeklerle paylaşmaktadır; dolayısıyla mevki, istihdam, makam, unvan ve meslek dağılımında eşit olmamız gerekir.

[...]

17. Mülkiyet hakkı, ayrı da olsalar birlikte de olsalar iki cinsiyete birden aittir; bu hak ikisi için de kimsenin onları mahrum bırakamayacağı dokunulmaz ve kutsal bir haktır çünkü doğanın gerçek miras ilkesi budur; tek istisna, kanun tarafından belirlenen kamusal gereksinimin bunu açıkça gerektirmesidir ki o halde dahi mülk sahibinin mutlaka önceden adil bir şekilde zararını karşılaması gerekir.

Ek

Kadın, uyan artık; evrenin her bir yanında aklın çanları duyuluyor; haklarını keşfet. Doğanın kudretli egemenliği artık önyargılarla, bağnazlıkla, batıl inançlarla ve yalanlarla sarılı değil.” (Fundación Marge-nes y Vínculos, tarihsiz)

**2. Kısım:** İnsan Hakları Bildirgesi ile Kadın Hakları Bildirgesi, Fransız Devrimi hakkında neyi ortaya koyuyor? Sizce Olympe de Gouges bu metni niçin kaleme almıştı? Sizce metnini neden yeni bir biçim kullanarak yazmak yerine İnsan Hakları Bildirgesi'ni model alarak yazmayı tercih etmişti? Bu iki belgenin ortaya çıktığı bağlamı daha iyi anlayabilmek için Fransız Devrimi hakkında araştırma yapın. Araştırma sırasında notlar alın ve bu soruları sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

## 2. BÖLÜM SOSYALİST, MARKSİST VE ANARŞİST FEMİNİZMLER

Bu feminizm türleri, sosyalist, Marksist ve anarşist fikirlerden etkilenmiştir. Sosyalist ve Marksist feministler, kadınların kapitalizm ve özel mülkiyet gibi sistemler yoluyla nasıl ezildiğini araştırıp izah etmeye odaklanır. Ataerkil kapitalizmin, emekçileri ve özellikle de kadınları sömürerek ayakta kaldığını öne sürerler. Anarşist kadınlarsa aile, devlet vb. dahil olmak üzere her türlü hiyerarşiye karşı çıkarlar.

### 2. Etkinlik: Kadınlar İçin Anarşi Ne Vaat Ediyor?

**1. Kısım:** Aşağıdaki, anarşist ve feminist aktivist-yazar Emma Goldman'la yapılmış bir röportajdan alıntılanan metni okuyun.

“Evliliğe inanıyor musunuz?” diye sordum.

Önceki gibi hemen, ‘Hayır,’ dedi bu ufak tefek anarşist. ‘İki insan birbirini sevince herhangi bir hâkime, din adamına, mahkemeye ya da insan topluluğuna söz düşeceğine inanmıyorum. Birbiriyle nasıl ilişki kuracaklarına karar verecek olan kendileridir. Bu ilişki taraflardan birini ya da ikisini birden bıktırdığında da başladığı gibi sessizce bitirilebilir.’

[...]

‘Bu birliktelik,’ diye devam etti, ‘şimdiki gibi kadına güvence ve bir yuva sağlamak için değil, ortada bir aşk olduğu için kurulmalıdır ve bu durum ancak bir iç devrimle, yani anarşiyle mümkün kılınabilir.’

Goldman bunları gündelik bir şeyden bahsedercesine, son derece sakince söyledi ama gözlerindeki pırıltı, ‘iç devrimler’in harıl harıl çalışan beyninde çoktan başladığına işaret ediyordu.

‘Anarşi kadınlara ne vaat ediyor? Kadın için her şeyi ifade ediyor: özgürlüğü, eşitliği, yani kadının bugün sahip olmadığı her şeyi.’

‘Kadın bugün özgür değil mi?’

‘Özgür mü! Kocasının ve çocuklarının kölesi durumunda. Kadının iş dünyasına erkeklerle aynı şekilde dahil olması gerekir; kadın dünyanın her yanında erkeklerle eşit olmalıdır, hakikatte eşit olduğu gibi. Kadın en az erkek kadar kabiliyetli ama emek verdiği işlerde daha az ücret alıyor. Neden? Çünkü pantolon değil de etek giyiyor.’

'Peki erkeklerin fikrinde ideal ev hayatına ve bugün annenin etrafını saran değerlere ne olacak?'

'İdeal ev hayatymış! Kadın, hikâye kitaplarında anlatılan türden bir ev kraliçesi değil, hem kocasının hem de çocuklarının hizmetkârı, odalığı ve kölesidir. Bireyliğini tamamen kaybeder, taşımaya izin verilmeyen soyadını bile. Ya John Brown'un ya Tom Jones'un hanımıdır, o kadar. Ben [bugünkü] kadın hakkında bunları düşünüyorum.'" (Falk, 1992)

**2. Kısım:** Emma Goldman evliliğe neden inanmıyor? Anarşinin kadınlara ne vereceğini düşünüyor? Siz bu fikirler hakkında ne düşünüyorsunuz? Fikirlerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

### 3. BÖLÜM FEMİNİZM VE MİLLİYETÇİLİK

Bazı feminizmler, feminizm çoğunlukla ulus aşırı dayanışmayı içerdiği için milliyetçiliğin bu fikre zararlı olduğunu düşünür. Fakat kimileri de kapitalist küreselleşmenin bu yeni sömürgeci çağında, milliyetçiliğin bu sistem altında orantısız bir şekilde ezilen uluslardaki kadınların davalarına faydalı olabileceğini öne sürer.

#### 3. Etkinlik: İrlanda'nın Kızları

**1. Kısım:** Aşağıdaki, *History Ireland Magazine*'in internet sitesinden alınmış yazıyı okuyun.

"*Inghinidhe na hÉireann* / İrlanda'nın Kızları, Maud Gonne MacBride tarafından 1900'de kurulmuştur. Örgütlenme toplantısı, sonradan olacakları düşününce ironik bir şekilde 1900 Paskalya'sında gerçekleştirilmişti. Örgüt yalnızca kadınlara yönelikti ve Azize Brigid'i koruyucu azize olarak seçmişti. Siyasi, toplumsal ve feminist bir gündeme sahipti: İrlanda Parlamenti Partisi'ne ve Birleşik Krallık içinde kalıp özyönetim isteyen harekete karşıydı ve tam bağımsızlık istiyordu; İrlandalılar için İrlanda hareketini, sonradan Sinn Féin tarafından dillendirilen kendi kaynaklarına dayanma siyasetini, okullarda ücretsiz yemek verilmesini ve kadınların seçme hakkını savunuyordu. İrlanda'ya has kültürel etkinliklere odaklanan programlar hazırlıyor ve ulusal farkındalık yaratmak için çaba gösteriyordu. *Inghinidhe na hÉireann* hedeflerini şöyle açıklıyordu: İrlanda'nın tam bağımsızlığını yeniden sağlamak; İrlandaca ve İrlanda edebiyatı, tarihi, müziği, sanatı konularında özellikle gençlere eğitim verilmesini sağlamak (örgüt bu amaçları çerçevesinde dersler açılmasını organize ediyordu); İrlanda mallarının kullanımını destekleyip yaygınlaştırmak; 'düşük kalitede' İngilizce kitapların okunmasını ve yaygınlaştırılmasını, İngilizce şarkıların söylenmesini, tiyatro ve müzik salonlarındaki 'bayağı' İngiliz eğlencelerine katılımı önlemek; İrlanda halkının sanatsal beğenilerine ve saflığına büyük zarar verdiği görülen İngiliz nüfuzuyla her alanda savaşmak ve 'Ulusal Amaçlar Fonu' isimli bir fon kurmak." (*History Ireland Magazine*, tarihsiz)

**2. Kısım:** *Inghinidhe na hÉireann* örgütünün faaliyet gösterdiği tarihsel bağlamı araştırın. Araştırmanıza dair notlar alın. Bu örgütün milliyetçiliği feminizm ve sosyalizm öğeleriyle nasıl bağdaştırdığını sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

## 4. BÖLÜM RADİKAL FEMİNİZMLER

Radikal feministler, kadınların ezilmesinin temel sebebi olarak erkek üstünlüğünü ve patriarkayı görür. Radikal feminizmlerle feminizmin diğer kolları arasındaki temel fark, radikal feministlerin iktidar dağılımında eşitlik sağlamaya yönelik çaba göstermiyor oluşlarıdır. Bunun yerine, toplumun bütün yapısını dönüştürerek patriarkayı ortadan kaldırmayı hedeflerler.

Sosyoloji ve kadın çalışmaları alanında akademisyen Judith Lorber, *The Variety of Feminisms and their Contributions to Gender Equality* [Feminizmlerin Çeşitliliği ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Katkıları] isimli kitabında şunları söyler:

“Radikal feminizm, patriarkanın yok edilmesinin güçlüğüne kökünün –kadınların farklı ve aşağı olduğu inancının– çoğu erkeğin bilincinin derinliklerine işlemiş olması olduğunu savunur. Radikal feministlerin iddialarına göre patriarkaya direnmenin en iyi yolu hiyerarşik olmayan, destekleyici ve sadece kadınların olduğu alanlar yaratarak kadınların sürekli cinsiyetçi engelleme ve küçük düşürmelere, cinsel taciz, tecavüz ve şiddet tehdidinde maruz kalmadan düşünebilmelerini, eyleme geçebilmelerini, yaratabilmelerini mümkün kılmaktır. Kadın odaklı sağlık birimleri, saldırıya uğramış kadınlar için güvenli evler, tecavüz mağdurları için danışma ve yasal yardım merkezleri, bir kadın kültürü, hatta bir kadın dini ve ahlakı kurmaya yönelik heyecan verici olasılıklar kız kardeşlik bağlarını ve erkeklerden ayrı durma gereğini kuvvetlendirmiştir.

Radikal feminizmler erkek egemen kültürü tam tersine çevirir. Erkek egemen toplumların tüm özelliklerini –nesnellik, mesafe, soğukkanlılık, agresiflik ve rekabetçilik– ele alıp bunları savaşların, yoksulluğun, tecavüzün, fiziksel saldırının, çocuk istismarının ve enestinin sebepleri olarak görürler. Kadınların yaptığı işleri –besleme, bakma, işbirliği yapma, karşılık gözetme; bedenlere, zihinlere ve ruha kulak verme– takdir ederler. Radikal feminizme göre önemli olan değerler yakınlık, imkân, sıcaklık, bakım ve paylaşımdır ve bunlar kadınların gündelik eylemleri yoluyla, kendi bedenleri ve çocuklarının bedenleriyle olan deneyimleriyle, gündelik yaşam çabası içinde geliştirdiği değerlerdir. Erkekler de ‘annelik’ yapacak olsalar bu özellikleri kazanabilirler ama çok az erkek bunu yaptığı için bu değerler kadınlar arasında çok daha yaygındır.” (Lorber, 1997)

#### 4. Etkinlik: FEMEN Hareketi

1. **Kısım:** Aşağıdaki, FEMEN hareketinin internet sitesinden alınmış yazıyı okuyun.

“Erkeklerin ekonomik, kültürel ve ideolojik işgali altında bulunan bir dünyada yaşıyoruz. Bu dünyada kadın köledir, her türlü sahiplik hakkından ama en önemlisi de kendi bedenine sahip olma hakkından alıkonulmuştur. Kadın bedeninin bütün işlevleri patriarka tarafından katı bir biçimde denetlenip düzenlenmektedir. Kadından ayrılmış olan beden, canavarca bir patriarkal sömürünün nesnesidir; vâris, artı değerden doğan kâr, cinsel keyif ve pornografik gösteri üretimi için kullanılır. Kadını bastırmanın kilit enstrümanı bedeni üzerinde tam hâkimiyet kurmaktır; kadının özgürleşmesinin anahtarı ise cinsel atılımdır. Bedeninde hak sahibi olduğunu açıkça ifade etmesi kadının özgürleşmesinin ilk ve en önemli adımudur. Patriarkadan özgürleşmiş kadın çıplaklığı sistemin mezar kazıcısıdır, kadın özgürleşmesinin militanca bir manifestosu ve kutsal bir sembolüdür.

FEMEN’in çıplak saldırıları tarihsel kadın-sistem çatışmasının açık sınır ucudur, bu çatışmanın en görsel ve en uygun tasviridir. Aktivistin çıplak bedeni, patriarkaya yönelik nefretin örtüsüz ifadesi ve kadın devriminin yeni estetiğidir.” (FEMEN, tarihsiz)

2. **Kısım:** FEMEN hareketi kadın bedenini ve çıplaklığını feminist mücadele açısından neden bu derece önemli görüyor? Fikirlerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

#### 5. BÖLÜM SİYAH FEMİNİZMLER

Siyah feminizmler cinsiyetçiliğin, sınıf baskısının ve ırkçılığın birbiriyle bağlantılı olduğunu öne sürer. Bu kavramların birbiriyle ilişkili olma haline “kesişimsellik” denir. Eleştirel ırk teorisi alanında çalışan Kimberlé Crenshaw, “kesişimsellik” kavramını 1989’da, üst üste binen ya da kesişen toplumsal kimliklerin –özellikle de azınlık kimliklerinin– baskı, hâkimiyet veya ayrımcılık sistemleriyle ve yapılarıyla nasıl ilişkilendiğini göstermek amacıyla kullanmıştır.

#### 5. Etkinlik: Siyah Feminizm

1. **Kısım:** Aşağıdaki, bir akademik aktivizm platformu olan blackfeminism.com sitesinden alınmış metni okuyun.

“Siyah feminizm, siyah kadınları yeni ve eleştirel düşünce yöntemleriyle güçlendirmeyi amaçlar; bu düşünce yöntemleri siyah kadına, yaşadığı toplumsal sorunlar ile eşitsizliğin, ırkçılık ile cinsiyetçiliğin birlikteliğinden doğduğunu ve karşılıklı inşa edilmiş baskı sistemle-



riyle ortaya çıktığını fark ettirir. 19. yüzyıldaki siyah feminist aktivizmine Sojourner Truth gibi isimler örnek verilebilir. Başka bir siyah kadın, Anna Julia Cooper, 1892’de yazdığı *A Voice from the South* [Güney’den Bir Ses] kitabında toplumsal değişim için siyah kadınların çıkardığı sesin ne kadar önemli olduğunu anlatır. Bir başka önemli siyah feminist, aktivist ve gazeteci Ida B. Wells, 1890’larda linç etme pratiğine karşı güçlü bir mücadele başlatır. Bu üç kadının ve başka siyah kadınların eserleri, siyah toplum siyasetinin siyah erkeklerden gelen cinsiyetçiliğe, beyaz feministlerden gelen marjinalleştirme çabalarına ve beyaz erkeklere ayrıcalık tanıyan sistemden gelen hak gasplarına karşı toplumsal adalet fikrinin temellerini attığını gösterir. Siyah feminizmin önemli yanlarından biri kesişimsellik. Kesişimsellik toplumsal cinsiyet, ırk ve diğer toplumsal kategorilerin etkileşim kurarak belli bir hayat biçimini ortaya çıkarmasını anlatır.” (Black Feminisms, tarihsiz).

**2. Kısım:** Sojourner Truth, Anna Julia Cooper veya Ida. B. Wells’in hayatını ve fikirlerini araştırın. Araştırmanız esnasında notlar alın ve kesişimselliğin siyah feminizm için ne gibi bir önem taşıdığını sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

## 6. BÖLÜM

### DİN VE FEMİNİZM

21. yüzyıl dinsellik ve tinsellikte bir canlanmaya tanık oluyor; bunu dinlerin yeniden yorumlanması olarak görmek de mümkün. Hıristiyanlık, İslam ve diğer inançlar ile kadınlığın uyumsuzluğuna dair kabullerin geçersiz olduğu öne sürülüyor. Dünyanın farklı yerlerindeki Müslüman kadınlar, eşitsizliğin kökenlerini yalnızca ekonomik arka planda ve ideolojik öncüllerde gören feminist yaklaşımlara yönelik eleştirilerini dillendiriyorlar. Dahası, kadın hareketleri ile feminist hareketlerdeki kimlik siyasetlerine ve farklı kültürel tecrübelere odaklanıyorlar. Dinî feminizmler eşitliği kendi inançlarının bakış açısına dayanan ahlaki, toplumsal ve tinsel çerçeve içinde anlamaya çalışıyor. Hıristiyan feministler (kimileri “Hıristiyan eşitlikçi” tabirini tercih ediyor) için öne çıkan sorunlardan bazıları kadınların din görevlisi olabilmesi, evlilikte Kutsal Kitap’a uygun bir eşitlik gözetilmesi, kadınların tinsel ve ahlaki kapasitelerinin eşitliğinin kabul edilmesi ve üreme hakları yer alır. Benzer bir şekilde tarihçi Margot Badran İslami feminizmi de “İslami bir paradigma içinden seslendirilen bir feminist söylem ve pratik” olarak niteler (Badran, 2002).

Örnek olarak Christian Feminism Today’in sitesini ziyaret edebilirsiniz: <https://ewc.com>

## 6. Etkinlik: İslami Feminizmler

**1. Kısım:** Aşağıdaki, Liv Tønnessen tarafından yapılmış “İslami Feminizm” başlıklı bir sunumdan alınmış metni okuyun.

“Mir-Hosseini diyor ki, İran İslam Cumhuriyeti yıllar içinde değiştiği, Müslüman kadın aktivistler devletin kullandığı şeriat kurallarındaki patriarkal kanunların İslami açıdan adil olmadığına gitgide daha çok inandılar. İranlı kadınlar devletin şeriat kurallarının kamu hukuku ve özel hukuk açısından yorumlanması konusundaki yetkiyi elinde tutmasının meşruiyetini sorgulamaya başladılar. İran’daki İslami feministler devleti destekliyor değil, devletin kendisinin de başvurduğu Kuran’ı kullanarak o devletten haklarını teslim almaya çalışıyorlar. Mir-Hosseini şöyle soruyor:

Şeriatın esas aldığı metinlerin kadınlara dayattığı kısıtlamalar ne ölçüde ve hangi yöntemlerle yeniden düzenlenebilir? [...] Şeriatın bir ‘feminist’ yeniden okumasını yapmak mümkün, hatta gitgide kaçınılmaz hale geliyor [...] Durum böyle çünkü şeriatın muhafızları bir kere iktidara geldikten sonra kendi gündemlerinin ve söylemlerinin çelişkili hedefleriyle, yani aynı anda aileyi yüceltme ve kadınları İslam’daki ‘hakiki ve yüce’ konumlarına geri getirme hedefiyle yüzleşmek zorunda kaldılar. Sonuç olarak ortaya çıkan gerilim –bu gerilim normalde şeriatın doğasında olsa da modern devletle özdeşleşince iyice şiddetlenir– şeriat kurallarının İslam hukukunun tarihinde hiç görülmemiş bir ölçekte yeniden yorumlanmasına kapı arıyor.

Ziba Mir-Hosseini’ye göre İslamcılığın ortaya çıkışı, feminizm ve İslam arasında süregelen diyalog için bir koşul oluşturmuştur.

İslami feministler, bugün İslami kanunlara tabi olarak yaşayan Müslüman kadınların maruz kaldığı eşitsizlikleri kabul ediyor ve İslam dünyasının birçok yerinde çoğunlukla medeni kanuna ya da evlilik kanunlarına başvuruyorlar. Suad Joseph’e göre özellikle medeni kanun ‘İslam dünyasındaki feminist mücadele için bir eşik’ niteliğindedir. Fakat İslami feministler medeni kanun yoluyla İslam kanunlarının ortadan kaldırılmasını savunmaz; onlara göre çözüm İslam’ın temel değerlerinin yeniden yorumlanması yoluyla kadının güçlendirilmesidir. İslami feministlerin temel argümanı, Kuran’ın tüm insanlar için eşitlik ve adalet ilkesini savunduğu ama bugünün Müslüman toplumlarında kadın-erkek arasındaki eşitlik uygulamasının patriarkal fikirler, gelenekler ve pratikler yoluyla zedelenmiş olduğudur.

Esasında İslami feministler bu süreç için çoğu zaman yeniden yorumlama ifadesini değil, onun yerine ‘yorumu kaldırma’ tabirini kullanırlar.” (Tønnesse, 2014)

**2. Kısım:** İslami feminizmlerin din dışı feminizmlere yönelik itirazı nedir ve İslam’la nasıl bağdaşırlar? Fikirlerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

## 7. BÖLÜM

### ULUS AŞIRI FEMİNİZMLER

Ulus Aşırı Feminizmler küreselleşmenin ve kapitalizmin farklı uluslara, ırklara, toplumsal cinsiyetlere, sınıflara ve cinsiyetlere mensup kişileri nasıl etkilediğiyle ilgilendir. Ulus aşırı feminizmler farklılıkları ve sınırları tanımakla birlikte dayanışma inşa etmeyi ve o sınırları aşmayı hedefler.

#### 7. Etkinlik: Siyah Giyen Kadınlar

**1. Kısım:** Aşağıdaki, Siyah Giyen Kadınlar ağının internet sitesinden alınmış metni okuyun.

“Küreselleşme ve ulus aşırılık 21. yüzyıl hareketlerinin önemli bir parçası. Bunun etkisini kadın hareketlerinde de görmek mümkün. Siyah Giyen Kadınlar, dünyanın farklı yerlerinde çeşitli grupları bünyesinde bulunduran bir ulus aşırı ve antimilitarist kadın ağıdır. Örneğin Sırbistan’daki antimilitarist kadınlar, Filistinlilerin İntifada hareketi konusundaki tepkilerini ‘İşgali Durdur’ mesajıyla dile getirmek için İsrail’deki Siyah Giyen Kadınlar’la işbirliği yapıyor.

Siyah Giyen Kadınlar kimdir?

Siyah Giyen Kadınlar adil bir barışa adanmış ve adaletsizlik, savaş, militarizm ile diğer şiddet biçimleriyle etkin olarak mücadele eden, dünya çapında bir kadın ağıdır. Bunları dünyanın farklı bölgelerinde farklı şekillerde tecrübe eden kadınlar olarak birbirimizin hareketlerini destekliyoruz. Önemli bir odak noktamız da kendi devletlerimizin militarist politikalarına karşı çıkmak. Biz bir örgüt değiliz, bir iletişim aracı ve eylem formülüyüz.

[...]

Feminist bir perspektif

Siyah Giyen Kadınlar gruplarının bir anayasası ya da manifestosu yok fakat bakış açımız, eylemlerimiz ve sözlerimizden açıkça anlaşılabilir. Örneğin feminist bir kavrayışa sahip olduğumuz açıktır: Erkeklerin kadınlara evde ve toplumsal hayatta uyguladığı şiddet, savaşta da barışta da birbiriyle ilişkilidir. Şiddet, kadınları kontrol altında tutmanın bir aracı olarak kullanılmaktadır. Kimi bölgelerde bu tespitimizi paylaşan erkekler Siyah Giyen Kadınlar’ı destekliyor ve hareketimize yardımcı oluyor; Siyah Giyen Kadınlar da savaşa gitmeyi reddeden erkekleri destekliyor.” (Women in Black, tarihsiz)

**2. Kısım:** Yaşadığınız toplum içinde bir Siyah Giyen Kadınlar ağı bulunup bulunmadığını araştırın, varsa ne tür hedefleri ve etkinlikleri olduğunu öğrenin. Araştırmanız esnasında notlar alın ve bu hedefler ile etkinliklere dair fikirlerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

## 8. BÖLÜM

### EKOFEMİNİZMLER

Ekofeminizmler doğa üstünde kurulan tahakkümle kadınların sömürüsü arasında bağlantı kurar. Ekofeminizm aynı zamanda çevre meselelerini feminist bir perspektifle ele alan kesişimsel bir yaklaşımdır.

#### 8. Etkinlik: Ekofeminizm

1. **Kısım:** Aşağıdaki, akademisyen ve ekofeminist Maria Mies ile Vandana Shiva tarafından kaleme alınmış metni okuyun.

“Kapitalist-patriarkal perspektif, farklılığı hiyerarşik olarak değerlendirir ve tektipliği eşitliğin ön şartı sayar. Amacımız bu dar görüşün ötesine geçmek, farklılığımızı dile getirmek ve Kuzey’in Güney’e, erkeğin kadına hükmetmesini sağlayan, gitgide daha fazla kaynağın daha da eşitsizce dağıtılacak ekonomik çıkarlar uğruna ve doğaya hükmetmek üzere yağmalanmasına izin veren yapıları farklı şekillerde hedef almaktır..

[...] Kadınlar her yerde çevre yıkımına ilk karşı çıkanlar oldu. Ekoloji hareketleri içindeki aktivistler olarak bilim ile teknolojinin toplumsal cinsiyet ayrımcılığı yaptığını anladık ve pek çok başka kadın gibi biz de erkek ve doğa arasındaki sömürüye dayalı hâkimiyet ilişkisi ile (bu ilişki 16. yüzyıldan bu yana indirgemeci modern bilim tarafından şekillendirilmektedir) erkek ve kadın arasındaki, çoğu patriarkal toplumda, hatta modern sanayi toplumlarında varlığını sürdüren sömürüye dayalı, baskıcı ilişkinin yakından ilişkili olduğunu gördük... Şimdiki dünya sisteminin nihai sonucu gezegenimizdeki hayatı tehdit eder nitelikteyse, her canlıya içkin hayatta kalma dürtüsünü ve kararlılığını canlandırıp beslemek hayati bir önem taşıyor.” (Mies ve Shiva, 1993)

Vandana Shiva’yla yapılan Ekofeminizm konulu röportajı bu bağlantıdan izleyebilirsiniz:

<https://www.youtube.com/watch?v=fM8TLXjpWk4>

Çevrecilik ve feminizmin ekofeminizm yoluyla nasıl ilişkilendiğini bu bağlantıdaki videodan izleyebilirsiniz:

<https://www.youtube.com/watch?v=jM524nIzQdQ>

2. **Kısım:** Çevrecilik ve feminizm arasındaki ilişkilere dair fikirlerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

### 3. DERS

## KADIN HAREKETLERİ VE FEMİNİZMLERE DAİR GRUP ARAŞTIRMASI VE SUNUMLAR

#### Öğretmenler İçin Notlar

3. Ders'in amacı öğrencilerin farklı bağlamlardaki belli kadın hareketleri ve feminizmler hakkında daha fazla bilgi edinmesini, edindiği bilgiyi geliştirmesini ve paylaşmasını, ayrıca eleştirel düşünce, araştırma, sunum ve tartışma becerilerinin gelişmesini sağlamaktır. Araştırma sürecinde öğrenciler aktif rol alacaktır ve dersin sonunda birbirlerini bir form yoluyla değerlendireceklerdir. Öğretmenler öğrencilere araştırmalarına başlangıç teşkil edecek kaynaklar sağlayabilir ama öğrencilerin bağımsız olarak kaynak araştırması da teşvik edilmelidir.

Bu derste belli bir kadın hareketi ve/veya feminizm türü hakkında grup araştırması yürüteceğiz. Araştırmanın ardından gruplar olarak sınıfta sunum yapıp tartışacağız.

#### Grup Sunumunun İçeriği

Grup araştırmasının sonucunda ortaya çıkacak sunum:

- belli bir kadın hareketi ve/veya feminizm türünün tanımını vermesi ve temel özelliklerini açıklamalıdır;
- seçilen kadın hareketi ve/veya feminizm türünün amaçlarını, nihai hedefini ve kullandığı yöntemleri açıklamalıdır;
- seçilen kadın hareketi ve/veya feminizm türünün tarihindeki önemli gelişmeleri ve kişileri incelemelidir;
- seçilen kadın hareketi ve/veya feminizm türünün zaman içindeki dönüşümünü ve/veya farklı hareketlere evrimleşmesini tartışmalıdır;
- seçilen kadın hareketi ve/veya feminizm türünün daha geniş bir toplumsal hareketler çerçevesi içindeki rolünü değerlendirmelidir;
- sunumu yapanların kendi bakış açılarını ve yorumlarını içermelidir.

#### Grup Sunumunun Yapısı ve Sunulma Süreci

- Sunum farklı şekillerde yapılabilir (slayt gösterisi, sözlü anlatım, canlandırma, poster sunumu, performans, yuvarlak masa tartışması vb.). Metin doğrudan kâğıttan veya slayttan okunamaz.
- Sunumun belirgin bir yapısı olmalıdır.
- Sunum yaratıcı bir şekilde yapılmalıdır.
- Sunum dinleyicilerin ilgisini çekecek şekilde hazırlanmalıdır.
- Grubun her üyesi sunumda aktif bir rol almalıdır.

- Sunum yapanlar beden dillerini, seslerini ve konuşma tarzlarını etkin bir şekilde kullanmalıdır.
- Sunum önceden kararlaştırılacak süre aralığında olmalıdır.
- Sunumda konuyla ilgili ve anlatımı destekleyen görsel öğeler kullanılmalıdır.

### Kaynaklar

- Görseller de dahil olmak üzere araştırma ve sunum sürecinde kullanılan her türlü kaynak için uygun şekilde referans verilmelidir.

### Değerlendirme

- Sunum değerlendirmesi hazır bir form kullanılarak yapılacaktır.

## Grup Sunumları İçin Öğrencilerin Değerlendirme Formu

### Konu:

### Grup üyeleri:

	Mükemmel 4	İyi 3	Orta 2	Zayıf 1
<b>İçerik</b>				
Sunum, konusu olan kadın hareketi ve/veya feminizm türünün tanımını veriyor ve temel özelliklerini açıklıyor.				
Sunum, konusu olan kadın hareketi ve/veya feminizm türünün amaçlarını, nihai hedefini ve kullandığı yöntemleri açıklıyor.				
Sunum, konu aldığı kadın hareketi ve/veya feminizm türünün tarihindeki önemli gelişmeleri ve kişileri inceliyor.				
Sunum, konu aldığı kadın hareketi ve/veya feminizm türünün zaman içindeki dönüşümünü ve/veya farklı hareketlere evrimleşmesini tartışıyor.				
Sunum, konu aldığı kadın hareketi ve/veya feminizm türünün daha geniş bir toplumsal hareketler çerçevesi içindeki rolünü değerlendiriyor.				
Sunum yapanların kendi bakış açılarını ve yorumları içeriyor.				
<b>Sunumun Yapısı ve Sunuluş Biçimi</b>				
Sunum belirgin bir yapıya sahip.				
Sunum yaratıcı bir şekilde yapıldı.				
Sunum dinleyicinin ilgisini çekecek yapıdaydı.				
Grubun her üyesi sunumda aktif bir rol aldı.				
Sunum yapanlar beden dillerini, seslerini ve konuşma tarzlarını etkin bir şekilde kullandılar.				
Sunum önceden kararlaştırılan süre aralığında yapıldı.				
Sunumda konuyla ilgili ve anlatımı destekleyen görsel öğeler kullanıldı.				
<b>Kaynaklar</b>				
Görseller de dahil olmak üzere araştırma ve sunum sürecinde kullanılan her türlü kaynak için uygun şekilde referans verildi.				
<b>Ek Yorumlar</b>				

## 1, 2 VE 3. DERSLER İÇİN OKUMA ÖNERİLERİ

### Kitaplar ve Makaleler

Donovan, Josephine. 2012. *Feminist Theory: The Intellectual Traditions*. New York: Continuum.

Echols, Alice ve Ellen Willis. 2009. *Daring to Be Bad: Radical Feminism in America, 1967-1975*. University of Minnesota Press.

Gamble, Sarah. 2009. *The Routledge Companion to Feminism and Postfeminism*. Londra: Routledge Taylor and Francis Group.

Hill-Collins, Patricia. 2015. "Intersectionality's Definitional Dilemmas." *Annual Review of Sociology* (41): 1-20.

hooks, bell. 2014. *Feminism is for Everybody. Passionate Politics*. New York: Routledge.

### İnternet Siteleri

Genderbread Person adlı internet sitesi ve eğitim aracı: <https://www.genderbread.org/>.





## 4.1. DERS

# 19. VE 20. YÜZYILLARDA OSMANLI İMPARATORLUĞU VE TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETLERİ

### Öğretmenler İçin Notlar

4.1. Ders, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye bağlamına odaklanır. Ders, 19. yüzyıl sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hareketlerinin nasıl ortaya çıkıp büyüdüğünü ve bu hareketlerin erken Cumhuriyet döneminde nasıl geliştiğini ele almak üzere tasarlanmıştır.

Bu derste 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye bağlamında kadın hareketlerini inceleyeceğiz. Bu dönemde kadın hareketlerinin nasıl ortaya çıktığını, hangi kadın örgütlerinin var olduğunu, bunların hedeflerini ve etkinliklerini keşfedeceğiz. Ayrıca çeşitli birincil ve ikincil kaynaklara dayanarak kadın hareketlerine dair bir anlatı kurgulamaya çalışacağız.

## 1. BÖLÜM GENEL BAKIŞ

### Öğretmenler İçin Notlar

Bu bölüm ders öncesi okuma olarak ödev verilebilir, derse giriş okuması olarak kullanılabilir ya da öğretmenler tarafından kısa bir ders anlatımı şeklinde sunulabilir. Dersin ilerleyen aşamalarında bu kısma –modern kadın hareketlerinin ve feminist hareketlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ortaya çıkışına ve erken Cumhuriyet dönemindeki gelişmelerine– tekrar tekrar dönülecek.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda farklı dinî toplumlara mensup ve farklı bakış açılarına sahip orta ve üst sınıf kadınlar, hem özel hem kamusal alanda yaşadıkları ortak sıkıntıları birlikte tartışmaya başladı. Evlerinde daha fazla saygı görmek, kamusal alanda da daha fazla pay sahibi olmak istiyorlardı. Ana akım liberal ilerleme ve gelişme dalgası da mücadelelerine destek oldu. Kadınların sesleri önce Selanik, Edirne ve İstanbul'da yaşayan,

Avrupa'daki ve Tiflis'teki entelektüel çevrelerden etkilenmiş gayrimüslimler arasında yükseldi. Çoğunlukla dile getirilen problemler arasında şunlar vardı: kadınların eğitim alamayışı, yasal haklarının kısıtlı olması, kamusal alanda varlık gösteremeyişleri ama pek azı siyasi hak talebinde bulundu. İlk kadın dergileri Yunanca, Ermenice, Fransızca ve Türkçe gibi çeşitli dillerde çıktı.

Kadınlar II. Meşrutiyet döneminde, 1908'den sonra daha etkin olmaya başladı. Daha çok kadın eğitim alabiliyordu. Kimi kadınlar gösterilere katılıyor, özel toplantılar ve kamuya açık konferanslar düzenliyor, yeni kadın cemiyetleri ve dergileri kuruyor, iş istiyor ve giyim kuşam kanunlarının düzenlenmesi talebinde bulunuyorlardı (örneğin 1915'te kadınların ofis işi yaparken feracelerini çıkarmalarına izin verildi). Ekonomik hayata katılmaya yönelik ilgi de gitgide artıyordu. Kadınların ekonomik bağımsızlıklarını sağlayabilmeleri için meslek kursları açıldı.

Kadınların faaliyetleri Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve daha sonra Cumhuriyet'in kurulması sürecinde de devam etti. Bu savaşlar, dünyanın her yerinde olduğu gibi, kadınların hayatında çeşitli değişikliklere yol açtı. Kadınların kamusal alandaki görünürlüğü arttı. Ailelerinin geçimini sağlamasına destek oldular ve işyerlerinde çoğunlukla erkeklerin yerlerini aldılar. Bu yıllarda bazı kadın grupları ulusal söylemlere daha sıkı sarılarak siyasi bir parti kurmayı da denedi. Birtakım kadın grupları, yardımlaşma kapsamını aşan ve kadınların değişmesini sağlayan entelektüel programlar organize etti.

Fakat Abdülhamid döneminde, 1915'te, Kurtuluş Savaşı esnasında ve 1923'teki mübadelede yaşanan sürgün, tehcir ve katliamlar bu dönemin kadınlar için zor geçmesine sebep oldu. Eski Osmanlı coğrafyasındaki kadın hareketi için büyük bir kırılma yaşandı çünkü Ermeni ve Rum kadın aktivistler ya ölmüş ya da bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştı; böylelikle Türkiye'deki hareket kan kaybetti ve yarım kaldı. Ortaya çıkan Türk ulus devleti kadın mücadelesini hem destekledi hem de kısıtladı. Devlet birtakım liberal reformlarla kadınların eğitim ve seçme haklarını teslim etti. Ancak bu devlet feminizmi "onlara haklarını verdik" söylemini benimsedi ve eşitlikçi kadın aktivizmini yönetip üstünde hüküm kurmaya çalıştı. Kadın hareketi 1980'lere kadar kadınların –özellikle kırsal bölgelerde– eğitim alma hakları ve siyasi haklarının yanı sıra ara sıra dile getirilen namus cinayetleri ve şiddet konularına sıkıştı.

## 1. Etkinlik: Osmanlı'nın Son Döneminde Kadın Hareketleri

### Öğretmenler İçin Notlar

1. Etkinlik, 1. Ders için bir ısınma alıştırması olarak kullanılabilir. Öğrencilerin 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında kadın hareketlerinin Osmanlı İmparatorluğu içinde oynadığı aktif rolü daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir.

**1. Kısım:** Aşağıdaki, feminist tarihyazımı konusunda uzmanlaşmış siyaset bilimci Serpil Çakır'ın *Osmanlı Kadın Hareketi* kitabından derlenen tabloyu inceleyin (Çakır, 2016, s. 87-131).

Kuruluşun İsmi	Özellikleri
<i>Azganver Hayouhats Enkeroutioun (Erm. Ermeni Yurtsever Kadın Topluluğu)</i>	Topluluk 1879'da Zabel Hancıyan tarafından İstanbul'da, kızlar için okullar açmak ve Anadolu'daki Ermeni kadınların eğitimine katkı sağlamak için kurulmuştur. Topluluk 1879-1884 arasında taşrada 10 okul açmıştır.
<i>Dprotsaser Tiknants Enkeroutioun (Erm. Okulsever Hanımlar Topluluğu)</i>	Topluluğun amacı Ermeni kadınların eğitim almasını sağlamak ve taşra için öğretmen yetiştirmektir. 1879'da kuruldu. Topluluğun kurucuları Ortaköy Kız Ortaokulu mezunlarıydı. Mart 1919'da bir yetimhane de açtılar.
<i>Muhadenet-i Nisvan Cemiyeti (Kadınların Dostluğu Topluluğu)</i>	Fatma Aliye Hanım tarafından 1896'da İstanbul'da kurulan topluluk, Osmanlı kadın topluluklarının öncülerinden biriydi.
<i>Beyoğlu Rum Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi (Beyoğlu Rum Kadın Hayır Topluluğu)</i>	Topluluk, muhtaç durumdaki kadınlara yardım etmek için 1887'de İstanbul'da kuruldu.
<i>Türk ve Ermeni Kadınlar İttihat Cemiyet-i Nisvaniyesi (Türk ve Ermeni Kadınlar Hayır Toplulukları Birliği)</i>	Gayrimüslim kadınlar tarafından esasen gayrimüslim kadınları gözeterek kurulan ama Müslüman kadınların üyeliğine de açık olan topluluklara bir örnek.
<i>Şevkat-i Nisvan (Kadınların Şefkati) ve daha sonraları Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi (Osmanlı Kadınları Şefkat Yardım Topluluğu)</i>	Topluluk Emine Semiye Hanım tarafından 1898'de Selanik'te, yoksul kadınlara ve yetimlere yardım etmenin yanı sıra özellikle kızlara eğitim verecek okullar açmak için kuruldu.
<i>Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi</i>	Nezihe Muhittin ve Halide Edib tarafından kurulan bu topluluğun asli amacı Balkan Savaşları esnasında bağış toplayarak Osmanlı ordusunu desteklemektir.
<i>Müslüman Kadın Birliği ve sonraları Sulhperver Türk Kadınlar Cemiyeti (Barışsever Türk Kadınlar Topluluğu)</i>	Bu topluluğun amacı yoksullar için yardım toplamak olsa da sonradan ismini değiştirerek Birinci Dünya Savaşı sırasında barışı savunan konferanslar düzenlemeye odaklandı.
<i>İttihat ve Terakki Cemiyeti Kadınlar Şubesi</i>	Emine Semiye Hanım tarafından kurulan bu topluluk yoksul kadınlara iş buluyor, doğumhaneler açıyor, Kızılay'a destek oluyor, etnik köken ve din ayrımı yapmaksızın yoksullara yardım ediyor ve kadınların ilerlemesine katkıda bulunuyordu.
<i>Société des Abeilles (Fr. Arılar Topluluğu)</i>	Bu topluluk Madam Pompadour tarafından yönetiliyor ve İstanbul'daki Fransız Konsolosluğu tarafından destekleniyordu.
<i>Osmanlı-Türk Hanımları Esirgeme Derneği</i>	Bu hayır kurumu yoksul kadınlara ve onların çocuklarına yardımcı olmak, özellikle de kadınlar için eğitim ve iş fırsatları yaratmak amacıyla kurulmuştur.

<i>Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti</i> (Osmanlı Kadın Haklarını Savunma Topluluğu)	1913'te kurulan ve en meşhur "feminist" topluluk olarak bilinen bu yapının amacı kadınları toplumsal ve ekonomik hayata dahil etmek, yeni bir aydın kadın nesli yetiştirmek, aile hayatı (boşanma hakkı, tekeşlilik talebi, miras hakkı) ve giyim kuralları gibi konularda reformlar yapılmasını savunmaktı. Üyeleri arasında Ulviye Mevlan, Yaşar Nezihe, Nezihe Muhittin ve Şükûfe Nihal gibi dönemin ünlü aktivist ve yazarları vardı.
<i>Domens Kadınlar Kulübü</i>	Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslim kadınlar tarafından 1914'te kurulan bu kulüp diğerlerine göre daha az tanınıyordu. Amacı kadın dayanışmasını artırıp teşvik etmekte. Etkinlikleri <i>Kadınlar Dünyası</i> dergisinin Fransızca baskısında aktarılıyordu.
<i>Osmanlı Kadınlarını Çalıştırma Derneği</i>	Aralarında Enver Paşa, İsmail Hakkı Bey ve Ali Rıza Bey'in de bulunduğu erkekler tarafından 1916'da kurulan bu derneğin amacı kadınlara, özellikle de dullara iş fırsatları yaratmaktı.
<i>Asri Kadın Cemiyeti</i> (Çağdaş Kadın Topluluğu)	1918'de kurulan bu topluluk, kadınlara doğru becerilerin kazandırılması ve eğitim verilmesi yoluyla modernleşme mücadelesi veriyordu.
<i>Teali-i Nisvan Cemiyeti</i> (Kadınları Yüceltme Topluluğu)	Bu en etkin topluluklardan biriydi. 1908'de Halide Edib ve Nezihe Muhittin tarafından kurulan topluluk kadınların eğitimine katkıda bulunuyor ve bu amaçla konferanslar ile dersler düzenliyordu.
<i>Musiki Muhibbi Kadınlar Cemiyeti</i> (Müzik Seven Kadınlar Topluluğu)	1918'de İstanbul'da kurulan topluluğun temel amacı kadınlar için müzik etkinlikleri düzenlemektir.
<i>Kırmızı-Beyaz Kulübü</i>	Bu kulüp Selanik'te, kadınları edebiyat ve bilim alanlarında eğitmek amacıyla kurulmuştu.
<i>Mamulat-ı Dahiliye İstihlakı Kadınlar Cemiyeti-i Hayriyesi</i> (Yerli Malı Tüketimi İçin Kadın Yardım Topluluğu)	1913'te kurulan topluluğun temel amacı yerli üretimin ve yerli malların tüketiminin teşvik edilmesinin yanı sıra kadınların tekstil sektöründe çalışabilmesini sağlamaktı.
<i>Nisvan-ı Osmaniye İmdad Cemiyeti</i> (Osmanlı Kadınlarına Yardım Topluluğu)	Bu topluluk 1908'de Fatma Aliye tarafından yoksul kadınlara yardım etmek için kurulmuştu.
<i>Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti</i> (Osmanlı Kızılaiy Topluluğu Kadınlar Heyeti)	Bu topluluk Doktor Besim Ömer Paşa tarafından 1912'de Balkan Savaşı muhacirlerine yardımcı olmak ve onlara iş bulmak için kuruldu. Sonradan, Birinci Dünya Savaşı esnasında ordu için bağış kampanyaları da düzenledi.
<i>Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti</i> (Çerkes Kadınları Yardımlaşma Topluluğu)	Topluluk Osmanlı tebaasından yoksul Çerkes kadınlara destek olup iş fırsatları yaratmak amacıyla kurulmuştu. Çerkes çocukları için eğitim faaliyetleri de yürütüyordu.
<i>Kürt Kadınları Teali Cemiyeti</i> (Kürt Kadınları Yüceltme Topluluğu)	Emine Hanım ve Encüm Yamulki tarafından 1919'da İstanbul'da kurulan topluluğun amacı muhacirlere, dullara, yoksul Kürt kadınlara ve çocuklarına yardım etmek, yetişkinlere iş bulmak ve maddi destek sağlamaktı.

**2. Kısım:** Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki kadın örgütlerinin isimlerini, amaçlarını ve etkinliklerini inceleyin. Örgütleri amaç ve etkinliklerine göre bir şemada toplayın. Kadın örgütlerini sınıflandırmaya çalışırken ne gibi zorluklar yaşadınız? Düşüncelerinizi sınıfta ya da yazılı olarak paylaşıp tartışın.

## 2. BÖLÜM

### OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDEKİ VE CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDAKİ KADIN HAREKETLERİNİN TARİHİNİ YAZMAK

#### Öğretmenler İçin Notlar

Bu bölümün tamamında öğrenciler aktif rol alacaktır. Birincil ve ikincil kaynaklardan yapılan alıntılar içeren etkinlikler sınıf içi okuma ve tartışma etkinliği olarak değerlendirilmeye daha uygundur. Öğretmenler gruplar oluşturarak kaynakları öğrencilere paylaşabilir. Her öğrenci grubu, kaynakları inceleyip değerlendirdikten sonra derste Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki kadın hareketlerine dair bir tarihsel anlatı ortaya çıkarmak için katkıda bulunabilir. Etkinliklerin bir kısmı ödev olarak verilebilir.

Aşağıda, Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki kadın hareketlerine dair bir dizi birincil ve ikincil kaynak yer alıyor. Bu dönemdeki kadın hareketlerini daha iyi anlayabilmek için kadınların kendi seslerine kulak vermeye çalışın. Kaynakları inceleyip not alın ve soruları sınıfta ya da yazılı olarak tartışmaya hazırlıklı olun.

#### 2. Etkinlik: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Kadın Hareketlerinin Ortaya Çıkışı

**1. Kısım:** 1, 2 ve 3 numaralı kaynakları inceleyin.

**1. Kaynak:** Antropolog Nükhet Sirman'ın "Türkiye Feminizmi: Kısa Bir Tarih" eserinde kadınların görünür olma tartışmaları hakkında şunları diyor:

"19. yy özellikle de 1839-1876 dönemi, Osmanlı bürokratlarının idari, yasal ve eğitim alanlarında reform çabaları içinde buldukları, Fransız Devrimi'nin getirdiği özgürlük, eşitlik, vatandaşlık gibi kavramları tartıştıkları, kadın eğitimini, kadınların yeni kuşakları eğitime "sorumlulukları" nedeniyle toplumsal gelişme açısından özellikle gündemde tuttukları bir dönemdir. İslami devlet ideolojisini savunanlar ise, Kur'an hükümlerinin sosyal yaşamı yeterince düzenleme işlevine dikkat çekerek, reform yanlısı Osmanlı bürokratlarına karşı çıkmış ve iki kesim arasında ciddi tartışmalar yapılmıştır (Akkent, 1994: 15). Zira entelektüel-bürokrat kesim Osmanlı'da meşruiyet kaynaklarından biri olan din yerine akli geçirerek bir aydınlanma sağ-

lamaya çalışmaktaydı. Ancak dine alternatif olan akıl; tarihi, felsefesi ve toplumsal dokusuyla Osmanlı'dan çok farklı olan “Batı akli” idi. [...] Kadınların eğitimi, okuma alanına giren yayınların gelişimini de beraberinde getirdi. Bu ortam içinde kadınlar da çeşitli gazete ve dergilerde yapılan tartışmalara katılmaya başladılar. Çok sayıda kadın dergisinin değişik süreli yayın hayatları oldu. 1868 yılında yayımlanan *Terakki* gazetesi kadın haklarından ve seçimden söz eden ilk gazetedir. Bazı sayılarında, Fransa’da kadınların seçme seçilme, devlet dairelerinde çalışabilme gibi haklar istediklerini yazan gazete, tüm bu faaliyetleriyle yetinmemiş, *Muhadderat* adlı bir kadın eki yayınlamaya başlamıştır. Kadınların toplum hayatında aktif rol almasını talep eden, feminist istem ve söylemlere sahip olan *Şükufezar*, kadınlar tarafından çıkarılan ilk dergidir. Derginin ilk sayısında feminist söylemi vurgulayan şu sözlere yer verilmiştir [...]” (Sirman, 1988-1989)

## 2. Kaynak: İlerici bir yayın olan *Kadınlar Dünyası*’ndan alıntılar.

Derginin yayınlarında kadınların Batı’daki kadın hakları hareketini takip etmekteki istekliliklerini görebiliyoruz:

“Avrupa, Amerika kadınları mahiyet-i nisvana dair müteaddit kitaplar, risaleler neşrediyorlar. Hukuk-ı nisaya ait mühim mebhaslar yürütüyorlar. Cemiyet-i medeniye içinde, muhit-i insaniyet dahilinde kadınların dahi bir mevkii, bir hakk-ı hayatı olabileceğini anlatmak istiyorlar. Velhasıl kadınların erkeklerden cismen farkları olduğu gibi hukuken dahi farkları olup olamayacağını hal ve tayin gayretindedirler.

Biz Osmanlı kadınları, hem-sınıfımızın bu gayretine, açmış oldukları bu çığıra terbiye-i içtimaiyemiz, adap ve adatımız dairesinde girmek istiyoruz.” (Sayı 1, 4 Nisan 1329, “Hukuk-ı Nisvan” 2009, 3)

Fakat Batı’daki kadın hareketleri kadar radikal olmak isteği taşımazlar:

“Biz Osmanlı kadınları: erkeklerimizin cehl ve taassubuna, âdet ve ülfetine karşı birdenbire isyan etmek arzusunda değiliz. Biz, tedrici bir tekâmülle hayat-ı içtimaiyemizi temin etmek fikrindeyiz.” (Sayı 17, 17 Nisan 1329, “Avrupa Matbuatı Münasebetiyle” 2009, 134)

Avrupa’daki hareketin bir taklidi olmadıklarını vurgularlar:

“Biz şimdi Avrupa’yı taklit etmiyoruz. Eğer istediklerimiz ve yapacaklarımız onların hareketlerine benzerse onları taklit etmiş gibi telakki edilmemeliyiz. Bu mesele, kadınlık meselesi, şu asrın yetiştirdiği yeni zihniyetlere, doğru düşüncelere göre en birinci mesele olmalıdır. Artık hepimiz anlamalıyız ki kadın bir heyet-i içtimaiyenin (toplum, sosyal yapı) ruhudur.” (Çakır, 2016)

Fakat siyasi haklarına dair tereddütleri vardır:

“Biz Osmanlı Kadınları, erkeklerimizin siyasiyatına henüz akıl erdiremeyiz; karışamayız. Fakat bir hayat-ı içtimai sahibi olmak itibarıyla itihad edip terakki yoluna girerek hayat-ı mesaimizi tanzime, irfan

ve seviyemizi i'laya çalışabiliriz. Bu hakkı meşrumuzu takip eder ve mevcudiyetimizi gösterebilirsek, biz de memleketimizin bir uzv-ı nafi'i ve mühimmi olmuş oluruz.

Bizim sükûtumuz bizim hakk-ı intihabı istemediğimiz için değil, henüz onun zamanı gelmediğine kani olduğumuz içindir. Kadınları hakk-ı intihap talep eden memleketlerde kadınlar madenlerde, fabrikalarda, büyük ticaret mağazalarında, ufak dükkânlarda çalışıyorlar; sokaklarda satıcılık ediyorlar.

Bizim kadınlığımız, henüz maatteessüf hayat-ı cemiyete girmemiştir, girememiştir. Mesai-i umumiye iştirak edememiştir. Binaenaleyh biz henüz hakk-ı intihaba malikiyetten bahsedemeyiz.” (Sayı 55, 28 Mayıs 1329, “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Programı” 2009, 44)

Yine de herhangi bir meselede erkeklerin gerisinde olmadıklarının altını çizeler:

“Kadınlar sanayide olsun, ticarete olsun, hatta idare-i umur-ı cumhurda olsun erkeklerden dun kabiliyette olmadıklarını teslim etmek lazımdır.” (Sayı 38, 11 Mayıs 1329 “Erkekler, Kadınlar Yalnız Meyve Değildir” 2009, 382)

### Öğretmenler İçin Notlar

Aşağıda, Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında yayımlanmış dergilerden bir seçki yer alıyor. Bu seçki Osmanlı İmparatorluğu'ndaki feminist yayınları çalışmak için de kullanılabilir.

- |           |   |
|-----------|---|
| 1845      | <i>Kypseli</i> (Yun. Arı Kovanı), ilk Rum kadın dergisi, editörü: Efrosini Samarcidis   |
| 1862-1863 | <i>Gitar</i> (Erm. Gitar), ilk Ermeni kadın dergisi, editörü: Elbis Gesaratsyan   |
| 1886      | <i>Şükûfezar</i> (Çiçek Bahçesi), ilk Müslüman kadın dergisi, editörü: Arife  |
| 1895-1908 | <i>Hanımlara Mahsus Gazete</i> , editörleri: Makbule Leman, Nigâr Osman (Şair Nigâr), Fatma Şadiye, Mustafa Asım, Faik Ali, Talat Ali ve Gülistan İsmet               |
| 1905-1907 | <i>Dzaghik</i> (Erm. Çiçek), Osmanlı kadın hareketi içindeki en uzun ömürlü Ermenice kadın dergisi, editörü: Haykanush Mark   |
| 1913-1921 | <i>Kadınlar Dünyası</i> , ilk kültürlerarası Müslüman dergisi ve Osmanlı kadın hareketi içindeki en uzun ömürlü Müslüman kadın dergisi, editörü: Nuriye Ulviye Mevlan |
| 1920-1923 | <i>Diyane</i> (Çerkesçe Annemiz), ilk Çerkes kadın dergisi, editörü: Seza Polar (İstanbul Kadın Müzesi, tarihsiz)   |

**3. Kaynak:** Feminist tarihyazımı alanında uzmanlaşmış siyasetbilimci Serpil Çakır'ın *Osmanlı Kadın Hareketi* eserinden bir alıntı.

“Kadınlar toplumsal ve siyasi etkinliklerden dışlanmış olduğu için, kadını odağına alan gazetecilik faaliyetini başlatan erkekler oldu. Bu çizgideki ilk yayınların amacı değişen toplum içerisinde kadının rolünü ve sorumluluklarını tartışmaktı. *Terakki* [İlerleme] gazetesi kadınlardan gelen isimsiz mektupları sayfalarında yayımlıyordu. İlk kadın dergisinin bu gazete tarafından 1869 yılında çıkarılan *Terakki-i Muhadderat* [Müslüman Kadınların İlerlemesi] olduğu düşünülüyor. Dergide kadınların yazdığı ve çoğu kadınların eğitimini konu alan mektuplar yayımlanıyordu. Tabii başka dergiler de vardı. *Vakit Yahut Mürebbi-i Muhadderat* [Vakit Yahut Müslüman Kadınların Eğitimi] 1875 yılında, *Aile* 1880 yılında, *İnsaniyet* ve *Hanımlar* ise 1883 yılında yayımlanmaya başlandı. Sahibi ve çalışanları kadın olan ilk dergi 1886 yılında yayın hayatına başlayan *Şükûfezar* idi. Önsözde derginin amacı şu şekilde ifade ediliyordu: ‘Hedef alınan, aşağılanan, saçı uzun akli kısa denilerek hor görülenler bizleriz. Bunun aksini ortaya koymaya gayret edeceğiz. Ne kadınlığı erkekliğin üstüne çıkaracağız ne bunun tersini yapacağız.’ Leyla Hanım, Şair Nigâr ve Fatma Aliye gibi şair ve yazarlar 1890’ların sonlarında çeşitli dergilerde yazılar yazdılar. Bu dönemde kadınların gündeminde özgürlük, toplumdaki rollerinin görmezden gelinmemesi, hayatın her alanında eşitlik ve kadın eğitiminin teşviki vardı.” (Çakır, 2016, s. 59-65)



50 TL banknotlarında Fatma Aliye Hanım'ın portresi. (Kaynak: <https://goo.gl/8qYB5>.)

**2. Kısım:** 1, 2 ve 3 numaralı kaynakları esas alarak 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hareketlerinin hangi bağlamda ortaya çıktığını ve özgürlükçü feministler ile muhafazakâr feministlerin arasındaki ayrımı tanımlayın. Fikirlerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.



### 3. Etkinlik: İddialar ve Talepler

1. Kısım: 4, 5, 6, 7 ve 8 numaralı kaynakları inceleyin.

4. Kaynak: Elbis Gesaratsyan tarafından 1879'da yazılmış “*Namaganı ar Intertaser Hayuhis*”ten (Erm. “Ermeni Kadın Eğitim Fonu’na Mektuplar”) bir alıntı. Gesaratsyan ilk Ermeni kadın gazeteciydi ve ilk Ermeni kadın gazetesi *Gitar*’ın editörüydü.



Elbis Gesaratsyan’ın fotoğrafı.

(Kaynak: <https://twitter.com/muvaffakiyet/status/638845444211253248>.)

“Kocalarından daha düşünceli, daha ileri görüşlü ve daha çalışkan kadınların bir işi doğru yapmayı bilmeyen erkeklere bile bile ve körlemesine teslim olduğuna tanık olmuşsunuzdur; çünkü kadından dilsiz bir kuş olması beklenir, oysa erkek karga bile olsa gururla şakıyıp hükmetmelidir. Evet kız kardeşim, düşüncelerim böyle. Fikirlerimiz serpilip çiçek açmalı. Yetenekli insanların bunu bir görev bilmesi ve uyuşmuş beyinleri yasalara uygun biçimde harekete geçirmesi, özgürlüklerine sınırsız sarılmak için uyanık olması, birbirimizi eğitmeye ve kadınların kendilerini eğitmesini teşvik etmeye gönüllü olması gerekiyor. Okuma salonları ve toplulukları kurmamız gerekiyor. Kalplere ve beyinlere öyle bir donanımla seslenebilmeliyiz ki gelişme yolunda adımlar atabilelim ve biz de insan olarak görülebilmeliyiz.” (İstanbul Kadın Müzesi, tarihsiz)

5. **Kaynak:** Sosyalist, feminist ve pasifist Osmanlı Ermeni’si Zabel Yesayan tarafından 1911’de kaleme alınmış “*Kiny Khaghaghutyan Hamar*” (Erm. “Barış İsteyen Kadınlar”) metninden bir alıntı.



Zabel Yesayan’ın fotoğrafı. (Kaynak: <https://goo.gl/UwDBRK>.)

“Dünyanın her yanında birbirinden bağımsız olarak gitgide artan barış talepleri var. Bu fikir dünyanın etrafını sardıkça güçleniyor ve karşı konulamaz, evrensel bir ideal haline geliyor. Bu durum, milletler ve toplumsal gruplar arasındaki savaşlardan yılmış ve hayal kırıklığına uğramış insanlar için büyük bir umut kaynağı. Galipler de mağluplar da düşmanlığa bir son vermeli. [...] Bir çocuğun tazecik zihnindeki geçmiş zıtlıkların tohumlarını yok edip o zihni parlak ve uçsuz bucaksız bir huzura hazırlayacak olan kimdir? Tabii ki annesidir. [...] Fransa’daki feminist hareketin omurgasını eğitim yoluyla barışa kavuşmak üzere bir araya gelmiş kadınlar oluşturur; bu hareket çeşitli kolları ve destekçileri yoluyla başka ülkelerdeki feminist hareketlere de yön verir.” (Yesayan, 1911)

**6. Kaynak:** *Dzaghik* (Erm. “Çiçek”) ve 1919-1932 arasında yayımlanmış *Hay Gin* (Erm. “Ermeni Kadını”) dergilerinin editörü Hayganuş Mark’tan bir alıntı.



Hayganuş Mark’ın Ara Güler tarafından çekilmiş fotoğrafı. (Lerna Ekmekçiöğlü’nun izniyle kullanılmıştır. Kaynak: <https://goo.gl/YZUkE9>.)

“Ağır sorumluluklar altında ezildiğimi ama bu sorumlulukları yerine getirebilmek için gereken haklardan mahrum bırakılmış olduğumu hissediyordum. İçten içe feminizmin bir adalet çılgılığı olduğuna inanıyordum ama adaletin sadece istenerek alınabileceğini düşünmek çocukça olurdu. Haklarımı kendi ellerimle almam gerekiyordu. Gücüme inandım ve *Dzaghig* doğdu.” (İstanbul Kadın Müzesi, tarihsiz)

**7. Kaynak:** Osmanlı Ermeni’si feminist yazar Srpuhi Düsap’ın 1883’te yazdığı *Mayda* romanından bir alıntı.



Srpuhi Düsap’ın fotoğrafı. (Kaynak: <https://goo.gl/1FheGs>.)

“Erkek ve kadın arasında eşitlik olduğunda, yani hayatın hem sefasında hem cefasında, çalışırken de kazanırken de eşitlik olduğunda zincirler kırılacak, bu ikiyüzlülük bitecek ve toplum güç eşitsizliğinden doğmuş yaralarını sararak dengeye oturacak.” (Ekmekçiöğlü ve Bilal, Srpuhi Düsap’ın 1883 tarihli *Mayda* romanından alıntı, 2006)

**8. Kaynak:** Tarihçi ve sosyolog Nazan Maksudyan tarafından derlenen “‘This time women as well got involved in politics!’: Nineteenth Century Ottoman Women’s Organizations and Political Agency” [Bu kez kadınlar da siyasete girdi! On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Kadın Örgütleri ve Siyasi Eylemlilik] çalışmasından bir alıntı.

“[Gayrimüslim (Ermeni, Rum, Bulgar, Yahudi) kadın örgütleri] kadınların eğitim alanının genişletilmesinden göçmen krizlerine, fuhuş-tan kayıt dışı doğumlara ve terk edilen çocuklara, milliyetçi hareketlerden etnik çatışmaların yaralarının sarılmasına 19. yüzyıldaki pek çok toplumsal ve siyasi meselede son derece etkin rol oynadı. Osmanlı kadınları kamusal alanda etkin aktörlerdi. Yoksullara, göçmenlere, zor durumdaki kadın ve çocuklara tıbbi yardımda bulunuyorlardı. Eğitim faaliyetleri düzenlemek, ders vermek, barınacak yer sağlamak gibi çeşitli toplumsal hizmet alanlarında faaliyet gösteriyorlardı. Eğitim kurumlarının yenilenmesinde ve kız okullarının açılmasında da önemli rol oynadılar. Hayır kurumlarının, özellikle de yetimhane ve yoksul bakım evlerinin açılmasına öncülük ettiler. Zamanın –annelik, milliyetçilik, militarizm ideolojilerinin kapsamı dışındaki– en önemli meseleleri konusunda kadınların doğrudan katılımına açık faaliyetlerin bu denli geniş kapsamlı olduğu için kadınların varlığı ve etkisi tarihyazımında, özellikle de toplumsal değişim açısından bir eylemlilik biçimi olarak sunulmamıştır.” (Maksudyan, 2014, s. 107-108)

**2. Kısım:** 4, 5, 6 ve 7 numaralı kaynaklarda dile getirilen temel iddia ve talepleri tespit edin. Bu iddia ve talepler kadın hareketine ne şekilde katkıda bulunmuştur? Düşüncelerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

#### **4. Etkinlik: Kadınlar ve Emek Hakları**

**1. Kısım:** 9 numaraları kaynağı inceleyin.

**9. Kaynak:** Aşağıdaki üç alıntı, kadın istihdamının teşvikine odaklanmaktadır.

##### **“Osmanlı Birinci Kadın İşçi Taburu (1917-1919)**

Derece derece dükkânlarda, mağazalarda, hükümet dairelerinde kalem işlerinde, Hilal-i Ahmer hidematında kullanılmaya başlayan kadınlarımız, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti’nin iki gün evvel neşrettiğimiz ilanından anlaşılabilceği üzere, nihayet şimdi askerlik hayatına dahil olmak üzere bulunuyorlar. İlanda bahsedilen tabur, Birinci Ordu-yı Hümayun’ca teşkil edilmiş olup, ‘Birinci Ordu-yı Hümayun’a merbut ‘Birinci Kadın İşçi Taburu’ unvanını haizdir. Bu taburun şimdilik kumanda ve inzibat heyeti zabitan ve askerden teşekkül edecek ve bilahare tecarib neticesine ve gösterecekleri malumat ve liyakate göre, tabur kâmilen kadınlardan mürekkep olacaktır. Bu taburu teşkilden maksat kadınları bizzat temin-i maîşete alıştırmaaktır. Kadın İşçi Taburu cephelelere sevk edilmeyecek, gerilerde istihdam olunacaktır. [...]

Kadın taburuna kayıt ve kabul olunacak kadınlar, Dersaadet'te Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi'nce ve taşralarda mahallî meclis-i idarelerce intihap ve izam olunurlar. [...]

### **Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi (1916-1923)**

Madde 1: Devletlû İsmetlu Naciye Sultan Hazretleri'nin zir-i himayelerinde merkezi Dersaadet'te olmak ve icabında memalik-i Osmanîye'nin sair şehirlerinde şube açmak üzere 'Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi' namıyla bir cemiyet teşkil edilmiştir.

Madde 2: İşbu cemiyetin maksadı kadınlara iş bulup kendilerini namuskârane temin-i maişete alıştırmakla himaye etmektir.

Madde 3: Cemiyet işbu maksadını temin etmek için kadınların yapabileceği bilcümle işlere kendilerini sevk edecek ve bu suretle çalışacakları daimi surette himaye edecektir.

### **Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti (1918-1923)**

Madde 1: Merkezi İstanbul'da olmak ve sonradan gereken yerlerde şubeler açılmak üzere 'Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti' adlı bir dernek kurulmuştur.

Madde 2: Derneğin gayesi Çerkeslerden yardıma muhtaç olanlara yardım etmek, kız ve erkek çocukları kuracağı yetimevleri, okullar ve işevlerinde korumak ve aynı zamanda ulusal kültürü geliştirmektir.

Madde 3: Kurulacak yetimevleriyle, okullarda eğitim Türkçe ve Çerkesçe olacağı gibi yabancı diller de öğretilenmektedir.

Madde 4: İşevlerinde dokumacılık, terzilik, nakış, gümüş işleri öğretilerek hem ulusal sanayi canlandırmak ve hem de kadın ve erkeklerden çaresizlik ve yokluk içinde kalanların kişisel çalışmalarını yokluktan kurtarmak ve kişisel girişimi genelleştirmektir." (Çakır, 2016, s. 432, 435)

**2. Kısım:** Bu toplulukların amaçları nelerdir? 20. yüzyıl başında kadın haklarının elde edilmesi için ne gibi katkıları olmuş olabilir? Fikirlerinizi sınavta ya da yazılı olarak tartışın.

## **5. Etkinlik: Karma Eğitim**

**1. Kısım:** 10 ve 11 numaralı kaynakları inceleyin.

**10. Kaynak:** Tarihçi ve yazar Zafer Toprak'ın 2015 tarihli *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)* kitabı şöyle anlatıyor (Toprak, 2015, s. 214-220):

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde reformcular ve muhafazakârlar arasındaki en tartışmalı konulardan biri "peçe" meselesi, bir diğeri de üniversiteye kadın öğrencilerin kabul edilip edilmeyeceğiydi. 1914 yılında devlet kadınlar için *İnas Darülfünunu* adında bir yükseköğretim kurumu açıtsa da burada verilen eğitim lise seviyesindeydi. Mesele Reform Komisyonu tarafından değerlendirilirken *İnas Darülfünunu* öğrencileri komisyona dilekçe yazarak cinsiyet ayrımcılığı yapılmamasını ve erkek öğrencilerle karma eğitim görme haklarını talep ettiler. Dünya Savaşı yüzünden çok sayıda erkek askere alınmış olduğundan toplumsal ve ekonomik hayatın çeşitli alanlarında yerlerini kadınlar almıştı ve kadınlar eskiye göre ülke genelinde daha

etkin hale gelmişti. Şükûfe Nihal Hanım gibi öğrenciler, kendilerini ayrı binalarda eğitim görmeye zorlamanın anlamsız olduğunu savunuyordu. 1919 yılında kadın öğrenciler ilk kez sabahleyin erkek öğrencilere ders vermiş hocalardan öğleden sonraları ders almaya hak kazandılar. Aynı yılın sonlarında, Eğitim Bakanlığı tarafından karma eğitim kabul edildi. Yine de bu konudaki tartışmalar gazetelerde bir süre daha devam etti.

“ ‘Bu hafta zarfında kadınlık alaminde yeni, meslud bir hadise oldu: Inas Darülfünunu ismiyle şimdiye kadar mevcut olan lise kıyafetindeki garip manasız müessese lağvedilerek, kadınlarımızın da asıl Darülfünun tedrisatını takip etmeleri esası kabul edildi.’ *Büyük Mecmua*, karma eğitim adına atılan admını bu satırlarla veriyordu.” (Toprak, 2015, s. 220)

**11. Kaynak:** *Sebilürreşad* dergisinde yayımlanan “Yine Darülfünun Tedrisatı” makalesinden bir alıntı (Cilt. 6, No. 14-414, 15 Mart 1335, s. 223).

“Malum olduğu üzere Rıza Tevfik Bey’in son zamanlarda yapmak istediği teceddütlerden biri genç kızlarla delikanlıları birlikte okutmaktır. Rıza Tevfik Bey böyle bir teşebbüsü tatbika hiçbir mahzur görmüyor ve binaenaleyh var kuvvetiyle bu uğurda ibzal-ı mesaiden geri kalmıyordu. Rıza Tevfik Bey unutuyor ki bu memleketin ekseriyet-i hâkimesini teşkil eden ehl-i İslam itikadına muvafık olmayan bu teşebbüs bilhassa Müslimini (Müslüman kızlarını) tahsil-i ilk ü irfandan mahrum etmek gibi bir mahiyeti haizdi. Maksat tahsil-i ilim ise kadınların erkeklerden ayrı olarak okumasında hiçbir beis yoktu. Fakat maksat Garp hayat-ı içtimaiyesine temessül etmek esbabını ihzar ise bu ümmet-i İslamiye buna asla muvafakat edemezdi ve etmedi.” (Toprak, 2015, s. 226-227)

**2. Kısım:** 10 ve 11 numaralı kaynaklara göre üniversitede karma eğitim ne bağlamda savunuluyor? Bu talebe yöneltilen eleştiriler *Sebilürreşad* dergisinde nasıl temellendiriliyor? Fikirlerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

## 6. Etkinlik: Eleştiriler ve Hedefler

**1. Kısım:** 12 ve 13 numaralı kaynakları inceleyin.

**12. Kaynak:** Halide Edib’in 1913’te *Mektep Müzesi* dergisine yazdığı “Yirminci Asırda Kadınlar” makalesinden bir alıntı.

“Bu kadınlık hareket-i mukaddesinin sathi ve iptidai bir tarihini yazarken gönül isterdi ki bu tarihçe, Osmanlı kadınlarının terakki ve tekâmülü yolundaki küçük bir tarihçe olsun. Osmanlı kadınlarının terakki yolundaki mesailerinin henüz bir tarihçesi olmaması, onların da bir şey yapmamış olmalarını intaç etmez. Bilakis bugün büyük ve umumi bir tiyatro salonundan kadınlığa bu kadar mahrem bir mevzudan bahsetmek ve bu mevzuu dinlemek için tiyatrodan Osmanlı kadınlarından mürekkep, muhterem ve büyük bir kitle bulmak. Bunlar iftihar edilecek şeylerdir. Bugün, bu saat, ben size böyle hitap ederken, siz beni dinlerken şüphesiz biz de tarih yapıyoruz demektir.

Bu tarihçeyi torunlarımız bir konferans dolduracak kadar uzun ve iftiharla yaptıkları zaman, elbet bizim aciz fakat hüsnüniyet ve samimiyetle dolu bin müşkülâtle elde edilen mücadelemizden bahsedeceklerdir.” (Çakır, 2016, s. 21)



Halide Edib'in fotoğrafı. (Kaynak: <https://goo.gl/5KsNX2>.)

**13. Kaynak:** Fatma Nesibe Hanım'ın Beyaz Konferanslar kapsamında yaptığı konuşmadan bir alıntı. 1911'de 300 kadın, Fatma Nesibe Hanım tarafından yapılan bir dizi konuşmayı dinlemek üzere (P.B. kısaltmasıyla anılan) bir Osmanlı kadınının konağında bir araya gelmişti. P.B.nin talebi üzerine konferans salonu baştan aşağı beyazlarla donatıldığı için konferanslara "Beyaz Konferanslar" adı verildi. Fatma Nesibe Hanım'ın konuşmalarını ve kendi izlenimlerini bir kadın dergisinde yayımlayan P.B. hakkında hiçbir biyografik bilgiye sahip olmadığımız için gerçek kimliği bugün de gizemini korumaktadır.

"Bugün kadın nedir? Erkeklerin kadınlara karşı meşhur-ı âlem olan nezaketlerine rağmen, sorarım bir alet-i zevk, bir çocuk makinesi, tatlı bir etten başka bir şey mi?

Keşke! Hayır, bu da değil hanımlar! Hiçbir ifrata, hiçbir garaza tabi olmayarak söylüyorum. Keşke böyle olsaydı; bari bu namla bir mevki-i hürmet ve ehemmiyet kazansaydık!

Bilmem, içindeki bu cerihayı, bu cerihanın daha müellim şekillerini tamamıyla anlayan yoktur zannedirim. Sizler nispeten kaba, çirkin olsa da oldukça tahammül edilir bir hayata maliksınız; muhitinizden biraz daha aşağıya baksanız gözleriniz kararır, öyle murdar, siyah paçavralardır ki, en adi, en müstekreh (iğrenç) işler için saklanır, kısakılır.

Akşam bir okka ekmekle hayatı, mukaddesatı satın alınan bu biçareler, her şeylerini mülevves bıyıklarını burarak emreden erkeklerle medyundurlar. Onların dini, vicdanı, izzetinefsi, namusu, fikri, hissi yoktur, bir köpek gibi vahşi, ağır tekmeler altında inler, ayaklar öper; namusuna sövülür, sükût eder; izzetinefsi, bir kadın için her şeyi demek olan izzetinefsi ayaklar altına alınır, ağlamakla mukabele eyler. Hele ses çıkarsın, Allah'ın söylemek için yarattığı dilini biraz tahrir etsin, bütün hakaretlere, dayaklara teskin edilemeyen vahşetin son şekli 'Boşsun mel'un!' israfı olur.

[...] Evet hanımlar, emin olun biz böyle kalmayacağız. Bir gün, büyük bir gün gelecek ki yükseklerde gördüğümüz ve korktuğumuz her şey, bastığımız yerlerde sürünecek; bütün bu müessesat bir vehimdir, bir dumandır uçacak. Yerine, o zaman asıl bir güneş, bir ziya, bir hararet başlayacak. Sönenler hep hayaldir ve hakikat ebedi bir şuledir (alev).

Dünyanın her köşesine dikkat ediniz, bir inkılabın bidayetinde bulunuyoruz. Emin olunuz, bu inkılap, bir erkek ihtilali gibi kanlı ve vahşi olmayacak. Bilakis nezih ve nispeten sessiz, lakin mutlaka semereli olacak ki buna itikat ediniz hanımlar. Avrupa'daki hemşirelerimiz tabii, bizden müterakkidirler. Fakat bizi onların peyrevi (takipçisi) olmaktan hiçbir kuvvet men edemez." (Çakır, 2016, s. 121-125)

**2. Kısım:** 12 ve 13 numaralı kaynakları esas alarak Halide Edib ve Fatma Nesibe Hanım tarafından dile getirilen eleştirileri ve belirlenen hedefleri tespit edin. Bu eleştiri ve hedefleri sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.



## 7. Etkinlik: Siyaset ve Kadın Özgürlüğü

1. Kısım: 14, 15 ve 16 numaralı kaynakları inceleyin.

14. **Kaynak:** Tarihçi ve yazar Zafer Toprak'ın *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)* kitabından bir alıntı.

“Feminist hareketin dünya ölçeğinde güç kazandığı 1910’lu yıllar, Türkiye’de kadın özgürlükleri doğrultusunda önemli adımların atıldığı bir dönemdi ve bu tarihlerde kadın üzerine birçok eser yayımlandı. 1908 Genç Türk Devrimi’nin benimsediği “hürriyet, müsavat, adalet, uhuvvet” ilkeleri Osmanlı’da kadın sorununu gündeme getirmiş, kadının ‘toplumsallaşması’ ya da kadın-erkek eşitliği, o günkü dille ‘müsavat-ı tamme’, II. Meşrutiyet’in temel kaygılarından birini oluşturmuştur.

...1908’de gerçekleştirilen inkılabın temel şiarı ‘hürriyet’ oldu. Ancak Genç Türkler için bu bir başlangıçtı. ‘Siyasi İnkılabı’ ‘içtimai inkılabı’nın izlemesi kaçınılmazdı. ‘İçtimai inkılabı’ her şeyden önce ‘yeni hayat’ı gerektiriyordu. Ziya Gökalp’in gündeme getirdiği ‘yeni hayat’ın siyasi, ekonomik, toplumsal, kültürel değişik boyutları vardı. Ama bunlar arasında belki de en önemlisi kadın yaşamına ilişkindi. Yeni hayata göre kadın, Osmanlı’da süregelen geleneksel yaşam biçimini bırakmalı, evinin dar çerçevesinden kurtulup dış dünyaya açılmalı, toplumsallaşmalı, özgürlüklerini genişletmeliydi.

Türkiye’de Batı’dakine benzer bir feminist hareket, II. Meşrutiyet yıllarında görüldü. Osmanlı kadını Batı’daki feminist akıma benzer bir süreci II. Meşrutiyet’in özgürlük ortamında başlatacağı. Meşrutiyet yıllarında birçok kadın örgütü kurulmuştu. Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, Teali-i Nisvan Cemiyeti, Osmanlı Cemiyet-i Hayriyye-i Nisaiye, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti, Osmanlı feministlerinin kadın hukukunu savunmaya yönelik girişimleriydi. Hilal-i Ahmer Kadınlar Şubesi, gerek Balkan gerekse Cihan Harbi’nde cephe gerisinde büyük yararlılıklar göstermişti. Muhtaç Asker Ailelerine Muavenet Cemiyeti seferberlik nedeniyle geride yoksul kalan ailelere yardım elini uzatmıştı.” (Toprak, 2015, s. 4)

15. **Kaynak:** Tarihçi ve yazar Zafer Toprak’ın 2015 tarihli *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)* kitabı şöyle anlatıyor (Toprak, 2015, s. 461-504):

1910’larda Batı’da oy hakkı talep eden kadın hareketlerinin savaş [Birinci Dünya Savaşı] bağlamında ne kadar haklı olduğu ortaya çıktı. Kadınlara savaşın bitmesinin ardından oy verme hakları teslim edildi. Türkiye’de kadınlar Birinci Dünya Savaşı’nda ve Kurtuluş Savaşı’nda şiddetli çatışmayı bizzat tecrübe ettiler. Savaşın ardından haklarını aramak ve aynı zamanda kendilerine bir özgürlük alanı yaratmak üzere en etkili örgütlenme biçimini, yani siyasi bir parti kurmayı tercih ettiler. Dolayısıyla oy hakkı için verilen mücadelenin tarihi Türkiye’de Kurtuluş Savaşı sonrasına dayandırılabilir. Fakat kadınlara 1923’te Ankanın onayını almayı başaramadılar. O süreçte Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kendisini milletin tamamını temsil edecek bir siyasi partiye, [cumhuriyetin kurucu partisi olan] Halk Partisi’ne

dönüştürmekle meşguldü. Aktif siyasi hayat içerisinde kadınların rol alması ihtimal dışıydı. Dahası, toplumu cinsiyet ekseninde bölen bir siyasi partinin çağdaş bir topluma yakışmadığını savunan görüşler de mevcuttu. Atatürk yeni kurulan partiye Halk Partisi ismini verdi. İçinde ‘Kadın’ sözcüğü olsa da aynı isimde bir başka partiye izin verilmesi mümkün değildi. Halk Partisi, kadınlara çalışmalarına devam edebilmek için bir siyasi parti olarak değil, ‘birlik’ olarak devam etmesini tavsiye etti. Bir süre sonra, 7 Şubat 1924’te, Nezihe Muhittin liderliğinde Türk Kadınlar Birliği kuruldu. Önceliklerini eğitim ve aile hayatı konularına verip oy hakkı konusunu ikincil önemde ele almaya başladılar. Fakat birliğin siyasi gündemi korunmaya devam ediyordu. Dolayısıyla 1927’de tüzüklerine kadınlar için oy hakkı talep eden bir madde eklediler. Birlik tarafından *Kadının Yolu* ve *Türk Kadın Yolu* isimli iki dergi çıkarıldı. Genç kadınlar için burs bulunması ve onlara yabancı dil öğretilmesi gibi çeşitli yardımlaşma faaliyetlerini aktif olarak yürütmeye devam ettiler.

1930’larda Türkiye’deki kadın hareketi dünyadaki feminist hareketinin izini takip etmeye başladı. 1934’te kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildi. Bunun ardından, 1935 seçimlerinde on sekiz kadın milletvekili meclise girdi. Bu gelişmeler üzerine Uluslararası Kadın İttifakı 1935 yılında İstanbul’da toplanma kararı aldı ve toplantı Türk Kadınlar Birliği ev sahipliğinde düzenlendi. Uluslararası Kadın İttifakı’nın On İkinci Kongresi Türkiye’de birinci dalga feminizmin zirveye ulaştığı ve aynı zamanda da sönümlendiği nokta olarak kabul edilebilir. Kongreden iki hafta sonra Halk Partisi, Türk Kadınlar Birliği’nden kendisini feshetmesini istedi. İkinci Dünya Savaşı yaklaşırken Halk Partisi devlet ve halk arasında organik bağlar kurma çabasıydı; dolayısıyla bu amaca hizmet etmeyen kuruluşlar kapatılıyordu. Tabii bir de, Türkiye’deki kadın hareketinin ABD ve İngiltere’den gelen başka kuruluşlarla işbirliği halinde barış ve antimilitarizm savunusu yapması 1935 yılının şartlarında hoş görülmemiştir.

**16. Kaynak:** Sosyal antropolog ve yazar Jenny B. White’in 2013 tarihli “State Feminism, Modernization, and the Turkish Republican Woman” [Devlet Feminizmi, Modernleşme ve Türkiye Cumhuriyeti Kadını] makalesinden bir alıntı.

“Devlet feminizmi, yani kadınların toplumsal alandaki eşitliğinin devlet eliyle teşviki kadın aktivizmini tekele aldı ve devletin modernleşme projesinin bir aracı haline getirdi. Kadınlar 1923’te bir Kadın Partisi kurmak için başvuru yaptılar ama talepleri, bir kadın partisinin devlet liderleri tarafından kurulmakta olan (Cumhuriyet) Halk Partisi’ni böleceği gerekçesiyle reddedildi. Türk Kadınlar Birliği 1935’te farklı ülkelerden feministlerle işbirliği yaparak Türkiye’de bir uluslararası feminizm kongresi düzenledi ve yükselen Nazizm tehdidine dikkat çeken bir açıklama yayımladı. Devlet seçkinleri, Türkiye o sırada uluslararası ilişkiler alanında tarafsızlık politikası yürütmeye çalıştığı için bu durumdan rahatsız oldu ve Türk Kadınlar Birliği kapatıldı. Buna gerekçe olarak da Cumhuriyet’in kadınlara bütün haklarını verdiği ve ortada kadınların örgütlenmesi için bir sebep kalmadığı

gösterildi. Yine de Atatürk'ün reformları sonucunda kadınlara tanınan fırsatlar ve kazandırılan güç küçümsenmemelidir. Bunlar, Türkiye'de sonraki yıllarda kadın haklarının gelişmesi için sağlam ve kalıcı bir temel oluşturdu.” (White, 2003)

**2. Kısım 14.** numaralı kaynağa göre 1900'lerin başındaki toplumsal ve siyasi bağlam, Osmanlı İmparatorluğu kadın hareketinin gelişimine ne şekilde katkı sunmuştur? 15 ve 16 numaralı kaynaklara göre 20. yüzyılın ilk otuz yılındaki olaylar Türkiye'deki kadın hareketinin gelişimini ne şekilde desteklemiştir ya da geriletmiştir? Devlet kadınlara siyasi haklarını vermemek için başta neden direnmiştir? Türk Kadınlar Birliği'nin karşısına çıkarılan engellerin altında yatan gerekçe nedir? Fikirlerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

## 4.1. DERS İÇİN OKUMA ÖNERİLERİ

### Kitaplar ve Raporlar

Altınay, Ayşe Gül ve Arat, Yeşim. 2009. *Violence Against Women in Turkey*. İstanbul: Punto Yayınları. Bağlantı: [http://research.sabanciuniv.edu/11418/1/Violence\\_Against\\_Women\\_in\\_Turkey.pdf](http://research.sabanciuniv.edu/11418/1/Violence_Against_Women_in_Turkey.pdf).

Berktaş, Fatmagül (der.). 2004. *The Position of Women in Turkey and in the European Union Achievements, Problems, Prospects*. İstanbul: KA-DER Yayınları.

Çakır, Devrim. 2005. *Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri: Özgürlüğü Ararken*. İstanbul: Amargi Yayıncılık.

Dedeoğlu, Saniye ve Elveren, Adem Y. (der.).2012. *Gender and Society in Turkey: The Impact of Neoliberal Policies, Political Islam and EU Accession*. Tauris.

Demirbilek, Aynur. 2011. *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*. Ankara: Ayizi Kitap.

Ekmekçiöğlü, Lerna ve Melissa Bilal (der.). 2006. *Bir Adalet Feryadı – Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar 1862-1933*. İstanbul: Aras Yayınları.

Ekmekçiöğlü, Lerna ve Bilal, Melissa. 2016. *Recovering Armenia: The Limits of Belonging in Post-Genocide Turkey*. Redwood: Stanford University Press.

Yeğenoğlu, Metin, vd. 2007. *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*. Heinrich Böll Stiftung.

## Belgeseller

Psikoterapist, insan hakları aktivisti ve araştırmacı Pınar İlkaracan'ın Türkiye'deki feminist hareketler hakkındaki konuşması. Röpörtaj tarihi Temmuz 2011: <https://www.youtube.com/watch?v=8AU2m1O2ZWg>.

## İnternet siteleri

Uçan Süpürge Vakfı: <http://ucansupurge.org.tr/en/>.

*Amargi* (Sümercedde “Özgürlük” ve “Anneye dönüş”) kuruluşunun internet sitesi: <https://amargigroupİstanbul.wordpress.com/>.

*Pazartesi*, *Kaktüs* ve *Feminist* dergilerinin online arşivi: <http://www.pazartesidergisi.com/>.

*Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı*: <http://kadineserleri.org/>

## 4.2. DERS

### 19 VE 20. YÜZYILLARDA ERMENİSTAN'DA KADIN HAREKETLERİ

#### Öğretmenler İçin Notlar

4.2. Ders, 19 ve 20. yüzyıllarda Ermenistan bağlamına odaklanıyor. Ermeni kadın hareketlerinin 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda nasıl ortaya çıktığını ve kısa ömürlü Birinci Ermenistan Cumhuriyeti ile sonrasında Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde –daha geniş Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği bağlamında– nasıl geliştiğini araştırma amacı taşıyor.

Metinlerin var olan bir Ermeni devletine mi –Birinci Ermenistan Cumhuriyeti ya da Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti– yoksa Osmanlı ve Rus imparatorluklarının yönetimindeki Ermeni coğrafyasına mı gönderme yaptığı konusunda öğrencilerin aydınlatılması faydalı olacaktır.

Bu derste Ermeni kadın hareketlerinin 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda nasıl ortaya çıktığına ve kısa ömürlü Birinci Ermenistan Cumhuriyeti ile sonrasında Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde nasıl geliştiğine odaklanacağız. Emek, eğitim ve siyaset konularına eğilerek kadın hakları ekseninde farklı dönemlerin genel özelliklerini canlandırmaya çalışacağız.

## 1. BÖLÜM GİRİŞ

#### Öğretmenler İçin Notlar

Bu bölümün tamamında öğrenciler aktif rol alacaktır. Etkinlik birincil ve ikincil kaynaklardan alıntılar içerir, bunlar sınıf içinde okunup tartışmaya daha uygundur. Öğretmenler gruplar oluşturarak kaynakları öğrencilere paylaşabilir. Her öğrenci grubu, kaynakları inceleyip değerlendirdikten sonra derste 19 ve 20. yüzyıllarda Ermeni kadın hareketlerine dair bir tarihsel anlatı ortaya çıkarmak için katkıda bulunabilir. Etkinliklerin bir kısmı ödev olarak verilebilir.

19 ve 20. yüzyıllarda Ermeniler büyük oranda Osmanlı ve Rus imparatorluklarında yaşıyorlardı. Bu derste Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni kadın hareketlerini inceleyeceğiz. Aşağıda, 19 ve 20. yüzyıllarda Ermeni kadın hareketlerine dair bir dizi birincil ve ikincil kaynak yer alıyor. Kaynakları inceleyip notlar alın. Soruları sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

## 1. Etkinlik: 19. Yüzyılda ve 20. Yüzyılın Başında Doğu Ermenistan'da Kadınların Eğitim Durumu

1. Kısım: 1 numaralı kaynağı inceleyin.

1. Kaynak: Erivan Tarih Müzesi'nde akademisyen ve araştırmacı olarak görev yapan Susanna Harutyunyan'ın "Erivan'da Kadınların Eğitim Durumu" başlıklı makalesinden bir alıntı.

"Ortaçağ boyunca Güney Kafkasya bölgesinde kadınlar okullarda değil, evlerde bireysel yöntemlerle eğitim alıyordu. Örneğin eğitimli bir kadın ya da bazen bir rahibe, bir ya da birkaç genç kadına temel okuryazarlık, dua, nakış ve benzeri el sanatları konularında eğitim veriyordu. Shushi'deki öğretmen Elizabeth Sargsyan ya da kerpiçten bir çatının altında toplanan on-on beş genç kadının kullandığı adıyla Aker Elizabeth gibi; Sargsyan bu genç kadınlara sopanın 'gücünü' de kullanarak alfabe, ilahiler ve el işi öğretirdi.

Bunlar *khalifian* [Ermenicede 'geri' ve 'şiddet kullanan' anlamında bir sözcük] okullardı ve 19. yüzyılda bunlara paralel olarak Rus İmparatorluğu bünyesinde kızlar için normal okullar açıldı; bazıları devlet okulları, bazıları da özel okullardı. Bunlar ile *khalifian* okullar arasındaki eğitim kalitesi o kadar farklıydı ki Ermenistan'da genç kadınların eğitim görmeye 19. yüzyılın ilk yarısında başladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

[...]

20. yüzyılın başında Güney Kafkasya'da ve Rus İmparatorluğu'nun Ermeni nüfusuna sahip diğer bölgelerindeki Ermeni kız okullarının sayısı 83'e, kayıtlı öğrenci sayısı da 4548'e çıkmıştı. Dolayısıyla okuryazar kız sayısı çok fazla olmasa da, 19. yüzyılda Güney Kafkasya'nın ekonomik ve kültürel açıdan zayıf bir bölge olduğunu, burada güçlü önyargıların hüküm sürdüğünü hesaba katarsak kızların eğitimi konusunda ulaşılan seviyenin büyük bir başarı olduğunu görebiliriz." (S. Harutyunyan, tarihsiz)

2. Kısım: Sizce yazar şiddete başvuran okulları neden "*khalifian*" sözcüğüyle niteliyor? Yazar neden bu okulları es geçerek kadınların eğitiminin ancak 19. yüzyılda başladığını savunuyor? Yazar, kızlar arasındaki düşük okuryazarlık oranını hangi gerekçelerle açıklıyor? Fikirlerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

## 2. Etkinlik: Antik Dönemden 19. Yüzyıl Kamusal Aktivizmine

1. **Kısım:** 2 numaralı kaynağı inceleyin.

2. **Kaynak:** Bir gazete editörü olan Anahit Harutyunyan tarafından kaleme alınmış “Lessons of History: Public Activism of Armenian Women in 19th and early 20th Century” [Tarihten Dersler: 19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Ermeni Kadınların Kamusal Aktivizmi] başlıklı makaleden bir alıntı.

“İçlerinde tarihçilerin, arkeologların, halkbilimcilerin, etnografya uzmanlarının, hukuk uzmanlarının vb. bulunduğu araştırmacılar kadim zamanlardan ortaçağa değin Ermeni toplumunda kadınların yüksek bir statüye sahip olduğunu ve Ermeniler arasında cinsiyet dayanışması ilkesinin kabul gördüğü sonucuna varmıştır.

Ermeni kadınlar önemli kamusal etkinliklerde, kutlamalarda, eğlencelerde ve cenaze merasimlerinde rol alıyorlardı. Kalelerinde ziyafetler ve davetler düzenleyip sofranın başında ev sahibesi olarak oturuyorlardı. Kocalarıyla aynı unvanları paylaşıyorlardı. Tapınaklardaki kabartma levhalarda ve elyazması resimlerinde Ermeni kadınlar kocalarıyla birlikte resmediliyordu. Para işlerini yürütüyor, bağış yapıyor, vergi muafiyeti sağlıyor, manastırlara katılıyor, elyazmaları satın alıp bunları kiliselere bağışlıyor, yeni elyazması siparişi veriyor ve çocukların yetiştirilme ile eğitim süreçlerine dahil oluyorlardı. Ermeni kadınlar ihtiyaç sahiplerine insani yardım ve barınak sağlayıp hastalara bakıyordu. Özellikle kiliselerin, hanların, hastanelerin, kütüphanelerin, köprülerin, su kanallarının, kalelerin ve kulelerin kurulumunu inşa edilmesine bağış yapıyor, himayeleriyle önemli katkıda bulunuyor, ayrıca yazı, sanat ve zanaat alanlarına da destek veriyorlardı. Tahtta kimse olmadığında ülkeyi yönetiyor, başka ülkelerle anlaşma hazırlayıp imzalıyor, diplomatik misyonlarda bulunuyor, esir takaslarını yönetiyorlardı.

Fakat 19. yüzyıl başlarında Ermeni kadını toplumsal hayattan soyutlanıp eve hapsedilmişti. Aradan on yıllar geçtikten sonra kadın kendini toplumsal ve siyasi hayatın göbeğinde buldu; kamusal ve eğitimsel mücadelenin aktif bir katılımcısıydı. Buradan da anlayabiliriz ki Ermeni kadınının önceki birkaç yüzyıl boyunca toplumdan izole edilmiş olması Ermeni zihniyetini değiştirmemişti; cinsiyetler arasındaki ilişkinin uyumu, Ermeni toplumunda kadının özgür ve yüksek toplumsal statüye sahip oluşu gibi değerler kuşaklararası aktarım yoluyla 19. yüzyıla dek taşınmıştı.” (Harutyunyan A., “Lessons of History: Public Activism of Armenian Women in 19th and early 20th Century”, 2016)

2. **Kısım:** Yazar Ermenistan’daki kadınların kamusal aktivizmini antik dönemle ve ortaçağla nasıl ilişkilendiriyor? Sizce eski çağlardaki kadınların tamamı ya da çoğunluğu alıntının ikinci paragrafında bahsedilen hak ve ayrıcalıklara sahip miydi? Kadınlar hangi şartlarda devlet yönetimine erişim sahibiydi? Yazarın son kısımda bahsettiği yüzyıllar süren “kuşaklararası aktarım” hangi mekanizmalar yoluyla gerçekleşmiş olabilir? Fikirlerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

### 3. Etkinlik: 20. Yüzyıl Başında Ermeni Feministler ve Ulus Projesi

1. **Kısım:** 3 numaralı kaynağı inceleyin.

3. **Kaynak:** Kadın ve cinsiyet çalışmaları konularında uzmanlaşmış bir tarihçi olan Lerna Ekmekçiöğlü'nün *Recovering Armenia: The Limits of Belonging in Post-Genocide Turkey* [Yaralarını Saran Ermenistan: Soykırım Sonrası Türkiye'de Aidiyetin Sınırları] kitabının giriş bölümünden bir alıntı.

“Hayganuş Mark hayatının ilk yarısını Osmanlı yönetimindeki Ermeni milletinin bir üyesi olarak geçirdi. Hayatının ikinci yarısında ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ve Ermeni azınlığının mensubuydu.

[...]

Hayganuş Mark Toşigyan ve kocasının mezarı, uzun süre yaşadıkları Pangaltı'ya bir kilometre kadar mesafede bulunan Şişli Ermeni Mezarlığı'nın aydınlara ayrılmış kısmındadır. Mezar taşlarında *Hay Gin*, yani Ermeni Kadını yazılıdır. Bilmeyen biri bunu, mezarda ‘Ermeni Kadını’ yatıyor gibi anlayabilir, oysa mezar taşının devamında da yazıldığı gibi bu aslında Mark'ın 1919'dan 1933'e dek iki haftada bir çıkardığı feminist derginin adıdır.

[...]

Mark ve Toşigyan'ın hayat çizgileri, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş dönemini yaşayan bir kuşak *Bolsahay*'ın (İstanbul Ermeni'si) hayatlarının temsili gibidir. [...] Ermeni seçkinlerinin kimliklerine dair algısı, kimliklerini temsil ve icra etme şekilleri etraflarındaki değişen siyasi koşullara nasıl uyum sağlamıştı?

[...]

Bu grup ideolojik açıdan yekpare değildi. Kimileri kendilerini feminist olarak görüp bir kadın hareketi inşa etmeye çalışıyordu. Feminist Ermenilerin iki hedefi vardı: Kadınların durumunun iyileştirilmesi ve *azk*'larının (uluslarının) durumunun iyileştirilmesi. Bu hedefler, siyasi bağlama göre kimi zaman bir arada yürüyor kimi zaman çatıştıyordu. Feministlerin Ermeniliğe dair fikirlerinin akranelerinin fikirleriyle ne ölçüde örtüşüp ayrıştığını incelersek, kendilerini grup kimliklerini korumaya adanmış Ermenilerin, Osmanlı sonrası Türkiye'de nasıl kısıtlı bir çerçevede faaliyet göstermek zorunda olduğunu daha iyi anlayabiliriz.

[...]

Ermeni ulusal projesine (Ermenilerin durumunu iyileştirmeye, Ermenileri korumaya, Ermenileri özgürleştirmeye) kadın haklarıyla eşit derecede önem veren Ermeni feministler, 19. yüzyılın sonundan itibaren kadınların ulusun bir parçası/nesnesi oluşlarını kısıtlayan uygulamalara hep itiraz ettiler. Kadınların *Ermeni kimlikleriyle* evi ve kamusal alanı birbirinden ayıran çizgiyi aşip siyaset, karar alma ve geleceği planlama gibi alanlarda aktif olması gerektiğini savundular. Feministlerin karşı karşıya olduğu zorluğun parametrelerine gelmeden önce, ulus/cemaat ölçeğindeki işlerin en başta nasıl ve neden cinsiyet esasına göre bölündüğünü görmek gerekir. O zaman toplumsal cinsiyetin, cinsiyetler arasındaki ilişkilerin toplumsal örgütlenişinin ve cinsel ilişkinin toplumsal denetiminin Ermeniliğin büyük felaketlerin ardından kendini sürdürebilmesi için kilit öğeler olduklarını görebiliriz.” (Ekmekçiöğlü, 2016)



**2. Kısım:** Sizce Hayganuş Mark'ın hayatında Osmanlı İmparatorluğu dönemi ile Cumhuriyet dönemi arasında ne gibi farklılıklar olmuştur? Feminist Ermenilerin 20. yüzyıl başındaki iki ana hedefi neydi? Ermeni feministlerin “siyaset, karar alma ve geleceği planlama” alanlarında faal olma arzuları “cinsiyetleri” için verdikleri mücadele ile “ulusları” için verdikleri mücadeleyi birbiriyle nasıl ilişkilendirmişti?

#### 4. Etkinlik: Her Mesele Kadın Meselesidir

**4. Kaynak:** Kadın ve cinsiyet araştırmalarının yanı sıra barış ve çatışma araştırmalarında da uzmanlaşmış bir akademisyen olan Milena Abrahamyan'ın “All Issues are Women's Issues” [Her Mesele Kadın Meselesidir] başlıklı makalesinden bir alıntı.

“Ermenistan’da şimdi veya geçmişte bir kadın hareketi olup olmadığı sorusu, genellikle Ermeni bağlamını Batı’nın ‘kadın hareketi’ anlayışıyla kıyaslama ihtiyacı doğurur. Dolayısıyla ‘kadın hareketi’ denince akla 20. yüzyıl başında ABD’de, İngiltere’de ve başka Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan ve oy hakkı talep eden birinci dalga feminizmler; üreme, aile ve çalışma haklarına dair talepleri dillendiren 1960’ların ikinci dalga feminist hareketleri ve büyük oranda toplumsal cinsiyet, ırk ile sınıf kavramlarının yapı sökümüne odaklı üçüncü dalga feminizm gelir. Bu ‘dalgalar’ Ermeni bağlamına bir ölçüde uygulanabilse de Ermenistan’da kadın hareketi olarak adlandırılacak şeyin genel gödişatı çoğunlukla bu baskın Batı eğilimini de onun düz ilerleme şeklini de takip etmemiştir, dolayısıyla da baskın Batı feminist tahayyülü içine oturtulması kolay değildir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda özerklik mücadelesi veren Ermeni kadınlar, feminizmin kadınlarla ilgili farklı bağlamlara uyum sağlaması gerektiğini 19. yüzyılın sonu gibi erken bir dönemde tespit etmişti. Dönemin Ermeni feminist düşünürlerinden Mari Beyleryan, Batı’daki üçüncü dünya ülkelerine ve farklı ırklara mensup pek çok feministin *kesişimsellik* dediği (bu terim ilk kez siyah feminist düşünür Kimberle Crenshaw tarafından kullanılmıştır) kavramın, kişinin kimliğini ve tecrübesini oluşturan tüm parçaları tam özgürleşme çabasına yedirebilmesi için önemli bir araç olduğunu tespit etmişti. Nasıl ki altı yüz yıl boyunca farklı imparatorlukların tebaası olarak yaşamış, şimdi de bağımsız ama erkek egemen, gayrimeşru ve yolsuzluğa bulaşmış bir hükümetin yönetiminde yaşayan Ermeni kadınlar için baskının kaynağı tek değilse, direniş de tek bir alanla sınırlı değildir. Bu direniş alanlarının son yüz yıl içindeki örnekleri arasında şunlar sayılabilir: 19. yüzyıl sonunda Serpouhi Dussab ve Zabel Assadour tarafından yazılan Ermeni Kadın Hakları Bildirgesi; Ermeni özgürlük mücadelesine devrimci kadınların katılımı, Ermeni Soykırımını esnasında kadın özgürlük savaşçılarının direnişi dahil; Sovyet Ermenistan’ında feministlerin muhalif yeraltı dergisi *Almanak: Kadın ve Rusya* dergisine katkıda bulunması, dergi Sovyetler Birliği’nde hâlâ ağırlıkla erkeklerin egemen olduğu patriarkal aile ve devlet kurumlarını teşhir ederek kadınların hak eşitliğinin bir illüzyon olduğunu gösteriyordu;

1990'ların bağımsızlık mücadelesine katılan çok sayıda Ermeni kadın; Pekin'deki Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nın ardından, kadın haklarını ve kadını güçlendirme mücadelesini vurgulayan sivil toplum kuruluşlarının, ayrıca Ermenistan'daki hegemonik patriarkal kurumları eleştiren gayriresmi feminist gruplar ile inisiyatiflerin sayısındaki artış." (Abrahamyan, 2015)

**2. Kısım:** Yazarın "kadın hareketi" ve "feminizm dalgaları" terimlerinin Ermeni bağlamına uygulanması konusunda fikirleri nedir? Kesişimsellik, Ermeni bağlamı için ne ifade edebilir? "Batı'nın kadın hareketi anlayışı" ile yazarın değindiği "direniş alanları" arasında fark var mıdır? Fikirlerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

## 5. Etkinlik: İddialar ve Talepler

**1. Kısım:** 5, 6, 7, 8, 9 ve 10 numaralı kaynakları inceleyin.

**5. Kaynak:** Elbis Gesaratsyan tarafından 1879'da yazılmış "*Namaganı ar Intertaser Hayuhis*"den (Erm. "Ermeni Kadın Eğitim Fonu'na Mektuplar") bir alıntı. Gesaratsyan ilk Ermeni kadın gazeteciydi ve ilk Ermeni kadın gazetesi *Gitar*'ın editörüydü.



Elbis Gesaratsyan'ın fotoğrafı.  
(Kaynak: <https://twitter.com/muvaffakiyet/status/638845444211253248>.)

“Kocalarından daha düşünceli, daha ileri görüşlü ve daha çalışkan kadınların bir işi doğru yapmayı bilmeyen erkeklerle bile bile ve körlemesine teslim olduğuna tanık olmuşsunuzdur; çünkü kadından dilsiz bir kuş olması beklenir, oysa erkek karga bile olsa gururla şakıyıp hükmetmelidir. Evet kız kardeşim, düşüncelerim böyle. Fikirlerimiz serpilip çiçek açmalı. Yetenekli insanların bunu bir görev bilmesi ve uyuşmuş beyinleri yasalara uygun biçimde harekete geçirmesi, özgürlüklerine sınırsız sarılmak için uyanık olması, birbirimizi eğitmeye ve kadınların kendilerini eğitmesini teşvik etmeye gönüllü olması gerekiyor. Okuma salonları ve toplulukları kurmamız gerekiyor. Kalplere ve beyinlere öyle bir donanımla seslenebilmeliyiz ki gelişme yolunda adımlar atabilelim ve biz de insan olarak görülebilmeyiz.” (İstanbul Kadın Müzesi, tarihsiz)

**6. Kaynak:** Sosyalist, feminist ve pasifist Osmanlı Ermeni’si Zabel Yesayan tarafından 1911’de kaleme alınmış “*Kiny Khaghaghutyan Hamar*” (Erm. “Barış İsteyen Kadınlar”) metninden bir alıntı.



Zabel Yesayan’ın fotoğrafı. (Kaynak: <https://goo.gl/UwDBRK>.)

“Dünyanın her yanında birbirinden bağımsız olarak gitgide artan barış talepleri var. Bu fikir dünyanın etrafını sardıkça güçleniyor ve karşı konulamaz, evrensel bir ideal haline geliyor. Bu durum, milletler ve toplumsal gruplar arasındaki savaşlardan yılmış ve hayal kırıklığına uğramış insanlar için büyük bir umut kaynağı. Galipler de mağluplar da düşmanlığa bir son vermeli. [...] Bir çocuğun tazecik zihnindeki geçmiş zıtlıkların tohumlarını yok edip o zihni parlak ve uçsuz bucaksız bir huzura hazırlayacak olan kimdir? Tabii ki annesidir. [...] Fransa’daki feminist hareketin omurgasını eğitim yoluyla barışa kavuşmak üzere bir araya gelmiş kadınlar oluşturur; bu hareket çeşitli kolları ve destekçileri yoluyla başka ülkelerdeki feminist hareketlere de yön verir.” (Yesayan, 1911)

**7. Kaynak:** *Dzaghik* (Erm. “Çiçek”) ve 1919-1932 arasında yayımlanmış *Hay Gin* (Erm. “Ermeni Kadını”) dergilerinin editörü Hayganuş Mark’tan bir alıntı.



Hayganuş Mark’ın Ara Güler tarafından çekilmiş fotoğrafı. (Lerna Ekmekçiöğlü’nun izniyle kullanılmıştır. Kaynak: <https://goo.gl/YZUKE9>.)

“Ağır sorumluluklar altında ezildiğimi ama bu sorumlulukları yerine getirebilmek için gereken haklardan mahrum bırakılmış olduğumu hissediyordum. İçten içe feminizmin bir adalet çığığı olduğuna inanıyordum ama adaletin sadece istenerek alınabileceğini düşünmek çocukça olurdu. Haklarımı kendi ellerimle almam gerekiyordu. Gücüme inandım ve *Dzaghig* doğdu.” (İstanbul Kadın Müzesi, tarihsiz)

**8. Kaynak:** Osmanlı Ermeni’si feminist yazar Srpuhi Düsap’ın 1883’te yazdığı *Mayda* isimli romanından bir alıntı.



Srpuhi Düsap’ın fotoğrafı. (Kaynak: <https://goo.gl/1FheGs>.)

“Erkek ve kadın arasında eşitlik olduğunda, yani hayatın hem sefasında hem cefasında, çalışırken de kazanırken de eşitlik olduğunda zincirler kırılacak, bu ikiyüzlülük bitecek ve toplum güç eşitsizliğinden doğmuş yaralarını sararak dengeye oturacak.” (Ekmekçiöğlü ve Bilal, Srpuhi Düsap’ın 1883 tarihli *Mayda* romanından alıntı, 2006)

**9. Kaynak:** Tarihçi ve sosyolog Nazan Maksudyan tarafından derlenen “‘This time women as well got involved in politics!’: Nineteenth Century Ottoman Women’s Organizations and Political Agency” [Bu kez kadınlar da siyasete girdi! On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Kadın Örgütleri ve Siyasi Eylemlilik] çalışmasından bir alıntı.

“[Gayrimüslim (Ermeni, Rum, Bulgar, Yahudi) kadın örgütleri] kadınların eğitim alanının genişletilmesinden göçmen krizlerine, fuhuş-tan kayıt dışı doğumlara ve terk edilen çocuklara, milliyetçi hareketlerden etnik çatışmaların yaralarının sarılmasına 19. yüzyıldaki pek çok toplumsal ve siyasi meselede son derece etkin rol oynadı. Osmanlı kadınları kamusal alanda etkin aktörlerdi. Yoksullara, göçmenlere, zor durumdaki kadın ve çocuklara tıbbi yardımda bulunuyorlardı. Eğitim faaliyetleri düzenlemek, ders vermek, barınacak yer sağlamak gibi çeşitli toplumsal hizmet alanlarında faaliyet gösteriyorlardı. Eğitim kurumlarının yenilenmesinde ve kız okullarının açılmasında da önemli rol oynadılar. Hayır kurumlarının, özellikle de yetimhane ve yoksul bakım evlerinin açılmasına öncülük ettiler. Zamanın –annelik, milliyetçilik, militarizm ideolojilerinin kapsamı dışındaki– en önemli meseleleri konusunda kadınların doğrudan katılımına açık faaliyetlerin bu denli geniş kapsamlı olduğu için kadınların varlığı ve etkisi tarihyazımında, özellikle de toplumsal değişim açısından bir eylemlilik biçimi olarak sunulmamıştır.” (Maksudyan, 2014, s. 107-108)

**10. Kaynak:** Feminist ve sosyalist yazar Shushanik Kurghinyan tarafından 1907’de yazılmış ve İngilizceye akademisyen-çevirmen Shushan Avagyan tarafından çevrilmiş bir şiir.

### **Yaşamak İstiyorum**

Yaşamak istiyorum – ama belirsizliğe hapsolmuş  
lakayt ve ahmakça – müsrif bir hayatı değil  
ne de yapay güzelliğin esiri olmuş,  
kırılgan, narin ve zayıf bir yaratık gibi yaşamak,  
istediğim size eşit bir hayat – ah, erkekler –  
zengin – güçlü ve dikbaşlı –  
felakete dayanıklı – zihni yaratıcı,  
bedeni capcanlı.

Sevmek istiyorum – çekinmeden – maske takmadan–  
sizin gibi, inatla – öyle ki âşıkken  
hislerimi şarkı gibi dünyaya okuyayım  
kalbimin – kadın kalbinin – zincirlerini kırayım  
kalabalıklar önünde... umursamadan  
kalkanımla en sert ayıplamaları savuşturayım  
beni hedef alan okları  
zincirsiz can özümle parçalayayım!

Yanınızda – eşitiniz olarak – durayım  
halkın sadık bir parçası olayım,  
bırakın – ister gece ister gündüz – tekrar tekrar  
acılar içinde kalayım, bir gün orada bir gün burada

sürekli özgürlük için çarpışayım...  
ve bırakın bu yük beni sürgünde de bulsun,  
yeter ki bu hayatta bir amaca kavuşayım.

Huzurla yemek istiyorum – sizin gibi,  
kutsal emeğimle kazandığım  
aynı güzel ekmekten;  
varlık mücadelesinde – tevazuyla ve sabırla,  
utanıp gücenmeden – bırakın  
ben de emeğimin hakkı için ter ve gözyaşı dökeyim,  
emekçi ellerimden kıpkızıl kan süzölsün  
çalışmaktan belim bükölsün!

Savaşmak istiyorum – önce size rakip olarak,  
eski bir intikam tutkusuyula karşınıza çıkarak,  
çünkü siz beni anlamsızca, acımasızca  
köleye çevirdiniz güçle ve aşkla.  
Böylece cinsimin hesabını görönce,  
hayatın dertleriyle savaşmak istiyorum,  
sizin gibi cesurca – el ele,  
bu olmak ya da olmamak kavgasında.

**2. Kısım:** 5, 6, 7, 8, 9 ve 10 numaralı kaynaklardaki temel iddia ve talepleri tespit edin. Bu iddia ve talepler kadın hareketine nasıl katkıda bulunmuştur? Açıklayın.

## 2. BÖLÜM

### BİRİNCİ ERMENİSTAN CUMHURİYETİ'NDE KADIN SİYASETÇİLER

Kısa ömürlü Birinci Ermenistan Cumhuriyeti kadınların kurumsal siyasetteki rolüne büyük önem veriyordu. Kadınlar oy verme hakkını 1919'da elde ettiler. 1919 Haziran'ındaki ilk meclis seçimlerinde üç kadın –Katarine Zalyan-Manukyan, Perchuhi Partizpanyan-Barseghyan ve Varvare (Varya) Sahakyan– milletvekili seçildi. Mecliste seksen koltuk vardı ve milletvekillerinin bu üç kadın da dahil çoğunluğu Ermeni Devrimci Federasyonu Partisi'ne mensuptu.

#### 6. Etkinlik: Birinci Ermenistan Cumhuriyeti'nin Kadın Milletvekilleri

**11. Kaynak:** Birinci Ermenistan Cumhuriyeti'nin 1919'da seçilen meclisindeki kadın milletvekillerinden biri olan Katarine Zalyan-Manukyan hakkında kızı Seda Manukyan'dan bir alıntı.

“Ağır işlerle dolu zor bir yıldır. Annem sabahtan akşama dek yetimhanede dururdu, babam ise toplumsal ve siyasi işlere boğulmuş haldeydi; normal bir çift gibi bir aile hayatı sürmek için neredeyse hiç fırsatları olmuyordu.

[...]

Annem kendini işine ve mesleğine adanmış eğitilmiş, dürüst bir kadındı. Sabah işe gider, öğle vakti bana yemek yedirmek için eve gelir, sonra kapıyı üstüme kilitleyip başka işlere koştururdu. Tüm hayatı böyle geçti.” (A. Harutyunyan, 2012)



Katarine Zalyan-Manukyan'ın fotoğrafı. (Kaynak: <https://www.wikidata.org/wiki/Q30610206>.)

**12. Kaynak:** Perchuhi Partizpanyan-Barseghyan'ın eşiyle nasıl tanıştığını ve kendi kendilerini eğitip devrim fikrini yaymak için nasıl bir kadınlar grubu kurduğunu anlattığı *Kavruk Günler* kitabından bir alıntı.

“Müstakbel kocam Türkiye'ye gitmeden önce şehrimize uğrayıp diğerleri gibi, bir dizi konuşma yaptı. Ben de anne ve babamdan gizlice vatansever toplantılara katılıyordum. Anne ve babam vatanseverliklerini özgürlük mücadelesine para bağışı yaparak gösteriyordu. Benim bu toplantılarda bulunmam kesinlikle yasaktı. Zanaatkarlarla, esnafla ya da öğretmenlerle yan yana oturup bu toplantılara katılmamın konumuma uygun düşmeyeceğini düşünüyorlardı. Özellikle de kız olduğum ve bizim çevremizden kimsenin bu tür ortamlara girip çıkan biriyle evlenmek istemeyeceği için.

Sinirliydim fakat zaman içinde öfkem yerini şaşkınlığa bıraktı. Bu genç adam dış görünüşüme övgüler düzmüyordu, güzel olduğumun farkında bile değildi; bense övgü almaya o kadar alışmışım ki, genç bir adamın beni övmeyişi karşısında selamım cevapsız kalmış gibi hissettim. Kısa süre içinde şaşkınlığım hayranlığa dönüştü, hayranlığım da... Hayır, hayranlığım hiç değişmedi, o hep kaldı; ama zamanla bu adama karşı hissettiğim hayranlığa bir de derin bir yakınlık duygusu eklendi.

Defalarca görüştük. Kızgınlığıma rağmen yaşıtımlı altı kadından oluşan bir grup oluşturdum. Tecrübelerini paylaşması ve gelecekteki çalışmalarımız için projeler geliştirmemize yardımcı olması adına onu konuşmaya çağırdık.

Değiştim; düşünmeye ve ciddiyetle çalışmaya başladım. Annem ve babam, verdikleri davetlere katılmayı reddettiğim için mutsuz oluyorlardı.” (Partizpanyan-Barseghyan, 2015)



Perchuhi Partizpanyan-Barseghyan'ın fotoğrafı. (Kaynak: <https://www.aniarc.am/2019/03/08/women-1919-1920-mp/>.)

**2. Kısım:** Kaynaklarda verilmek istenen mesajları daha iyi anlayabilmek için, bu kadın siyasetçilerin faaliyet gösterdikleri tarihsel bağlam hakkında araştırma yapın. Mecliste ne tür meseleleri gündeme getirmişlerdi? Katarine Zalyan-Manukyan ile eşi Aram Manukyan'ın mesleki ve özel yaşamları ne şekilde benzeşiyor ya da ayrışıyor? Perchuhi Partizpanyan-Barseghyan'ın genç kadınları bir araya getirmesindeki temel motivasyonu neydi? Araştırmanızla ilgili notlar alın ve fikirlerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.



### 3. BÖLÜM

## SOVYET ERMENİSTAN’INDA KADIN HAKLARI VE FEMİNİZM

Sovyetler Birliği yola, Marksist ve sosyalist ilkelere dayanan özgürleşme ve kadın-erkek hak eşitliği fikirleriyle başlamıştı. Fakat kadın haklarına dair ilk yasaların pek çoğu yürürlüğe ya Sovyet öncesi Rusya’da ya da 1922’de Sovyetler Birliği’nin kurulmasından önceki erken Sovyet döneminde girdi.

Örneğin kadınlara oy verme hakkının yanı sıra daha geniş mülkiyet hakları ve birtakım ekonomik ve toplumsal haklar<sup>2</sup> tanınması, 1917’de –aynı yıl gerçekleşen Ekim Devrimi’nin öncesinde– Geçici Hükümet döneminde gerçekleşti. Sovyet Rusya bu reformları benimsedi ve 1917’de, Ekim Devrimi’nin sonrasında boşanma sürecinin sadeleştirilmesi ve kayıtsız birlikliklerin de kayıtlı evliliklerle aynı çerçevede değerlendirilmesi adımları atıldı; 1920’de ise kürtaj yasal statü kazandı<sup>3</sup>.

Sovyetler Birliği kurulunca, bu reformlar tüm Sovyet Cumhuriyetleri’nin yasalarına da girmiş oldu. Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 3 Şubat 1922 tarihinde ilk anayasasını kabul etti ve burada kadın-erkek eşitliği hükümüne yer verdi.

Sovyetler Birliği, bir tür “devlet feminizmi” yoluyla kadınların bilhassa emek ve eğitim haklarını destekledi. Fakat kadınlar üst düzey siyasi faaliyetler ve kurumlar içinde genellikle yer almadı.

### 7. Etkinlik: “Kadınsız Sosyalist Devrim Olmaz!”

**1. Kısım:** Vladimir İlyiç Lenin’in 1918’de Tüm Rusya Emekçi Kadınlar Kongresi’nde yaptığı konuşmadan yapılan alıntıyı okuyun.

“İçinde pek çok emekçi kadının büyük bir rol sahibi olmadığı bir sosyalist devrim olamaz.

Tüm uygar ülkelerde, en ileri olanlarında bile, kadınlar aslında evin kölesi konumundadır. Kadınlar hiçbir kapitalist devlette, en özgür cumhuriyetlerde bile tam eşitlikten faydalanamamaktadır.

Sovyet Cumhuriyeti’nin öncelikli görevlerinden birisi, kadın hakları üstündeki tüm kısıtlamaları kaldırmaktır. Sovyet hükümeti burjuva yozlaşmasının, baskısının ve aşağılamasının kaynağı olan boşanma safhalarını tamamen ortadan kaldırmıştır.

[...] Meşru ve gayrimeşru çocuklarla ilgili tüm ayrımları ortadan kaldıran ve tüm siyasi kısıtları fesheden bir kanun çıkardık. Emekçi kadınların eşitliği ve özgürlüğü dünyanın hiçbir yerinde bu ölçüde tanınmış değildir.

[...]

2 Örneğin daha geniş kapsamlı mülkiyet hakları ve pasaport kısıtlamalarının kaldırılması.

3 Tıbbi zorunluluk bulunan haller dışında kürtaj uygulaması 1936-1955 arasında tekrar yasaklandı.

Yasalarımız, kadınları haklarından mahrum bırakan hükümlerin tamamını tarihte ilk kez ortadan kaldırdı. Fakat önemli olan yasalar değil. Şehirlerde ve sanayi sahalarında evliliği tamamen özgürleştiren bu yasa uygulanıyor ama taşrada çoğunlukla karşılıksız kalıyor. Oralarda hâlâ dinî nikâhın baskınlığı var. Bu da rahiplerin etkisinden kaynaklanıyor; bu belayla çarpışmak, eskiden kalma yasalarla çarpışmaktan daha zor.

Dinî bağınazlıkla savaşıırken son derece dikkatli olmalıyız; kimileri dinî duyguları inciterek bu mücadeleye büyük zararlar veriyor. Propaganda ve eğitim yoluyla ilerlemeliyiz. Bu mücadelede haddinden fazla sertleşirsek ancak halkın tepkisine sebep oluruz; bu tür mücadele yöntemleri insanların dinî farklılıklar ekseninde ayrışmasına yol açar, biz ise gücümüzü birlikten alıyoruz. Dinî bağınazlığın en büyük sebebi yoksulluk ve cehalettir, bizim savaşmak zorunda olduğumuz belalar da işte bunlardır.

Kadınların bugüne kadarki konumu genelde kölelerin durumuyla kıyaslanmıştır; kadınlar evlerine zincirlenmiş haldedirler ve onları bu durumdan ancak sosyalizm kurtarabilir. Kadınların tamamen özgürleşmesi ancak küçük ölçekli bireysel tarımdan kolektif tarıma ve toprağın kolektif işlenmesine geçtiğimizde gerçekleşebilir.

[...]

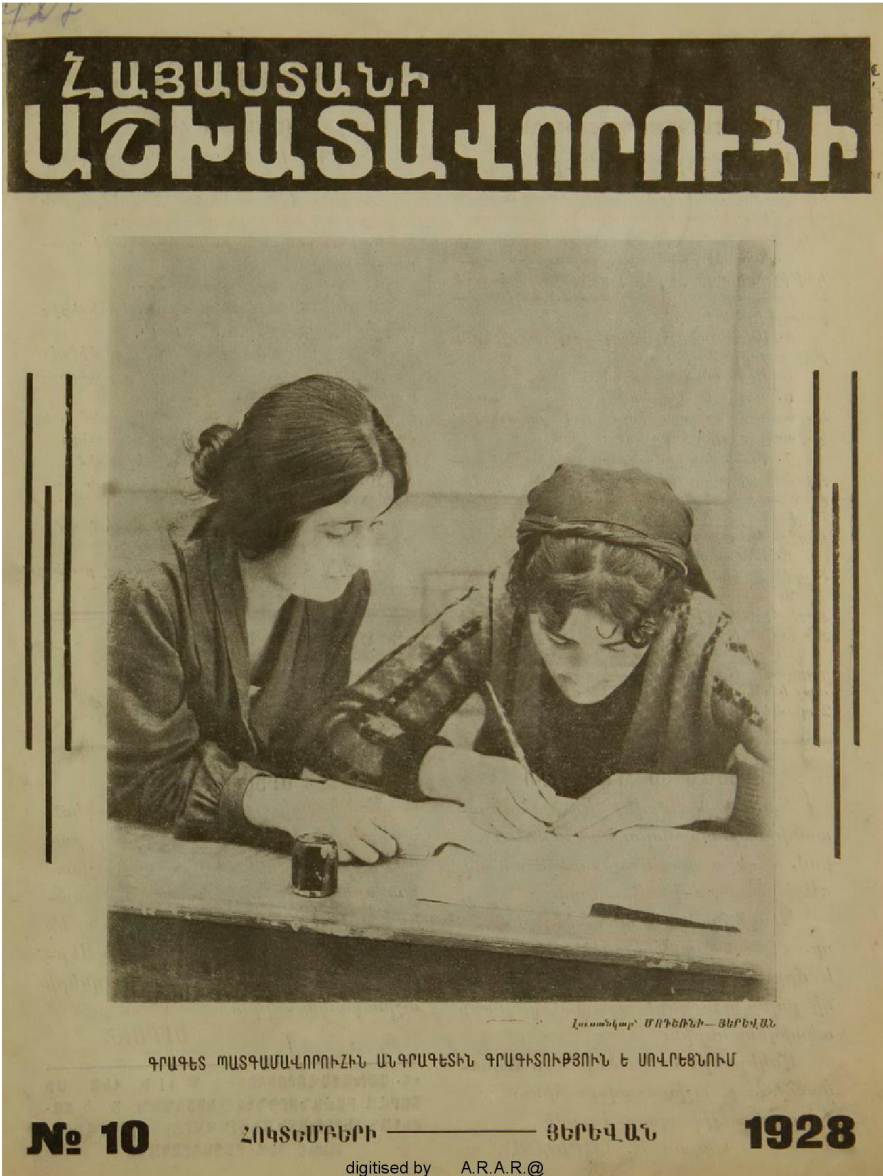
Şimdiye dek başka hiçbir cumhuriyet kadını özgürleştirmeyi başaramadı. Sovyet hükümeti kadına yardım ediyor. Davamız yenilmezdir çünkü yenilmez işçi sınıfı tüm ülkelerde ayağa kalkıyor. Bu hareket, yenilmez sosyalist devrimin yayılışının bir işaretidir.” (Lenin, 1918)

**2. Kısım:** Yazar siyasi ve toplumsal hayata katılım ve kadın hakları ile sosyalizm ve kapitalizm arasında ne gibi bağlar kuruyor? Yazar neden “önemli olan yasalar değil” diyor? Fikirlerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

## 8. Etkinlik: Sovyet Kadınına Özgürleştirmek

1. Kısım: Aşağıdaki afişleri ve *Ermenistan'ın Kadın İşçisi* dergisinin kapak sayfasını inceleyin.

13. Kaynak: *Ermenistan'ın Kadın İşçisi* dergisinin Ekim 1928 sayısının kapak sayfası.



Ermenistan'ın *Kadın İşçisi* dergisinin Ekim 1928 sayısının kapak sayfası. (Kaynak: <http://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/Hayastaniashxatavoruhi/1928/10.pdf>)

“Kadın vekil, bilmeyenlere okuma yazma öğretiyor.”

14. Kaynak: Moskova'da basılmış bir Sovyet afişi (tarihi bilinmiyor).



Moskova'da basılmış bir Sovyet posteri (Tarihi bilinmiyor, Kaynak: <https://repository.duke.edu/dc/russianposters/rpcps01002>.)

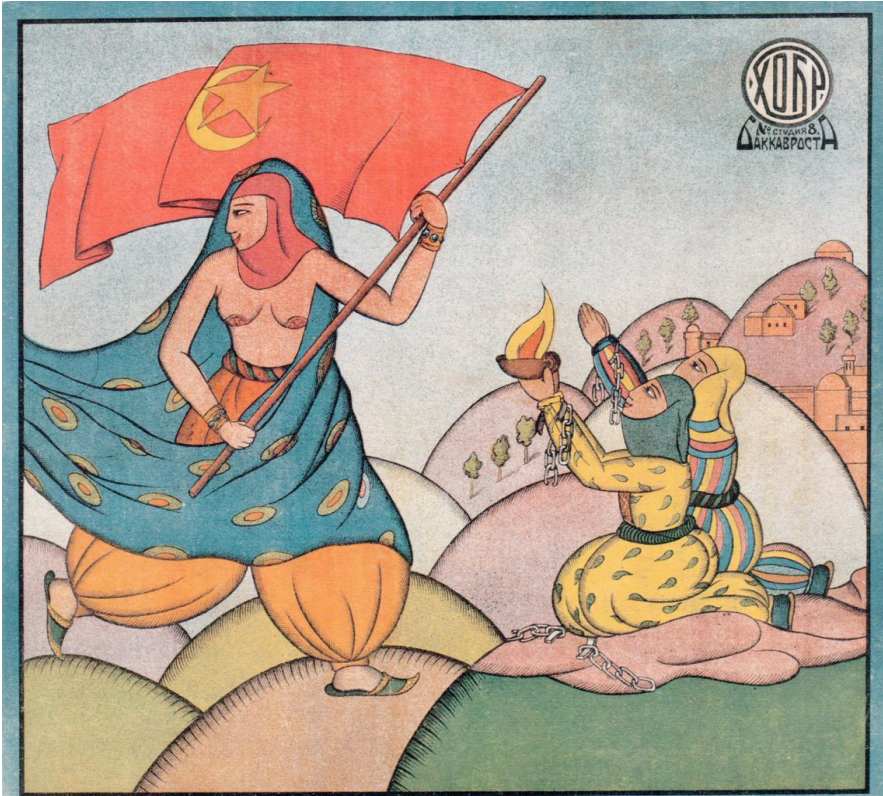
Metin:

Başlık: "Köylü kadın! Eski hayatını terk edip yenisine başlamaya hazır ol."

Kırmızı üçgenin dışında kalan yazılardan bazıları: "Kadının yolu ocaktan kapıya kadardır." "Tanrı'nın kölesi İvan'ı vaftiz ediyorum ki ceplerim dolsun." "Karnızı bir öğlen yemeğinde bir akşam yemeğinde dövün. Dövmezseniz size iyi davranmaz."

Kırmızı üçgenin içindeki yazılardan bazıları: "İlyic'in çağrısına uyun." "Şimdi dikkatinizi toplayın – bil, öğren, yaz, oku!" "Kaytarmayın, kooperatifi yaşatın!"

15. Kaynak: 1921'de Bakü'de basılmış bir Sovyet afişi.



**РАБОТНИЦЫ – МУСЛЬМАНКИ!**

Царь, беки и ханы ЛИЦЕЛИЛИ ТЕБЯ ПРАВ. Ты была работницей на фабрике, работницей в семье.

Советская власть дала тебе РАВНЫЕ СО ВСЕМИ ПРАВА. Она разбила цепи, которые тебя сковывали.

БЕРЕГИ ЖЕ ВЛАСТЬ РАБОЧИХ И КРЕСТЬЯН: ЭТО И ТВОЯ ВЛАСТЬ, РАБОТНИЦА!

Советская власть вывела тебя на широкую дорогу и свету и знанию. Она открыла перед тобой двери школы для взрослых.

ИДИ ЖЕ УЧИТЬСЯ, РАБОТНИЦА!

Советская власть заботится о тебе, когда ты готовишься стать матерью. Она берет твои силы, она хочет, чтоб твои дети рождались сильными и здоровыми.

СОВЕТСКАЯ ВЛАСТЬ – ЭТО ЗАЩИТНИЦА ТВОИХ ДЕТЕЙ, РАБОТНИЦА!

Советская власть создает ясли, детские дома, школы для твоих детей. Она стремится освободить тебя от домашнего рабства, она хочет, чтобы материнство было для тебя светлой радостью.

ПОМОГИ ЖЕ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В ЕЕ НАЧИНАНИЯХ, РАБОТНИЦА!

При Советской власти твои дети вырастут свободными гражданами великой коммунистической республики.

ПОМНИ, РАБОТНИЦА: ТОЛЬКО СОВЕТСКАЯ ВЛАСТЬ НЕСЕТ СВОБОДУ ТРУДЯЩИМСЯ!

Буржуазия, мусависты беки и ханы стремятся вернуть тебя к прежней рабочей жизни.

НО СОВЕТСКАЯ ВЛАСТЬ НЕ ДОПУСТИТ ЭТОГО РАБОТНИЦА!

Советская власть создала доблестную Красную Армию твою верную защитницу, которая несет смерть капиталистам, бекам, ханам и мир твоим ищущим.

ДЕЛАЙ ЖЕ ВСЕ, ЧТО МОЖЕШЬ, РАБОТНИЦА, ЧТОБЫ ПОМОЧЬ КРАСНОЙ АРМИИ!

Капиталисты всего мира беки, ханы и мусависты напрягают все силы, чтобы вернуть власть из рук твоих рабочих.

ВМЕСТЕ С РАБОЧНИМИ БЫСОКО ДЕРЖИ КРАСНОЕ ЗНАМЯ, РАБОТНИЦА, ЗНАЧИТ ТРУДИСЬ И КОММУНИЗИРУЙ!

Ты - мать рабочего класса. Ты делишь с ним горе и радость. Его победа - это твоя победа.

ШАГНИ ЖЕ В ПОСУ С РАБОЧНИМ, НЕ ОСТАВЛЯЙ, РАБОТНИЦА!

Да Здравствует Советская Власть!  
Да Здравствует Всемирная Коммунистическая Революция!

**فادين عملها!**

خانہ بک و خانہ سنی خانہ سنی معروف ایندیازا همکوننده، همبارنا و عالمده اسیرالندک. شورالکومتی بون متود اختیار لکری اوریکل ویردی سنی ندایدن اساروش ندرینتی قیزی، کدیلر و عه حکومتی ماسطله ایت، بونستکه سن و زحمتکنر فادینک کومتیدور. شورالکومتی سنه علم و فووق طریقی کوشتریور، سن رشده پشندار مکینلر آچیشدور. آرش ایزری ای اییشی فادین اوداده سنک ایچون تحصیل علم و معرفت اینتکه میدان وارد. شورالکومتی ایولادک هوز دنیاه کلهدن بیه اولک فیدیه قایلر اولرک سحت و سلامتیری ایچون چاره دوشوریور.

شورالکومتی سنک ایولادارک ماسططیدر ای اییشی فادین! شورالکومتی سنک ایولادارک سینه سنک ایچون منزل خانلر و مکینلر تمیرایدیور. اوستی خانه اسارتدن آزاد، و اللهکونطیقه سنک سنک ایچون بازلار و ندریش رحبات اولمسی آرزو ایدیور. بومونکسنده شورالکومتی سنک سنک ایندیازا برادریسی اولورک شورالکومتی زنده ایولادارکک تطبیق قومونست جمهوریتک سرست و ماسطله نشوری اولمستدور. خانلر سکه آئی فادین علمه بیون دیاورننده زحمتکنلره سرستیک و بونک شورالکومتیدور. خانلر سکه مساد اتیور سنی اسکا ساره خانلر سنک ایولادارک شورالکومتی مینلر دوشوریور. شورالکومتی شجاعتی قیزی اوردو تشکیل اینتدور کیتوز دوشار خانلره و سکه فادین مباره و آغری مساوتیک و سنک اوچانه راستن ویرسون. بیون فووقتکه شورالکومتی ایچون پایش مساوتیکه ای زحمتکنر فادین! بون دنیات و آدریابانت بون خانلر تکلر و زحمتکار انجاد ایندیازا علمی زحمتکنلر و علمه ایلدن کومتی آلمایاچون بون فووقری میده کوزلر. علمه ایل ایولور بونک بون دنیازا ای کاسینک آلمایاچی بو کتک دونا! سن منه و زحمتکنلرک بر فردینتیک، آرتک کدویسکدر و سرستیک و سروزا و اولمستک آرتک مقترضین مظهرتک بر فادین آرش ایزری سطرین کری قانای ای اییشی فادین! باشون شورالکومتی و بیون دنیا قومونست اتلار!

1921'de Bakü'de basılmış bir Sovyet posteri. (Kaynak: <https://papahastories.ru/plakaty-sovetsko-go-kavkaza/>.)

Alta Rusça ve Arap harflı Azerice yazılmış metin: "Müslüman Kadın İşçiler! Çar, beyler, hanlar sizi haklarınızdan mahrum etmişti. Devlet içinde de fabrikada da ailede de köleydiniz. Sovyet hükümeti size herkesle eşit haklar verdi. Elinizi kolunuzu bağlayan zincirleri kırdı. Şimdi işçi ve köylü iktidarını muhafaza etme vakti. Bu senin de iktidarın kadın işçi! [...]"

16. **Kaynak:** 1921'de Tiflis'te basılmış bir Sovyet afişi.



1921'de Tiflis'te basılmış bir Sovyet afişi. (Kaynak: <http://tehne.com/event/arhivsyachina/obraz-zhenshchiny-v-sovetskih-plakatah-1920-40-h-godov>.)

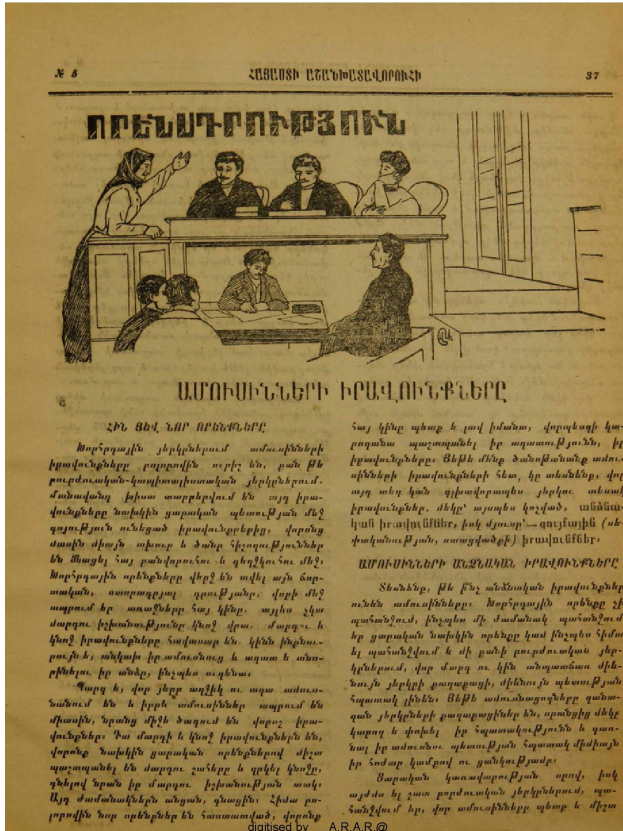
Afişe Gürcüce ve Rusça yazılmış metin: “Çocuk haftası. Çocuklar komünümüzün çiçekleridir.”

**2. Kısım:** Bu afişlerde verilen mesajlar nedir? Yukarıdaki kaynaklarda alıntılanan metinlerle ilişkileri nedir? Sizce bu afişler, hedefledikleri amaçlarına ulaşmada başarılı olmuş mudur?

## 9. Etkinlik: Eşlerin Hakları

1. Kısım: *Ermenistan'ın Kadın İşçisi* dergisinden alınmış sayfa'yı inceleyin.

17. Kaynak: *Ermenistan'ın Kadın İşçisi* dergisinden bir sayfa.



Ermenistan'ın *Kadın İşçisi* dergisinin Kasım 1924 sayısından bir sayfa. (Kaynak: <http://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/Hayastaniashxatavoruhi/1924/5.pdf>)

Metin:

“Eşlerin Hakları

Sovyet ülkelerinde, eşlerin hakları burjuva-kapitalist ülkelerdekinden çok farklıdır. Bu haklar özellikle Ermeni işçi ve köylü kadınlarda izücutü ve ağır yaralar bırakmış olan çar yönetimindekilenden tamamen farklıdır. [...]

O vakitler geride kaldı. Şimdi yepyeni yasalar var ve Ermeni kadınının bu yasaları bilmesi gerekiyor ki bu özgürlüklerini ve haklarını koruyabilsin.

Eşler için iki tür hak vardır – şahsi haklar ve mülkiyet hakları.

[...]

Çar dönemi yasalarından veya bazı ülkelerde kullanılmaya devam eden burjuva yasalarından farklı olarak, Sovyet yasaları eşlerin aynı ülkede ikamet ediyor olmasını ya da aynı devletin vatandaşı olmasını şart koşmaz. Eşler farklı ülkelerin vatandaşıysa, biri ancak özgür iradesiyle vatandaşlığını değiştirip eşinin ülkesinin vatandaşlığına geçebilir.

[...]

Eski Çar dönemi yasalarının evli kadınlar için koyduğu bir kısıtlama daha vardı. Kadının tek başına pasaport ya da başka bir kimlik belgesi alma şansı yoktu. Kocasının pasaportuna kaydediliyordu. Eğer ayrı bir pasaport çıkartılması gerekiyorsa bu ancak kocanın izni alınarak yapılabilirdi. Bu utanç verici ve aşağılayıcı yasa kaldırıldı.

[...] Eski Çar dönemi yasaları bütün mülkiyet haklarını kocaya ait kabul ediyordu. [...] Boşanma halinde, boşanan kadın ortaklaşa çalışarak kazanılmış mülkler üzerinde hak sahibidir ve kendine düşen payı alabilir; çocuğa da ortak velayet verilir ve çocuk anneye kalır. (Ամուսինների Իրավունքները [Eşlerin Hakları], 1924)

**2. Kısım:** Yazının üstünde yer alan çizim neyi tasvir ediyor? Yazının vermek istediği mesajlar neler? 1924 civarında boşanma halinde çocuğun velayeti kime verilir? Sizce bu adil bir yasa mı yoksa ayrımcı bir yasa mı? Fikirlerinizi sınıfta ya da yazılı olarak tartışın.

## 10. Etkinlik: Çifte Yük. İş ve Aile Bir Arada

**1. Kısım:** Alexandra Kollontai tarafından 1946'da yazılmış "Sovyet Kadını – Ülkesinin Tam ve Eşit Yurttaşı" isimli makaleden yapılan alıntıyı okuyun.

"Sovyet yasaları, anneliğin mahrem bir mesele değil, aktif ve eşit kadın yurttaşın toplumsal ödevi olduğunu en başından beri tanımıştır. Bu görüş anayasa güvencesi altındadır. Kadın emeğini anneliğe zarar vermeksizin her alanda aktif bir şekilde değerlendirmek en zor, en karmaşık meselelerden biri ve Sovyetler Birliği bu sorunu çözüme kavuşturdu.

Ortak yemekhanelerin, anaokullarının, Genç Öncü (Pioneer) kamplarının, oyun alanlarının ve kreşlerin organizasyonuna büyük bir dikkat gösterildi; Lenin'in yazdığı gibi, bu kurumlar pratikte kadının özgürleşmesine ve kadınlar ile erkekler arasındaki eşitsizliği azaltmaya yarayacak kurumlardır. [...]

Sovyet devleti annelere gitgide daha fazla maddi yardım sağlıyor. Kadınlar ödenek alıyor ve doğumun öncesinde de sonrasında da ücretli izne çıkıyor, izinden dönene dek işyerindeki kadroları sabit kalıyor.

[...]

Kadınlarımız, eskiden beri erkeklere mahsus görülen mesleklerde uzmanlaştı. Bugün kadın makinistler, kadın tamirciler, kadın tornacılar, kadın tesviyeciler ve en karmaşık mekanizmalardan sorumlu kalifiye kadın işçiler var.

Sovyetler Birliği'nin kadınları bilimi, kültürü ve sanatı ileriye taşıyabilmek adına erkeklerle eşit düzeyde emek veriyor; ulusal eğitim ve sağlık hizmetleri alanlarında benzersiz bir konumdalar.

[...]

Sovyetler Birliği'nin kadınları siyasi haklarını uygulamaya da geçiriyor. Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti'nde 277 kadın vekil bulunurken 256.000 kadın da devlet idaresinin kırsal, kentsel, bölgesel ve cumhuriyet düzeyindeki kademelerinde görev alıyor...

Sovyetler Birliği kadınlarının devletten çalışma hakkı, eğitim hakkı, annelik görevinin korunması hakkı talep etmelerine gerek yok. Devletin, hükümetin kendisi kadınları iş sahalarına çekiyor, kadınların toplumsal hayatın her alanına erişmelerini sağlıyor, onları destekliyor ve ödüllendiriyor." (Kollontai, 1946)

**2. Kısım:** Yazar annenin "toplumsal bir ödevi olarak" anneliği emekle birleştirme ihtimalini nasıl sunuyor? Alexandra Kollontai'nin hayatını ve bu makalenin yazıldığı dönemin tarihsel bağlamını araştırın. Kendisinin bu makalede kadınların toplumdaki rolüne dair söyledikleri, kadın özgürleşmesine dair önceki fikirleriyle ne şekilde çatışıyor?



# 11. Etkinlik: Uluslararası Kadınlar Günü

1. Kısım: Aşağıdaki, *Ermenistan'ın Kadın İşçisi* dergisinden alınmış sayfaı inceleyin.



*Ermenistan'ın Kadın İşçisi* dergisinin Kasım 1924 sayısından bir sayfa. (Kaynak: [http://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/Hayastaniashxatavoruhi/1973/1973\(3\).pdf](http://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/Hayastaniashxatavoruhi/1973/1973(3).pdf))

### Metin:

“Motorlar yeni durmuş ve Lyudmila, Zinaida ile Emma merdivenden iniyor. Kendileri bizimle sık sık gök yollarında ülkeden ülkeye yolculuk ederler. Bu kez sizlere, Ermeni kadınlar, birliğimizin meşhur, çalışkan, dürüst ve kahraman kadınlarından selam getirdiler.

[...]  
Savaşta ve barışta dostum olan Ermeni kadınları, Sovyetler Birliği'nin kadın kahraman-pilotlarından biri olan, benim için sizlere kadın uçuş görevlileri aracılığıyla selam göndermek kolay. İhtiyat binbaşısı değilim; ama eskiden, düşman mevzilerini bombalamak için uçuş yaptığım esnada bizim uçaklara denk geldiğimde, belki diğer pilot da kadındır diye uçağımın kanadını hafifçe kaldırıp indirerek selam verirdim. Kim bilir? Belki de o selam verdiklerim Ermeni kadın pilotlardı.

[...]  
Günün selamı sizlere, Ermeni kız kardeşlerim! Göğün kadınlar tarafından fethedilmiş kısmında size selamlar!  
Sevgiyle ve gururla,  
Nadezha Fedutenko  
Kiev, 8 Mart 1973” (Ձեզ ողջույն էմք բերել [Size Selam Getirdik], 1973)

2. Kısım: Yazar hangi özel gün sebebiyle Ermenistan'daki kadınları selamlıyor? Sizce bu dergide neden farklı Sovyet cumhuriyetlerinden kadınların yazdığı mektuplar yayımlanıyordu? Bu dönemde kadınlar ne gibi mesleklerde çalışıyordu? Ermenistan'daki kadınlara ne tür mesajlar iletiyorlardı? Sayfanın solunda yer alan sayfasındaki sembol neyi ifade ediyor?

## 12. Etkinlik: Kadınlara Pasaport!

Evli kadınlara pasaport verilmesini savunan, Sovyet tarzı bir afiş tasarlayın. Pasaportun sahibi olmanın sağlayacağı avantajlar ve dezavantajlar nelerdir? Afişinizi sınıfta sunun ya da mesajını yazılı olarak anlatın.

## 4.2. DERS İÇİN OKUMA ÖNERİLERİ

### Kitaplar ve Makaleler

Shahnazaryan, Gohar (der.). 2015. *Manifestation of Women's Movement in Armenia at the End of 20th Beginning of 21st Century*. Erivan: Zartprint. Bağlantı: <http://www.feminism-boell.org/sites/default/files/manifestation-of-womens-movement-in-armenia.pdf>.

Zeitlyan, Sona. 1992. *Armenian Women's Wole in the Armenian Revolutionary Movement*. Los Angeles: Hraztan Sarkis Zeitlian Publications.

### Video Dersler

Avagyan, Shushan and Arpi Adamyan. Շուշանիկ Կուրղինյանի արվեստի ակադեմիայում [Shushanik Kurghinyan'ın Sanatının Anlamı]. Boon.am 2015. Bağlantı: <http://boon.am/shushanik-kurghinyan/>.

Gevorgyan, Anna. Կանայք և հասարակական շարժումները ժամանակակից Հայաստանում [Günümüz Ermenistan'ında Kadınlar ve Toplumsal Hareketler]. Boon.am 2016. Bağlantı: <http://boon.am/feminist-hareketler/>.

Gylamiryan, Susanna. Կանանց արվեստն ընդդեմ ֆեմինիստական արվեստի [Kadınların Sanatı, Feminist Sanata Karşı]. Boon.am 2016. Bağlantı: <http://boon.am/feminist-art/>.

Terteryan, Tsovinar. Ֆեմինիզմ և պատմություն [Feminizm ve Tarih]. Boon.am 2014. Bağlantı: <http://boon.am/feminizm-terteryan-tsovinar/>.

## KAYNAKÇA

---

- Ջեզ ողջույն եմք բերել [Size Selamlar Getirdik]. (1973) *Հայաստանի աշխատավորուհի* [Ermenistan'ın Kadın İşçisi], 1.
- Ամուսինների իրավունքները [Eşlerin Hakları]. (1924) *Հայաստանի աշխատավորուհի* [Ermenistan'ın Kadın İşçisi], 37-38.
- Abrahamyan, Milena. 2015. *All Issues are Women's Issues*. Erişim tarihi: 2 Ocak 2019. <http://www.feminism-boell.org/en/2015/09/15/all-issues-are-womens-issues>.
- Badran, Margot. 2002. "Islamic Feminism: What's in a Name?" *Al-Ahram Weekly Online*, Ocak 17-23. <http://weekly.ahram.org.eg/Archive/2002/569/cu1.htm>.
- Berktaş, Fatmagül. 2004. "Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye". *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 7*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi. 1-29.
- Black Feminisms. tarihsiz. *A Brief History of Black Feminism*. Erişim tarihi: 2 Ocak 2019. <https://www.blackfeminisms.com/black-feminism/>.
- Çakır, Serpil. 2016. *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ekmekçiöğlü, Lerna. 2016. "Introduction". *Afterlife of Armenians in Post-Genocide Turkey*. Erişim tarihi: 2 Ocak 2019. <https://www.sup.org/books/extra/?id=24063&i=Excerpt%20from%20the%20Introduction.html>.
2006. Sıpuhi Dusap'ın 1883 tarihli *Mayda* romanından bir alıntı. *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar* içinde, Lerna Ekmekçiöğlü ve Melissa Bilal, 109. İstanbul: Aras Yayıncılık. Erişim tarihi: 24 Temmuz, 2018. [www.istanbulkadinmuzesi.org/en/sirpuhi-dusap](http://www.istanbulkadinmuzesi.org/en/sirpuhi-dusap).
- Falk, Candace. 1992. *The Life and Times of Emma Goldman: A Curriculum for Middle and High School Students. Primary Historical Documents*

on: *Immigration, Freedom of Expression, Women's Rights, Anti-Militarism, Art and Literature of Social Change*. Berkeley: University of California, Berkeley. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED356998.pdf>.

FEMEN. tarihsiz. *About Us*. Erişim tarihi: 2 Ocak 2019. <https://femen.org/about-us/>.

Fundación Márgenes y Vínculos. Tarihsiz. *Declaration of the Rights of Woman*. Erişim tarihi: 2 Ocak 2019. <http://www.fmyv.es/ci/in/women/3.pdf>.

Harutyunyan, Anahit. (2016). *Lessons of History: Public Activism of Armenian Women in 19th and early 20th Century*. Erişim tarihi: 3 Ocak 2019. <http://www.feminism-boell.org/en/2016/03/31/lessons-history-public-activism-armenian-women-19th-and-early-20th-century>.

———. 2012. Առաջին հանրապետության կին պատգամավորները [Birinci Ermenistan Cumhuriyeti'nin Kadın Milletvekilleri]. Erişim tarihi: 3 Ocak 2019. <http://womennet.am/առաջին-հանրապետության-կին-պատգամավոր/>

Harutyunyan, Susanna. tarihsiz. *Կանանց կրթությունը Երևանում* [Erivan'da Kadınların Eğitim Durumu]. *Yerevan Municipality*. Erişim tarihi: 3 Ocak 2019. <https://www.yerevan.am/am/women-s-education-in-yerevan-in-xix-century/>.

Hawkesworth, Mary E. 2006. *Globalization and Feminist Activism*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishing Group.

History Ireland Magazine. tarihsiz. *Inghinidhe na hÉireann/Daughters of Ireland*. Erişim tarihi: 2 Ocak 2019. <https://www.historyireland.com/20th-century-contemporary-history/inghinidhe-na-heireanndaughters-of-ireland-clan-na-ngaedhealgirl-scouts-of-ireland/>.

2009. “Sayı No. 1, 4 Nisan 1329, ‘Hukuk-ı Nisvan’”. *Kadınlar Dünyası 1-50. Sayılar Yeni Harflerle (1913-1921) içinde, haz. Fatma Büyükkarcı Yılmaz*. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi.

2009. “Sayı No. 17, 17 Nisan 1329, ‘Avrupa Matbuatı Münasebetiyle’”. *Kadınlar Dünyası 1-50. Sayılar Yeni Harflerle (1913-1921) içinde, haz. Fatma Büyükkarcı Yılmaz*. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi.

2009. “Sayı No. 38, 11 Mayıs 1329, ‘Erkekler, Kadınlar Yalnız Meyve Değildir’”. *Kadınlar Dünyası 1-50. Sayılar Yeni Harflerle (1913-1921) içinde, haz. Fatma Büyükkarcı Yılmaz*. İstanbul: Kadın Eserleri

Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi.

2009. “Sayı No. 55, 28 Mayıs 1329, ‘Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Programı’”. *Kadınlar Dünyası 1-50. Sayılar Yeni Harflerle (1913-1921) içinde, haz. Fatma Büyükkarcı Yılmaz*. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi.
- İstanbul Kadın Müzesi. tarihsiz. *Elbis Gesaratsyan*. Erişim tarihi: 13 Ağustos 2018. [www.istanbulkadınmuzesi.org/en/elbis-gesaratsyan](http://www.istanbulkadınmuzesi.org/en/elbis-gesaratsyan).
- . Tarihsiz. *Hayganuş Mark (Markar)*. Erişim tarihi: 24 Temmuz 2018. [www.istanbulkadınmuzesi.org/en/hayganuş-mark-markar](http://www.istanbulkadınmuzesi.org/en/hayganuş-mark-markar).
- . Tarihsiz. *Women’s Magazines, by Female Publishers in the Ottoman Empire (A Selection)*. Erişim tarihi: 12 Mayıs 2018. <http://www.istanbulkadınmuzesi.org/en/womens-magazines-by-female-publishers-in-the-ottoman-empire>.
- Kollontai, Alexandra. 1946. “The Soviet Woman – a Full and Equal Citizen of Her Country”. *Советская женщина* [Sovyet Kadını]. <https://www.marxists.org/archive/kollontai/1946/full.htm>.
- Lenin, Vladimir İlyiç. 1918. *Speech at the First All-Russia Congress of Working Women*. Erişim tarihi: 4 Ocak 2019. <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1918/nov/19.htm>.
- Lorber, Judith. 1997. *The Variety of Feminisms and their Contributions to Gender Equality*. Oldenburg: Bibliotheks- und Informationssystem der Universität Oldenburg.
- Maksudyan, Nazan. 2014. “This time women as well got involved in politics!?: Nineteenth Century Ottoman Women’s Organizations and Political Agency.” *Women and the City, Women in the City: a Gendered Perspective on Ottoman Urban History içinde, haz. Nazan Maksudyan*. New York: Berghahn Books.
- Mies, Maria ve Vandana Shiva. 1993. *Ecofeminism (Critique, Influence, Change)*. New York: Zed Books.
- Offen, Karen. 1988. “Defining Feminism: A Comparative Historical Approach”. *Signs* 14 (1), 119-157.
- Partizpanyan-Barseghyan, Perchuci. 2015. Հասունձներ «Խաղձունձ օրեր»էն [“Susuz Günler”den alıntı]. *Բագին* [Bagin], 13-26. <https://www.hamazkayin.com/wp-content/uploads/2015/05/Pakine-1-2015-LOW-RES.pdf>.
- Sirman, Nükhet. 1988-1989. “Turkish Feminism: A Short History”. *Women Living Under Muslim Laws, Dossier 5-6*. Aralık-Mayıs. Erişim tarihi: 12 Mayıs 2018. <http://www.wluml.org/node/260>.
- The Avalon Project. tarihsiz. *Declaration of the Rights of Man – 1789*. Erişim tarihi: 2 Ocak 2019. [http://avalon.law.yale.edu/18th\\_century/rightsof.asp](http://avalon.law.yale.edu/18th_century/rightsof.asp).

- Tong, Rosemarie ve Nancy Williams. 2009. "Feminist Ethics". *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 9 Mayıs. Erişim tarihi: 12 Mayıs 2018. <https://plato.stanford.edu/entries/feminism-ethics/>.
- Toprak, Zafer. 2015. *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- White, Jenny. B. 2003. "State Feminism, Modernization, and the Turkish Republican Woman". *National Women's Studies Association Journal (NWSA)*, 15 (3): 145-159.
- Women in Black. tarihsiz. *Who are Women in Black?* Erişim tarihi: 2 Ocak 2019. <http://womeninblack.org/about-women-in-black/>.
- Yesayan, Zabel. 1911. *Kiny Khaghaghutyan Hamar* [Barış İsteyen Kadınlar]. Erişim tarihi: 15 Ağustos 2018. [www.istanbulkadinmuzesi.org/en/zabel-yesayan](http://www.istanbulkadinmuzesi.org/en/zabel-yesayan).